PAULI

AD

GALATAS

EPISTOLA

GRAECE

PERPETUA ANNOTATIONE ILLUSTRAVIT

Dr. GEORGIUS BENEDICTUS WINER,

THEOL. PROF. P. O. IN ACADEMIA ERLANGENSI, POTENT. BAVARIAE REGI A CONSIL. ECCLES.

EDITIO SECUNDA AUCTA ET EMENDATA.

LIPSIAE

PROSTAT APUD C. H. RECLAM.

CIↃIↃCCCXXVIII.

PRAEFATIO.

Novi in epistolas paulinas commentarii, quem equidem meditor cuiusque specimen hunc libellum esse volo, quaenam sint causae quaeve rationes, in ipso huius libri exordio dicendum est accuratius, ut, qui de instituto nostro recte velint existimare, habeant, quo suum iudicium dirigant.

Scilicet quanquam haud exiguum esse scio librorum, quibus epistolas paulinas, ut in omni N. T. difficillimas, illustrare studuerunt, numerum: desiderari tamen semper mihi visus est commentarius perpetuus, qui ab *uno* homine in omnes has epistolas adeoque aequabili et constanti ratione conscriptus esset, sententiarumque nexum, in quo plurimum difficultatis positum esse constat, satis probabiliter atque dilucide expli-caret, ut hi etiam, qui non magno florerent interpretandi usu atque solertia, subtiles Apostoli disputationes, quales essent et quorsum pertinerent, facile intelligerent. Etenim ne *Koppio* quidem, cuius haud exiguae sunt hoc in genere laudes, omnium, quas dixi, epistolarum interpretationem perficere licuit; reliqui autem commentarii, quos in unam alteramve epistolam praeclaros habemus, ita comparati sunt, ut longis singulorum voca-

bulorum rerumque explicationibus interpositis, aut aliorum hominum opinionibus fuse examinatis, sententiarum seriem atque ordinem obscurare magis quam illustrare videantur. Itaque ego, cum ad epistolas paulinas academicis lectionibus enarrandas aggressus, magnis eas in deliciis habere coepissem: commentario, qualem cogitatione complector, perscribendo operam omnem et studium impendere decrevi, non tam, ut illo Ciceronis utar, perficiendi spe quam experiundi voluntate. Leges autem, quas ea in re tenendas mihi putaverim, paucis nunc, si placet, persequar.

Et *primum* quidem, ut disputationum, quas Paulus ingreditur, causae atque consilia apparerent luculentius, unamquamque epistolam nova eaque magis idonea ratione distribuere singulisque partibus argumenti enarrationem praemittere, hanc autem ita instituere placuit, ut ea graecis adhibita universum sententiarum ordinem, qui non sine omni scientia essent, persequi possent. *Deinde* in ipso commentario, quemadmodum ab omnibus abstinendum esse putavi, quae trita viderentur et ex librorum historicorum lectione nota: ita in his, quae haberent aliquam difficultatem, sive vocabulis verborumque continuationibus *) sive historiis accurate, h. e. ex ipsis harum re-

*) *Accuratam* vocabulorum et structurarum illustrationem eam dico, quae orationem N. T. ad easdem leges, quas graecarum literarum instauratores nuper docte et subtiliter explicuerunt, quoad fieri potest, revocat. Invisa enim mihi est eorum ratio, qui in N. T. nil

rum fontibus, quanquam breviter ac presse, illustrandis omnem, quam possem, diligentiam consumsi. Iam vero, cum essent passim, quae altiorem indaginem uberioremque expositionem desiderarent, *tertium*, quod suscipiendum videbatur, hoc fuit, ut partim, nobilissima aliorum interpretum exempla secutus, excursus quosdam (ut loqui solent) adiicerem, partim ab accurata doctrinae paulinae expositione exordirer *): hac enim praemissa non opus est, ut vocabula Paulo solemnia (qualia sunt δικαιοσύνη, νόμος, πίστις, χάρις, πνεῦμα, singulis in locis explicentur, id quod ne perfici quidem potest utiliter. *Denique*, ubi explicandi quaedam varietas esset, eas tantummodo virorum doctorum sententias recensui, quae haberent, quo sese commendarent; ineptas atque insulsas, quibus non caruerunt hae epistolae, prorsus secludendas putavi; nunquam enim satis mirari potui perversam eorum rationem, qui omnes imprudentum hominum nugas undecunque corradunt copioseque refutant, atque ea in re singularem interpretis subtilitatem contineri arbitrantur. Istud autem negotium aggressus facile intellexi, antiquiorum interpretum, eorum inprimis, quorum honestis-

---

nisi enallages et ellipseos monstra odorantur Apostolosque in scribendis commentariis effusissimo arbitrio summaeque negligentiae, vernacula scilicet lingua deceptos, indulsisse putant. Hi probe videant, ne *suam* negligentiam *suam*que linguae graecae inscitiam viris divinis temere obtrudant.

*) Ex ea particulam decerptam habes in Exc. I. Ad hanc enim, quae Galatis scripta est, epistolam illustrandam pertinere potissimum videbatur eorum, quae P. de lege mosaica docet, descriptio.

simis vel, ut rectius dicam, immortalibus studiis ecclesia evangelica restaurata est, praecipuam rationem esse habendam; hi enim, dici non potest, quam subtiliter Apostolorum sententias sententiarumque ordinem et perpetuitatem enarraverint, ut mirifice dolendum sit, eorum libros nunc quidem fere neglectos situque obsitos iacere. Ceterum, quod permultis leve admodum videtur, latinae etiam orationi idoneam operam dedi ac legendis iterumque repetendis optimis, qui in hoc genere excelluerunt, scriptoribus, ut Cicerone, ut Varrone, ut Quinctiliano, hoc consecutus esse mihi visus sum, ut nullum vocabulum ponerem, quod non eadem ratione ab illis positum intellexissem.

Atque haec de instituti mei rationibus disputata sunto. Nunc, quod reliquum est, intelligentes harum rerum arbitros etiam atque etiam rogo, ut, quid existiment de libro meo, ingenue sive palam sive privatim profiteantur; eorum enim iudiciis unice efficietur, ut vel in hoc, quod ingressus sum, studiorum genere pergam, vel ab opere desistam, cui perficiendo impares visae fuerint vires.

Scrib. Erlangae d. X. Septembr. a. CIↃIↃCCCXXVII.

PROLEGOMENA [1]).

§. 1.

De Galatis, quibus scripta est haec epistola.

De *Galatis* eorumque origine, situ et moribus non attinet longam disputationem ingredi [2]); sufficiat hunc locum paucis perstrinxisse. Galatas (Tac. Ann. 15, 6.) a Gallis s. Celtis [3]) originem

1) Cf. P. Mynster Einleit. in d. Brief a. d. Galat. in s. klein. theol. Schrift. (Kopenhag. 1825. 8.) p. 49 sqq.

2) V. qui copiose his de rebus exposuerunt, C. G. Hoffmann Diss. de Galatia antiqua L. 1726. 4. Ei. Introduct. theol. crit. in lection. epistt. P. ad Galatas et Coloss. L. 1750. p. 1—82. G. Wernsdorf de republica Galatar. lib. singul. Norimb. 1743. 4. Schulze de Galatis. Frcf. 1756. 57. 4. Cellarii notit. orb. antiq. II. p. 173 sqq. Mannert Geographie d. Griechen u. Römer VI. III. p. 37 sqq. Hug Einleit. II, 314 sqq. P. Wesseling ap. Borger p. 7 sqq. Adde interprr. ad 1 Pet. 1, 1. inpr. Pottium p. 28.

3) Nobilis est locus Hieron. Prolegg. in ep. a. Gal. „unum est, quod inferimus - - Galatas excepto sermone graeco, quo omnis oriens loquitur, propriam linguam *eandem* habere *quam Treviros.*"

duxisse, convenit inter auctores (Liv. 38, 16. Strab. IV. p. 139. ed. Casaub., I. p. 301. ed. Tauchnitz. add. Iustin. 25, 2. Pausan. Phoc. 10, 23. 9.). Scilicet tertio ante Christum seculo [4]) tres potissimum Gallorum populi (Tlistoboios, Tectosages [Caes. b. Gall. 6, 22.] et Trocmos appellant Strabo XII. p. 390. Plin. H. N. 5, 32. (42)) e Thracia, ubi consederant, Leonnorio ac Lutario ducibus in Asiam traiecerunt ibique, postquam diu circumvagati erant, occupata [5]) omni inter Sangarium Thymbridenque et Halyn fluvios [6]) regione, montosa quidem illa sed fertili et opulenta (Strabo XII. p. 394. Steph. Byzant. p. 744. Anon. ἐξηγησ. ὅλου τοῦ κόσμου c. 22. 25.), connubiis sese commiscuerunt cum Graecis, unde *Gallograecorum* nomen (Liv. 37, 8. 38, 18. Iustin. 25, 2.) invaluit. Post a Cn. Manlio Cos. a. u. 566. (h. e. 188. ante Chr.) devicti (Liv. 38, 12.) Romanis paruerunt, quanquam suis usi tetrarchis (Strabo XII. p. 567. Cic. ad Div. 1, 15. Plin. 5, 42.), donec imperante Augusto a. u. 729. h. e. 26. aer. christ. in provinciae Romanae formam redigerentur (Dio Cass. 53. p. 514. Eutrop. 7, 5. Euseb. Chron. ad olymp. 188.). Mox plures eam in regionem deductae sunt coloniae, quas partim agri fertilitas, partim situs mercaturae opportunus

---

4) Factum hoc esse a. 3. Olymp. 125., auctor est Pausanias Phocic. 23.

5) Primis annis Attali, Pergamorum regis h. e. Olymp. 135. v. Wernsdorf p. 129.

6) De finibus Galatiae (quam seriore tempore Γαλατίαν τὴν μικρὰν vocarunt Socr. Hist. eccl. 6, 18.) magnum est auctorum dissidium v. Strabo XII. p. 388. Ptolem. 5, 3. cf. Wernsdorf l. c. p. 185 sqq.

alliceret; in his etiam Iudaeorum fuit sat magnus numerus (Ioseph. Antt. 16, 6.) [7]).

Ecclesiam, quae in Galatis exstitit, christianam (1 Cor. 16, 1. 2 Tim. 4, 10. 1 Petr. 1, 1.), mixtam illam e Iudaeis et paganis, ab ipso Paulo Ap., qui in *secundo* itinere rei christianae causa suscepto (a. 53., si Eichhornio fides) una cum Timotheo Galatiam quoque peragraverat (*διελθόντες --- τὴν γαλατικὴν χώραν* Act. 16, 6.) [8]), conditam esse discimus e 4, 13 sqq. coll. v. 19. Posthac iterum accessit a. 57. (Eichhorn.), ut auctor est Luc. Act. 18, 23. 19, 1 sqq. coll. Gal. 4, 13 sq. Etenim quod Koppius (Prol. p. 8.) [9]) et Keilius [10]) *ter* (primum eo tempore, de quo agitur Act. 14, 6.) Paulum in Galatia fuisse contendunt, hoc non potest probabiliter effici. Utitur ille quidem duabus potissimum causis: prima ducta est e Gal. 2, 13., ubi Barnabae tanquam Galatis noti mentionem iniicit P.; is autem in illo itinere, de quo Act. 16. agitur, iam a P. latere discesserat. At vero magna tum florebat Barn. in omni Asia nominis fama (Graeci quartum decimum apostolum vocant): quidni potuerint Galatae de eo fando audivisse? Certe ut ipsum de facie nossent, non opus fuit, quemadmodum Ioannem, Iacobum, Petrum (1, 18. 2, 5.) Galatis de

---

7) Cf. Monum. Ancyran. in E. Chishull Antiqq. asiatt. p. 165.

8) Schmidtium, qui secus statuit (Einl. ins N. T. p. 244.), bene refutavit Eichhornius Einl. III. p. 75. not. 5. adde Michael. Einl. II. p. 1194.

9) Assentiente Hänleinio Einleit. II. p. 397. 407.

10) Analectt. III. II. p. 66 sqq.

facie cognitos fuisse, demonstrari nequit. Altera causa, quam *Keilius* quoque exornavit, proficiscitur a locis Act. 15, 36. 16, 5. Inde apparere dicunt, secundum iter (Act. 16.) ad *confirmandos* tantummodo (Act. 15, 36. 41.) in religione Christianorum animos a P. institutum esse. Quid vero? an non ipse Lucas significat (v. 6. 7.), Paulum etiam in Asia et Bithynia doctrinam div. traditurum fuisse, nisi impeditus esset a *πνεύματι*? an non Macedones quoque adit Apostolus (Act. 16, 10.), quibus nondum tradita esset doctrina christiana? an non ea omnia, quae inde a v. 6. leguntur, ad τὸ λαλῆσαι τὸν λόγον magis quam ad τὸ ἐπιστηρίζειν τὰς ἐκκλησίας pertinent? Sed v. omnino Eichhorn. III. p. 73. not. 1. Hug. II. p. 316. Bertholdt VI. p. 2775. Accedit denique, istum locum, qui est Act. 14, 6., temere huc trahi. Nam, ut largiar, voc. περιχώρου de ampla quadam regione, de integra provincia dici (id quod negavit Eichhornius): tamen, quicunque in tabulam geographicam oculos coniecerit, intelliget, τὴν περίχωρον Λύστρας καὶ Δέρβης vix ac ne vix quidem Galatiam esse posse: Apostolus enim Iconio expulsus in haec oppida h. e. *meridiem* versus sese contulerat, Galatia vero *septentrionem* versus sita erat, ac Phrygia interiecta separabatur a Lycaonia [11]). Sed

---

11) Id ipsum me impedit, quo minus Mynstero, qui eandem istam sententiam denuo tueri studet (p. 65.), assentiar. Nam si vel concedas, quod vir doctus demonstrasse sibi visus est, Galatiae nomine comprehensas fuisse etiam Lycaoniae, Pisidiae et Isauriae partes, hoc tamen patet, περίχωρον Λύστρας καὶ Δέρβης l. c. non potuisse nisi ea Galatiae oppida, quae in *his* regionibus sita erant, dici; itaque sequeretur, Paulum in partibus tantummodo ad

quidquid eius rei est, id certe patet, hunc locum, in quo Galatiae non diserta mentio facta sit, sine idonea causa ad nostram quaestionem adhiberi: nam in iis rebus, quae non possunt nisi ex antiquis monumentis probabiliter demonstrari, omnis debet abesse temeritas.

§. 2.

Quo tempore et loco scripta sit haec epistola.

De tempore, quo data ad Galatas epistola sit, duae potissimum sunt virorum doctorum sententiae. Alii enim, e quibus *Michaelem* [12]), *Schmidtium* [13]), *Keilium* [14]) nominasse sufficiat, paullo post Galatarum ad sacra christiana transitum h. e. post primum Apostoli in Galatiam iter scriptam eam esse arbitrantur, et veterum (ut Marcionis v. Epiphan. haer. 42, 9.) auctoritate et verbis v. 6. οὕτω ταχέως et rationibus denique chronologicis moti [15]): in tempore autem accuratius definiendo mirifice dissentiunt [16]). Alii contra, post-

---

Galatiam adiectis, non in ipsa Galatia propria tum ecclesias christ. condidisse.

12) Einleit. II. p. 1193 sq.

13) Einleit. ins N. T. p. 245.

14) Analectt. III. II. p. 55 sqq. Adde I. C. Fischerum, qui libellum de tempore, quo epist. P. ad Gal. scripta fuerit, Langosal. 1808. 4. emisit.

15) Alia enim argumenta, quae Michaelis persequitur, levia admodum sunt v. p. 1195 sq.

16) Michaelis enim et Schmidtius primum P. ad Galatas iter reperisse sibi videntur Act. 16, 6., Keilius vero

quam P. *iterum* apud Galatas commoratus fuisset, missam hanc epistolam esse contendunt, ut Hänleinius [17]), Blochius [18]), Koppius [19]), Mayerus [20]), Hugius [21]), Eichhornius [22]) et Bertholdtus [23]), atque hi a vocabulo *πρότερον* Gal. 4, 13. maximam sententiae suae commendationem petunt, quamquam, utrum sit secundum Pauli ad Galatas iter *hoc*, quod Act. 18., an *illud*, quod Act. 16. commemoretur, vehementer ambigunt. Quid mihi videatur, paucis exponam. Scilicet in eorum interpretum, quos posteriore loco posui, partes concedo et hanc epistolam post *secundum* Pauli in Galatas iter h. e. post illud, de quo Act. 18. legitur, scriptam esse, cum Hugio, Eichhornio et Bertholdto existimo. Nam vocab. *πρότερον* Gal. 4, 13. vix potest nisi ita intelligi, ut statuas, Paulum, cum haec scriberet, *bis* iam in Galatia doctrinam divinam tradidisse; ea certe, quae Keilius [24]) contra monuit, non magnam vim habere mihi videntur; dicit ille: „dieses *erstemal* bezieht sich nicht auf eine zweite persönliche Belehrung der Galater bei einem wie-

---

Act. 14, 6. Inde in temporum descriptione magnam nasci debere varietatem, sponte apparet.

17) Einleit. III. p. 407. ed. 2. Lehrbuch d. Einl. p. 436.

18) Chronotaxis scriptorum D. Pauli. Flensburg. 1782. 8. p. 135 sqq.

19) Prolegg. p. 8 sqq.

20) Der Brief P. an d. Galat. etc. übers. m. Anmm. p. 11 sq.

21) Einl. II. p. 235.

22) Einleit. III. p. 85.

23) Einleit. VI. p. 2769 sqq.

24) l. c. p. 70.

derholten Aufenthalte des Apostels unter ihnen, sondern vielmehr auf die gegenwärtige zweite aber *schriftliche* Belehrung derselben" etc. at vehementer dubito, an Paulus voc. εὐαγγελίζεσθαι de his etiam literis, in quibus errores hominum imprudentum perstringit, uti potuerit, nec locum recordor, ubi εὐαγγελίζεσθαι aliter quam de institutione christiana, quae ore fiat, dictum sit. Sed videtur Keilius in hanc explicationem non nisi suae sententiae confirmandae tuendaeque studio deductus esse. Itaque sequitur, ut, haec ipsa sententia qualis sit, breviter explicemus. Scilicet negat Keilius, epistolam ad Galatas post illa, quae Act. 16. narrantur, confectam esse posse, his potissimum de causis: 1) quod c. 1. et 2. historia Pauli non nisi ad secundum usque iter Hierosolyma susceptum (Act. 11, 27.) deducta sit, tertii itineris (Act. 15.), post primam Pauli apud Galatas commorationem (Act. 14, 16.) instituti, nulla prorsus mentione facta; 2) quod ad decretum Hierosolym. (Act. 15, 6 sqq.), quanquam in eadem quaestione versaretur, in omni epistola non provocaverit P.; 3) quod peracto concilio Hieros. aliquanto lenius, quam in hac epistola fieri videamus, de iudaicorum rituum vanitate existimaverit. At enimvero haec omnia quam parum ponderis habeant, demonstravimus in 2. excursu ad hanc ep.; quapropter non opus est, ut iis diutius hic immoremur. Alia autem, quae nostrae sententiae opposita essent, reperire non potuimus; etenim quod Koppius et Mayerus de loco Gal. 4, 6. commentati sunt, id quale sit, iam supra vidimus. Ceterum, quod summum fere est, temporum rationes *nobis* unice favere, patet ex iis, quae in 2. exc. copiose explicata sunt.

Iam reliquum est, ut de loco, quo haec epistola confecta sit, videamus. In ea autem quaestione nullam plane vim habere, quae in plurimis Codd. et Verss. antiquis ad epistolae finem adscripta sunt (ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης), utpote e 6, 17. temere repetita, iam ab aliis demonstratum est [25]. Virorum autem doctorum sententiae in duas potissimum partes [26]) abeunt: sunt enim, qui Corinthi (Act. 20, 3.) [27]) nostram epistolam consignatam esse arbitrentur, propterea quod magnam habeat cum illa ad Romanos data (quam tum exstitisse novimus) argumenti similitudinem. At vero quidni potuerit Apostolus de re tam gravi, quam semper animo volveret, adhibitis iisdem fere argumentis, quae sponte sese obtulisse videntur, disserere? Accedit, quod e Gal. 1, 6. apparet, paullo post Apostoli discessum turbas motas esse in ecclesia Galat., neque tamen admodum probabile est, eius rei nuntium duobus demum annis praeterlapsis ad eum perlatum esse. Itaque magis placet eorum sententia, qui *Ephesi* hanc epistolam scriptam existimant [28]); in hac enim urbe, postquam e Galatia discesserat, bien-

---

25) v. Bertholdt l. c. p. 2771.

26) Vanas enim nonnullorum opiniones, quas Michaelis (Einl. l. c. p. 1198.) enárrat, nihil moramur.

27) Rumpaei comment. crit. ed. 2. p. 113 sq. cf. Mynster l. c. p. 72.

28) v. Eichhorn l. c. p. 85. Bertholdt l. c. p. 2770 sq. Nihil definiunt Michaelis, Koppius, Mayerus ac Borgerus (Prol. p. 30). Praetermittimus Blochium, qui, nostram epist. Laodiceae (Col. 4, 16.) scriptam esse, lectoribus persuadere conatus est, levissimo argumento usus.

nium et quod excurrit commoratus est (Act. 18, 23. 19, 1.); magnum autem fuit Ephesi et reliquae Asiae commercium, ita ut haec, quae in Galatia accidissent, facile posset ibi rescire. Atque in eadem opinione fuit *Claudius* iste *antissiod.* [29]).

Ceterum a Paulo ipso, non, quod plerumque factum, a librario literis consignatam esse hanc ad Galatas epistolam, discimus e 6, 11., quanquam de huius rei causis cum *Koppio* quaerere vix attinet. Miror autem, Bertholdtum secus statuere [30]) et omnes epistolas a Paulo aramaice scriptas, a librariis graece conversas esse, cum Boltenio existimare. Idoneas enim huius opinionis rationes prorsus desidero v. ad 1, 6. 3, 20. 24. 6, 11.; contra vero Paulus, ut Hellenista, ut plurimum temporis inter Graecos versatus, haud dubie probabilem habuit graecae linguae scientiam, et in omnibus fere his epistolis insunt, quas dicere solent, paronomasiae, a graecorum, non ab aramaicorum vocabulorum similitudine profectae v. ad 5, 9. 10. 11. 12. Sed totum hunc locum alio tempore copiosius persequar.

§. 3.

De argumento epistolae.

Paullo post Apostoli discessum in ecclesia Galatarum exorti erant, qui, legis et rituum mo-

---

29) De anno magnum est dissidium, sed nolo hanc quaestionem ingredi, quod eam ad liquidum perduci posse dubito. Itaque notasse sufficiat, Bertholdtum (p. 2770.) et Eichhornium statuere, a. 57. aut 58. aerae chr. nostram epistolam scriptam esse.

30) l. c. p. 2785 sqq.

saicorum studiosi, hominibus christianis, iis etiam qui e paganis originem duxissent, iudaicam disciplinam omnem iniungere ac Pauli, qui legis mosaicae studium inter Christianos fregerat, auctoritatem apostolicam elevare conarentur [31]). Neque id frustra. Galatae enim, institutionis Paulinae fere obliti, vanas istorum hominum opiniones persuaderi sibi passi sunt. Hoc ubi resciverat Apostolus, scripsit has, de quibus agitur, literas, in iisque, suam institutionem, qua Galatas impertivisset, unice veram (quippe a Christo ipso profectam) esse, disciplinamque iudaicam in ecclesia christiana vi omni et auctoritate carere, probabiliter demonstravit. Constat autem universa epistola tribus e partibus: *una* est de Pauli auctoritate apostolica (Cap. I. II.), *altera* legis Mosaicae causas, consilia, abrogationem denique, quae per Christum facta est, persequitur (Cap. III—V, 13.), *tertia* praecepta recte ac honeste vivendi repetit et explicatius tradit (Cap. V, 14. VI, 18.).

Atque huius tripartitae disputationis hanc habeto descriptionem. I. Vera esse, quae tradi-

---

31) Erat in primitiva ecclesia duplex hominum genus, quod Paulo negotium facesseret reique christianae pacem aliquantum turbaret. Utrumque legi mosaicae nimiam auctoritatem vindicavit paganosque, qui ad christiana sacra transierant disciplinaeque iudaicae nullam operam dabant, aegre tulit. Sed *unum* pietatis quodam sensu ductum est, *alterum* fastu, invidia et coeco furore flagravit. Illos vocat P. ἀσθενεῖς rogatque paganos, ut eorum imbecillitati bene consulant (Rom. 14, 1 sqq. 15, 1 sqq. 1 Cor. 8, 9 sqq. Galat. 6, 1. 2.), in hos (κύνας, κακοὺς ἐργάτας Philipp. 3, 2., ψευδαδέλφους Gal. 2, 4., ψευδαποστόλους 2 Cor. 11, 13. appellat) graviter invehitur hortaturque suos, ut a talibus hominibus sibi diligenter caveant (2 Cor. 10. Gal. 1, 6—9. 5, 8. 6, 12. Col. 2, 18 sq. 1 Tim. 6, 3. 4.).

derit, sibique apostolicam auctoritatem competere, inde apparere docet, quod *a*) haec doctrina non ab homine ullo, ne a ceteris quidem apostolis, sed ab ipso Christo sibi suppeditata fuerit (1, 6—24.) apostolorumque gravissimorum assensum tulerit (2, 1—10.); *b*) quod Antiochiae cum Petro, perversam instituendi rationem sectante, multis audientibus nec tamen quidquam obloquentibus, expostulaverit (2, 11—21.). — II. Nullam esse amplius disciplinae mosaicae vim et auctoritatem, inde demonstrat, quod *a*) Galatis omnia beneficia πνευματικά, quibus gaudeant, non per legem sed per πίστιν christianam contigerint (3, 1—5.); *b*) quod Abrahamo futura posterorum salus divinitus promissa fuerit propter *fidem* Deo habitam (ut quae sola, natura sua, salutem afferre possit 10—13.) 3, 6—14.: quam promissionem docet lege mosaica quatuor seculis post scripta tolli non potuisse 3, 15—18., sed legem accessisse tanquam παιδαγωγόν 3, 19—25., nunc vero, concessa hominibus disciplina christiana, non opus esse amplius eiusmodi paedagogo 3, 26—29., cui qui pareat, servituti eum addictum esse 4, 1—3., ab hac autem servitute redemisse nos Deique *filios* reddidisse Christum 4, 4—7.; deplorandos igitur esse Galatas atque eo magis, quo cupidius antea Pauli institutionem arripuissent 4, 8—23.; *c*) tertium argumentum ex allegorica narrationis, quae de Sara atque Hagare est, explicatione desumit: dicit enim Hagarem, ut servam et servi matrem, significare gentem iudaicam, legi subiectam, Christianos contra a Sara originem ducere adeoque et ipsos esse liberos 4, 21—31. Quapropter abstinendum Galatis esse a circumcisione 5, 1—6. cavendumque a falsis istis doctoribus, qui sint

poenis divinis digni 5, 7—12. — III. Libertatem, qua gaudeant homines christiani, demonstrat non eo valere, ut flagitiis indulgere liceat 5, 13. Sectandum potius esse mutuum amorem omnemque honestatem 5, 14—26., clementiam inprimis et beneficentiam 6, 1—10. His quicunque studeant, eos carere posse circumcisione omnique disciplina iudaica 6, 11—18.

Vel ex his, quae hactenus persecuti sumus, patet, quanta subtilitate, quam singulari solertia, quam egregio denique ordine in hac disputatione usus fuerit apostolus, quamque accommodate ad Iudaeorum ingenia h. e. quam efficaciter exposita sint omnia. Nihil facile addiderit quispiam, quod argumentorum incredibilem vim augeat, nihil demserit, quod absonum aut debile, nihil traiecerit, quod alieno loco positum videatur. Bene omnia composita absolutaque sunt, aequabiliter fluunt, et his, qui legant, assensum paene extorquent. Quod si quaeritur, utra anteponenda sit, haec ad Galatas an illa ad Romanos scripta epistola (quam constat in eodem argumento versari), equidem nostrae principatum deferre haud dubitaverim: quanquam enim utraque hunc locum, qui est de legis mosaicae fracta auctoritate, subtiliter tractat atque ita, ut eum perfecisse videatur; nostra tamen maiore gaudet brevitate et conciso admodum dicendi genere (unde haud exigua passim oritur verborum obscuritas aut ambiguitas), maiore etiam in rebus disponendis ordine ac facilitate. Ceterum non modo cum epistola ad Romanos sed cum illa etiam, quae Hebraeis inscripta est, magna nostrae, quod sententias spectat, intercedit similitudo ac necessi-

tas[32]); verum id copiosius explicare non est huius loci, pertinet magis ad illustrandas epistolae Hebraeis scriptae origines.

§. 4.

De interpretibus epistolae ad Galatas.

Reliquum est, ut, interpretatio epistolae ad Galatas qualis omnibus deinceps seculis fuerit, videamus; idque eo magis, quod superiores epistolarum Paulinarum interpretes a nostris hominibus nimium praetermissos adeoque sua gloria, si qua fuit, defraudatos esse intelleximus. Iuvat autem ad antiquos reverti auctores vel hac una de causa, ne soli sapere nobis videamur, id quod multis literarum etiam sacrarum explicatoribus nostro tempore accidisse novimus.

1. Exordimur a *vetustis* epistolae, de qua quaeritur, *versionibus* e graeco confectis, quotquot in bibliis polyglottis Londinensibus typis exscriptae reperiuntur. Sunt autem, ut inter omnes constat, quatuor: *vulgata* illa satis nobilis, syriaca, cuius *Peschito* nomen est (seculo tertio eam exstitisse contendunt)[33]), *arabica*, quae octavi aut noni sec. esse dicitur, *aethiopica* denique, quam

---

32) v. Storr de consensu epistolar. P. ad Hebr. et Gal. Tubing. 1781. 4. repet. in commentt. theol. ed. a Künoelio, Velthusenio et Rupertio II. p. 394 sqq. Meyer in Ammon u. Bertholdt krit. Iourn. II. p. 230 sqq.

33) Nam Philoxenianae in interpretandis libris sacris fere nullus usus. Tam ad verbum expressa sunt omnia. Etenim ne in iis quidem locis, ubi ellipsin deprehendimus, completam vides orationem cf. 2, 9. 3, 5.

sec. quarto confectam volunt. Sed haec, quam postremo loco nominavimus, vix hic in censum venit, quod a Londinensibus tam mendose edita est [34]), ut, quid sibi voluerit interpres, passim ne indicari quidem possit. Reliquae igitur tres sunt, sed ne harum quidem magnus admodum usus est propterea, quod omnis fere epistolarum Paulinarum difficultas non a singulis verbis, sed ab integris sententiis earumque nexu et compositione proficiscitur. Istae autem versiones vocabula magis quam sensum exprimunt et, quod mireris, in iis etiam locis, quae aliquantulum impedita sunt, ab omni fere explicatione, quae lectorem iuvare possit, sese abstinent (cf. 3, 3. 12. 19. 20. 4, 19. 5, 13. 6, 4. 11.), quin ne ellipsibus quidem explendis operam dant v. 2, 9. Syr. Raro itaque, quod ad interpretationem difficiliorum aut vocabulorum aut structurarum pertineat, inde sumere licet; cf. tamen ad 1, 5. 2, 5. 11. 3, 7. 4, 2. 5, 7. 6, 19. Ceterum ut appareat, quales sint hi interpretes, ubi a graecis deflectunt et paullo licentius vertunt, placet pauca haec loca, in quibus id fieri deprehendimus, subiicere. 2, 2. *τοῖς δοκοῦσι*· Syr.: ܠܐܝܠܝܢ ܕܡܣܬܒܪܝܢ ܗܘܘ ܕܡܕܡ ܐܝܬܝܗܘܢ ܒܝܢܝ ܘܠܗܘܢ *iis, quos inter et me putatur aliquid* (discriminis) *interesse.* 2, 18. *παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι*· Syr.: ܡܚܘܐ ܥܠ ܢܦܫܝ ܕܥܒܪ ܥܠ ܦܘܩܕܢܐ ܐܢܐ exhibeo me transgressorem mandati; 3, 8. *προϊδοῦσα ἡ γραφή*· Syr.: ܝܕܥ ܐܠܗܐ; 3, 10. *ὅς οὐκ ἐμμένει*· Syr.: ܕܠܐ ܢܩܘܡ; 5, 5. *ἡμεῖς*

34) v. *Iob. Ludolf.* hist. aethiop. III, 4.

γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως· Syr.: ܚܢܢ ܓܝܪ ܒܪܘܚܐ ܕܡܢ ܗܝܡܢܘܬܐ nos spiritu, *qui est ex fide;* 4, 2. ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός· Syr.: ܥܕܡܐ ܠܙܒܢܐ ܕܣܡ ܐܒܘܗܝ usque ad tempus, quod constituit pater eius. 1, 17. ἀπῆλθον εἰς Ἀραβ. Arabs: الى البلقا (v. de hoc voc. *Castell.* col. 372.); 2, 2. τοῖς δοκοῦσι· Ar.: على الظانين بعلمهم *iis, qui eruditionis laude conspicui erant;* 3, 15. κατὰ ἄνθρωπον λέγω· Ar.: تولا يخص الانسان اقول sermonem homini proprium dico. Uno in loco 2, 1. Syrus turpiter lapsus est: graeca enim διὰ δεκατ. ἐτῶν ita reddidit: ܡܢ ܩܕܡ ܐܪܒܥܣܪܐ ܫܢܝܢ *ante quatuordecim annos.*

2. Sequitur, ut *patres* utriusque ecclesiae, qui in hac epistola illustranda versati sunt, recenseamus. In his autem post Theodorum Mopsvestenum, cuius commentarii temporis iniuria perierunt, unice eminet Ioannes Chrysostomus (a. 354—407.), qui omnibus, quotquot in ecclesia graeca deinceps secuti sunt, interpretibus facem quasi praetulit et a multis transscriptus, a nemine superatus est. In iis enim, quas ad singulos S. S. libros confecit, homiliis [35]) nihil antiquius habet, nisi sensum et singulorum verborum et integrorum commatum e loquendi usu, ex historiis, e scriptorum denique sacrorum consiliis explicare, eaque in re idoneam probavit solertiam, ita ut, si qua parum recte, nihil tamen temere dictum reperiatur [36]). Theodoretus, Chryso-

---

35) Opp. ed. Montfaucon Tom. X. p. 657—730.

36) v. Mori Acroas. sup. hermen. N. T. p. 239 sqq. Rosenmüller hist. interpret. III. p. 265 sqq. Schröckh KG.

stomi et Theodori Mopsv. discipulus, in eodem interpretandi genere permansit et, quanquam plurima e Chrysostomo hausit, brevitate tamen eum et quodam quasi delectu vicit, nonnulla etiam, quae sunt bonae frugis, de suo addidit; quare Ernestius ab eius lectione initium fieri debere egregie iudicavit [37]). Reliqui ecclesiae graecae patres, qui epistolas Paulinas enarrarunt, ut Oecumenius (sec. 10.) et Theophylactus (sec. 11.), Chrysostomi vestigia presserunt, et σειρὰς compilare quam suo iudicio uti maluerunt [38]). — Latina ecclesia non habet, qui Chrysostomo aut Theodoreto aequiparari possint. Hieronymus enim, qui aliqua hoc in genere laude floret, et pauca scripsit in N. Test. et haec, quae scripsit, ex Origenis libris fere omnia sumsit atque aliorum magis sententias enarrat, quam, quid sibi videatur, aperit; multa etiam e mystico genere interposuit, nec ab haereticis cupide refutandis

---

X. p. 486 sqq. G. W. Meyer nova commentat. de Chrysost. literar. sacrar. intpte. Erlang. 1814—16. 3 Ptes. 4.

37) Eius commentar. in epist. ad Gal. v. Opp. ed. Lutet. Paris. Tom. III. p. 262—289. ed. Simond. III. I. pag. 1 sqq. ed. Schulze Tom. V. p. 358—397. De ipso Theodoreto cf. Morus l. c. p. 244 sq. Rosenmüller l. c. IV. p. 35 sqq. Schröckh KG. XVIII. p. 398 sqq. Simon hist. des princip. comment. p. 314 sq. I. F. Ch. Richter de Theodor. epistolar. paulin. interprete. Lips. 1822. 8.

38) Oecumenii (de quo v. Morus p. 247. Rosenmüll. IV. p. 263 sqq. Simon l. c. p. 457 sq. Fabric. Bibl. graec. VIII. 694 sqq.) ἐξηγήσεις παλαιαὶ typis exscriptae sunt a Morellio Par. 1630. 2 Voll. f. — Theophylacti ἑρμήνεια legitur in ei. Opp. ed. I. F. B. M. de Rubeis Tom. II. Vide de hoc interprete post Fabricium (Tom. VII. p. 582 sqq.) inpr. Morum l. c. p. 245 sq. Rosenmüll. IV. p. 286 sqq.

abstinet. Verumtamen sensum verborum proprium passim bene explicat, criticas observationes satis idoneas adiicit, et liberius, quam ista aetas ferebat, iudicat [39]). Praeter Hieronymum nominandi sunt Augustinus (354—430.) et Ambrosiaster (quem Hilarium, diaconum romanum, esse dicunt), qui dogmatice magis quam grammatice interpretationem nostrae epistolae latinam (vulgatam) explicuerunt, ac turpem literarum graecarum inscitiam passim prodiderunt [40]).

3. Accedimus denique ad eos interpretes, qui inde ab emendatae ecclesiae tempore in hanc Pauli ad Galatas epistolam commentati sunt. In his autem primum locum tenet Lutherus ipse [41]), sacrarum literarum egregius instaurator, qui ut in ceteros V. ac N. T. libros ita in epistolas etiam ad Romanos et Galatas commentarios scripsit satis amplos, eruditionis atque ingenii testes locupletissimos, quanquam satis constat, eum in

---

39) Sic existimat Rosenmüll. III. p. 352 sq. Habes hunc Hieron. commentarium in Opp. ed. Tribbechov. Tom. IX. p. 280—288.

40) De Augustino cf. Rosenmüll. III. p. 458 sqq. Morus p. 266 sqq., de Ambrosiast. Rosenm. III. p. 589 sqq. Morus p. 262 sq. Illius expositionem epistolae ad Gal. v. in Opp. ed. Erasm. IV. p. 1210 sqq. ed. Bened. III. p. 686 —711., huius commentar. in Ambrosii Opp. ed. Basil. Tom. V. p. 319—339.

41) Duplex est Lutheri in hanc epist. commentarius, alter longior (in epist. ad Gal. commentarius ex praelect. D. Mt. Lutheri collectus Viteb. 1535. 8. iam denuo dilig. recognitus, castigatus etc. Viteb. 1538. 4. et 1543. 4. s. l. 8.), brevior alter (in epist. P. ad Gal. Mt. Lutheri Augustiniani commentarius. 1519. 4. [Lips.] Viteb. 1523. al.)

rebus magis illustrandis quam in explicandis vocabulis versari, id quod nemo mirabitur, qui, quam grave sit et cum ipsis illorum temporum contentionibus coniunctum utriusque epistolae argumentum, cogitaverit [42]). Itaque totus fere est Lutherus in enarrandis ac defendendis locis dogmaticis, qui sunt de iustificatione, gratia, libero arbitrio, lege, disciplina eccles. (ad cap. 6.) etc. Atque haec praeclari viri vestigia presserunt e nostris Io. Brentius [43]) et I. Bugenhagen [44]). Calvinus [45]) vero et ipse simili modo in hanc ep. commentatus est, miramque in pervidenda Apostoli mente subtilitatem, in exponenda perspicuitatem probavit. Neque tamen defuit illa ipsa emendatorum sacrorum aetate, qui grammaticae interpretationi probabiliter studeret, Des. Erasmus [46]). Verum insequenti tempore, quod dogmaticis disceptationibus fervebat in iisque omnes paene vires consumebat, praeter I. Piscatorem [47]) et Hug. Grotium [48]) nemo

---

42) Antiquiores interpretes omnes fere enarrat Walchius Biblioth. theol. Tom. IV. p. 697 sqq.

43) v. I. Brentii Opera Tom. VII. p. 776 — 919.

44) I. Bugenhagen Annott. in epp. ad Gal. Ephes. etc. Basil. 1525. 8.

45) I. Calvini comment. in omnes Pauli epistolas atque etiam in ep. ad Hebr. Postrema recognitio. Genev. 1600. fol.

46) Paraphr. N. T. ed. Basil. (Froben.) 1522. p. 179 — 206. adde Crit. Anglic. ed. Frcf. Tom. V. p. 455 sqq.

47) v. Analysis logica epistolar. Pauli edit. 2. Sigen. Nassov. (1596. 8.) p. 1 — 85. Commentar. in N. T. (Herborn. 1658. f.) p. 578 — 593.

48) Interpositae etiam sunt eius annotationes Criticis Anglicanis ed. Frcf. Tom. V. p. 465 sqq. Ceter. cf. H. Grotii Annott. in N. T. Paris. 1646. f. p. 515 — 548.

exstitit, qui Erasmi exemplum sequeretur. Grotio autem magnae in literis sacris explicandis diligentiae, mirificae artis, variae denique eruditionis laudes deberi, nunc quidem sciunt ac profitentur omnes, qui aliquid sapiunt. Neque tamen omnem ille gloriae materiem, in Pauli certe epistolis explicandis, ceteris praeripuit: nam superiore aetate, ut Baumgartenium logicae potissimum interpretationis studiosum praetermittam [49]), Semlerus [50]), Koppius [51]) atque Morus [52]) ad hanc epistolam, de qua quaeritur, illustrandam denuo aggressi, et singula passim vocabula rectius explicuerunt et omnem sententiarum seriem dilucidius persecuti sunt, plura etiam praestituri, nisi alieni fuissent a graecae linguae scientia, quae in Grotio erat et a *diligenti* N. T. interprete iure postulatur. Post eos, si a Cramero [53]), Krausio [54]), Schillingio [55]),

---

49) Auslegung d. Briefe Pauli an d. Galat. Ephes. Phil. Col. Philem. und Thessal. (m. ein. Beiträgen v. Semler). Halle 1767. 4.

50) I. S. Semleri paraphrasis epistolae ad Galatas. Hal. 1779. 8. cf. not. 49.

51) Nov. Test. gr. perpet. annot. illustrat. Gotting. 1778. 8. ed. 2. auct. et emend. cur. Th. Chr. Tychsen. ibid. 1791. 8.

52) S. F. N. Mori acroases in epp. Paul. ad Gal. et Ephes. (cur. Eichstaedt.) Lips. 1795. 8. add. Morus Erkl. d. Briefs a. die Galat. Görlitz 1798. 8.

53) I. A. Cramer Vers. ein. verbess. Uebers. d. Br. a. d. Gal. in s. Beyträg. z. Beförd. theol. Kenntn. I. p. 112 sq.

54) Der Brief an die Galater übers. u. m. Anm. von F. A. W. Krause. Frcf. a. M. 1788. 8.

55) (I. H. Schilling) Vers. e. Uebers. des Briefs an die Galater mit erklär. Anmerk. nach Koppe. Lpz. 1792. 8.

Mayero [56]), qui Koppium fere sectati sunt, discedis, unus Borgerus [57]), Batavus, peculiarem nostrae epistolae enarrandae operam dedit, sed is unice fere in verbis haeret, eaque larga exemplorum copia e graecis scriptoribus desumta, ut tum mos fuit Batavorum, illustrat, disputationis Paulinae sensum atque indolem tangere paene reformidat [58]).

---

56) Der Brief Pauli an d. Galater u. d. 2. Brief an d. Thessalon. übers. mit Anmerkung. v. Greg. Mayer. Wien, 1788. 8.

57) Interpretatio epistolae Pauli ad Gal. auct. E. A. Borger. L. B. 1807. 8.

58) Adde: Neue Uebers. des Briefs P. an die Gal. v. I. B. Carpzov. Helmst. 1794. 8. — G. T. Zachariae paraphrast. Erklär. der Briefe P. an die Galat. Eph. Phil. Col. Thessal. Götting. 1770. 8. — I. D. Michaelis Paraphr. und Anm. über die Briefe P. an die Gal. Ephes. Phil. Col. Thessal. Tim. Tit. Phil.; 2te verm. Aufl. Brem. u. Götting. 1769. 4. — Th. I. A. Schütze Scholia in ep. ad Gal. Gerae 1784. 4. — F. A. Stroth umschr. Uebers. und Erkl. einiger schweren Stücke des Br. P. an die Galater, in Eichhorns Repertor. Tom. IV. p. 41 sq.; — der Br. des Apost. P. an die Gal. verdeutscht (mit Anm.) in Henke's neu. Magaz. II. p. 1 sqq. — I. E. C. Schmidt philol. exeg. Clavis üb. d. N. T. 1. Thl. 2te Abth. Giess. 1796. 8. — P. Br. an d. Gal. übers. u. m. Anm. v. C. W. Hensler. Lpz. 1805. 8 — G. S. Iaspis Versio lat. epistolar. N. T. perpet. annotat. illustr. ed. 2. auct. Lps. 1821. Tom. I. p. 270—318. — Admirabilem nuper huius ep. interpretationem germ. emisit nescio quis Neostad. a. O. 1827. 8.

ΠΑΥΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ.

Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώ- 1.
που, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ πατρὸς τοῦ
ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες 2
ἀδελφοὶ, ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. Χάρις ὑμῖν καὶ 3
εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
τοῦ δόντος ἑαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξ- 4
έληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ κατὰ τὸ
θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς 5
αἰῶνας τῶν αἰώνων! Ἀμήν.

Θαυμάζω, ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ 6
καλέσαντος ὑμᾶς [1]) ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἕτερον εὐαγγέ-
λιον· ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο· εἰ μή τινές εἰσιν οἱ ταράσσον- 7
τες ὑμᾶς καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ
Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐ- 8
αγγελίζηται [2]) ὑμῖν παρ᾽ ὃ εὐαγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνά-
θεμα ἔστω! Ὡς προειρήκαμεν καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴ 9
τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ᾽ ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα
ἔστω! Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν θεόν; ἢ ζητῶ 10
ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον,
Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. Γνωρίζω δὲ [3]) ὑμῖν, ἀδελ- 11

---

1) ἡμᾶς. 2) εὐαγγελίζεται. 3) γάρ.

φοὶ, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ ὅτι οὐκ
12 ἔστι κατὰ ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου
παρέλαβον αὐτὸ οὔτε [4]) ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύ-
13 ψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστρο-
φὴν ποτὲ ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον
14 τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ καὶ ἐπόρθουν αὐτήν· καὶ προ-
έκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας
ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πα-
15 τρικῶν μου παραδόσεων. Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεὸς [5]) ὁ
ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς
16 χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, ἵνα
εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν· εὐθέως οὐ προς-
17 ανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσό-
λυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλ' ἀνῆλθον [6])
18 εἰς Ἀραβίαν καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. Ἔπει-
τα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ἱστορῆσαι
19 Πέτρον [7]), καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε·
ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν
20 ἀδελφὸν τοῦ κυρίου. Ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον
21 τοῦ θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλί-
22 ματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας· ἤμην δὲ ἀγνοούμε-
νος τῷ προσώπῳ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν
23 Χριστῷ· μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς
ποτὲ νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἥν ποτε ἐπόρθει·
24 II. καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν θεόν. — Ἔπειτα διὰ δεκα-
τεσσάρων [8]) ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρ-
2 νάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον· ἀνέβην δὲ κατὰ ἀπο-
κάλυψιν καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω
ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μήπως εἰς
3 κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ,
4 Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι. Διὰ δὲ τοὺς παρ-
εισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκο-

---

4) οὐδέ. 5) ὁ θεὸς omitt. all. 6) ἀπῆλθον. 7) Κηφᾶν. 8) τεσσάρων e coniect.

πῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,
ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται [9]· οἷς οὐδὲ [10] πρὸς ὥραν 5
εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου
διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, 6
ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει (πρόσωπον θεὸς
ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει)· ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν
προσανέθεντο, ἀλλὰ τοὐναντίον ἰδόντες [11], ὅτι πεπί- 7
στευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος
τῆς περιτομῆς (ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν 8
τῆς περιτομῆς ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη) καὶ γνόν-
τες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς
καὶ Ἰωάννης οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι δεξιὰς ἔδωκαν
ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη,
αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν· μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνη- 10
μονεύωμεν· ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. Ὅτε 11
δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ
ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν 12
τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ
ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν φοβούμενος τοὺς
ἐκ περιτομῆς. Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ 13
Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑπο-
κρίσει. Ἀλλ᾽ ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν 14
ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν
πάντων· εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων ἐθνικῶς ζῇς καὶ οὐκ
ἰουδαϊκῶς, πῶς [12] τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν;
ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, εἰ- 15
δότες [13], ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, 16
ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χρι-
στὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως
Χριστοῦ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι ἐξ ἔργων νόμου
οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιω- 17
θῆναι ἐν Χριστῷ εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἆρα

---

9) καταδουλώσουσιν. 10) οἷς vel οἷς οὐδὲ omitt. 11) εἰδότες. 12) τί. 13) add. δέ.

18 Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος· μὴ γένοιτο. Εἰ γὰρ ἃ κατ-
έλυσα ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συν-
19 ίστημι. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα θεῷ
20 ζήσω. Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ
ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ
τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παρα-
21 δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ
θεοῦ· εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δω-
II. ρεὰν ἀπέθανεν. — Ὦ ἀνόητοι Γαλάται· τίς ὑμᾶς ἐβά-
σκανε [14]) [τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι]; οἷς κατ' ὀφθαλ-
μοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν [15]) ἐσταυρω-
2 μένος. Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν· ἐξ ἔργων
3 νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; οὕτως
ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖ-
4.5 σθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ, εἴγε καὶ εἰκῇ. Ὁ οὖν ἐπι-
χορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν,
6 ἐξ ἔργων νόμου ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Καθὼς Ἀβραὰμ
ἐπίστευσε τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.
7 Γινώσκετε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως οὗτοί εἰσιν υἱοὶ
8 Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφὴ, ὅτι ἐκ πίστεως δι-
καιοῖ τὰ ἔθνη ὁ θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ·
9 ὅτι ἐνευλογηθήσονται [16]) ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὥστε
οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.
10 Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσί. Γέ-
γραπται γάρ· ἐπικατάρατος [17]) πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν
πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ
11 ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ
12 τῷ θεῷ δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· ὁ δὲ
νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ [18])
13 ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κα-
τάρας τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· γέγρα-
πται γάρ· ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου·

---

14) ἐβάσκηνε. 15) ἐν ὑμῖν omitt. 16) εὐλογηθήσονται. 17) ὅτι insur. 18) ἄνθρωπος add.

ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν 14
Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λά-
βωμεν διὰ τῆς πίστεως. Ἀδελφοὶ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω· 15
ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ ἢ
ἐπιδιατάσσεται· τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐῤῥήθησαν αἱ ἐπαγ- 16
γελίαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει· καὶ τοῖς σπέρ-
μασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ᾽ ὡς ἐφ᾽ ἑνός· καὶ τῷ σπέρ-
ματί σου· ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω· διαθήκην 17
προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς Χριστὸν [19]) ὁ μετὰ
ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ
εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ 18
κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι᾽
ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ θεός.

Τί οὖν ὁ νόμος; Τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη [20]) 19
ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται, διαταγεὶς δι᾽
ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν· 20
ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν. Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν 21
τοῦ θεοῦ; μὴ γένοιτο. Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμε-
νος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη·
ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα 22
ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πι-
στεύουσι. Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον 23
ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι [21]) εἰς τὴν μέλλουσαν
πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν 24
γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν· ἐλ- 25
θούσης δὲ τῆς πίστεως οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν.
Πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ 26
Ἰησοῦ. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν 27
ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος 28
οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ
ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, 29
ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστὲ, καὶ [22]) κατ᾽ ἐπαγγελίαν

---

19) εἰς Χριστ. omitt. 20) προσετέθη. 21) συγκλειόμενοι. 22) καὶ omitt.

IV. κληρονόμοι. — Λέγω δὲ, ἐφ᾽ ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος
νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν·
2 ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς
3 προθεσμίας τοῦ πατρός. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νή-
πιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι·
4 ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ
θεὸς τὸν υἱὸν αὑτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον
5 ὑπὸ νόμον· ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν
6 υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ [23]), ἐξαπέστει-
λεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὑτοῦ εἰς τὰς καρδίας
7 ὑμῶν [24]), κρᾶζον· ἀββᾶ, ὁ πατήρ. Ὥςτε οὐκέτι εἶ
δοῦλος, ἀλλ᾽ υἱός· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ
8 Χριστοῦ. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεὸν ἐδουλεύσατε
9 τοῖς μὴ φύσει οὖσι [25]) θεοῖς· νῦν δὲ γνόντες θεὸν,
μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν
ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν
10 δουλεύειν θέλετε; Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας καὶ
11 καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς; Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μήπως εἰκῇ κε-
κοπίακα εἰς ὑμᾶς.

12 Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς· ἀδελφοὶ,
13 δέομαι ὑμῶν· οὐδέν με ἠδικήσατε· οἴδατε δὲ [26]), ὅτι
δι᾽ ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρό-
14 τερον, καὶ τὸν πειρασμόν μου [27]) τὸν ἐν τῇ σαρκί μου
οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ ἐξεπτύσατε, ἀλλ᾽ ὡς ἄγγελον
15 θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. Τίς [28]) οὖν
ἦν [29]) ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι, εἰ
δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν [30]) ἐδώ-
16 κατέ μοι. Ὥςτε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;
17 Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς· ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι [31]) ὑμᾶς [32])
18 θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι
ἐν καλῷ πάντοτε καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς

---

23) θεοῦ add. 24) ἡμῶν. 25) τοῖς φύσει μὴ οὖσι θ. 26) δὲ omitt. 27) ὑμῶν, all. omitt. μου. 28) ποῦ. 29) ἦν omitt. 30) ἂν omitt. 31) ἐγκλεῖσαι. 32) ἡμᾶς.

ὑμᾶς, τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ 19
Χριστὸς ἐν ὑμῖν· ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι 20
καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν.
Λέγετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον 21
οὐκ ἀκούετε [33]; Γέγραπται γάρ, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς 22
ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας.
Ἀλλ᾽ ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται, 23
ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας διὰ τῆς ἐπαγγελίας. Ἅτινά ἐστιν 24
ἀλληγορούμενα. Αὗται γάρ εἰσι δύο [34] διαθῆκαι· μία
μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν
Ἄγαρ, τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν [35] ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, 25
συστοιχεῖ [36] δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, δουλεύει γὰρ [37]
μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς· ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα 26
ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ [πάντων] ἡμῶν. Γέγραπται γάρ·
εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ 27
οὐκ ὠδίνουσα ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ
τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἡμεῖς [38] δὲ, ἀδελφοὶ, κατὰ 28
Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν [39]. Ἀλλ᾽ ὥσπερ τότε ὁ 29
κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω
καὶ νῦν. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην 30
καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς
παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Ἄρα [39], ἀδελ- 31
φοὶ, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας.

Τῇ ἐλευθερίᾳ, ᾗ ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσε, στή- V.
κετε [40] καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. Ἴδε ἐγὼ 2
Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς
ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Μαρτύρομαι δὲ πάλιν [41] παντὶ 3
ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν
νόμον ποιῆσαι. Καταργήθητε ἀπὸ τοῦ [42] Χριστοῦ οἵ- 4
τινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. Ἡμεῖς 5
γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχό-

33) ἀναγινώσκετε. 34) αἱ δύο. 35) τὸ γὰρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν, al. τὸ δὲ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστίν. 36) ἡ συστοιχοῦσα. 37) δὲ. 38) ὑμεῖς - - - ἐστε. 39) ἡμεῖς δὲ. 40) τῇ ἐλευθ. ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσε· στήκετε οὖν. 41) πάλιν omitt. 42) τοῦ omitt.

6 μεθα. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει,
οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι᾽ ἀγάπης ἐνεργουμένη.
7 Ἐτρέχετε καλῶς· τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε [43]) τῇ [44]) ἀληθείᾳ
8 μὴ πείθεσθαι; Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς.
9. 10 Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. Ἐγὼ [45]) πέποιθα
εἰς ὑμᾶς ἐν κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ τα-
11 ράσσων ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρίμα, ὅςτις ἂν ᾖ. Ἐγὼ δὲ,
ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι [46]) κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι;
12 ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Ὄφελον καὶ
ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς.

13 Ὑμεῖς γὰρ ἐπ᾽ ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί· μόνον
μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ διὰ τῆς
14 ἀγάπης [47]) δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ
λόγῳ [48]) πληροῦται [49]), ἐν τῷ [50])· ἀγαπήσεις τὸν πλη-
15 σίον σου ὡς σεαυτόν [51]). Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ
16 κατεσθίετε, βλέπετε, μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Λέγω
δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ
17 τελέσητε. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ
δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα δὲ [52]) ἀλλήλοις ἀν-
18 τίκειται [53]), ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. Εἰ δὲ
19 πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. Φανερὰ δέ ἐστι
τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι [μοιχεία], πορνεία,
20 ἀκαρθασία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι,
ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις,
21 φθόνοι, φόνοι [54]), μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τού-
τοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον [55]), ὅτι οἱ
τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομή-
22 σουσιν. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ,
εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις,
23 πραότης [56]), ἐγκράτεια [57])· κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι
24 νόμος. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν

---

43) ἀνέκοψε. 44) τῇ omitt. 45) ἐγὼ δὲ. 46) ἔτι omitt. 47) τῇ ἀγάπῃ τοῦ πνεύματος. 48) ἐν ὑμῖν ἐν ἑνὶ λόγῳ. 49) πεπλήρωται. 50) ἐν τῷ omitt. 51) ἑαυτὸν. 52) γὰρ. 53) ἀντικ. ἀλληλ. 54) φόνοι omitt. 55) προείρηκα. 56) πραΰτης. 57) ἁγνεία add.

τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ ζῶμεν πνεύ- 25
ματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, 26
ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες. —
Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινὶ παρα- VI.
πτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦ-
τον ἐν πνεύματι πρᾳότητος, σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ
πειρασθῇς. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε καὶ οὕτως 2
ἀναπληρώσατε [58]) τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ δοκεῖ 3
τις εἶναί τι, μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ· τὸ δὲ ἔργον 4
ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον
τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον· ἕκαστος γὰρ 5
τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχού- 6
μενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Μὴ 7
πλανᾶσθε· θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ
ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν 8
σάρκα [59]) ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς [60]) θερίσει φθοράν· ὁ
δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει
ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν [61])· 9
καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Ἄρα οὖν, 10
ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα [62]) τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάν-
τας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως.
Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ 11
χειρί. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι 12
ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ
σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Οὐδὲ γὰρ οἱ περι- 13
τεμνόμενοι [63]) αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν
ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχή-
σωνται. Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ 14
σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ
κόσμος ἐσταύρωται κἀγὼ τῷ [64]) κόσμῳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ 15
Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἐστὶν [65]) οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ
καινὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν [66]), 16

---

58) ἀναπληρώσετε. 59) τῇ σαρκί. 60) αὐτοῦ add. 61) ἐγκακῶμεν. 62) ἐργαζόμεθα. 63) περιτετμημένοι. 64) τῷ omitt. 65) ἰσχύει. 66) στοιχοῦσιν.

εἰρήνη ἐπ᾽ αὐτοὺς καὶ ἔλεος καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ
17 θεοῦ [67]). Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω· ἐγὼ
γὰρ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου [68]) Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί
18 μου βαστάζω. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

[Πρὸς Γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.]

---

67) τοῦ κυρίου. 68) τοῦ κυρίου omitt.

ANNOTATIO PERPETUA.

SECTIO PRIMA.

CAP. I. v. 1—10.

Inscriptio et salutatio v. 1—5. Dolet, Galatas tam cito a doctrina sua, quae esset unice vera, descivisse 6. ac falsis magistris, quorum artibus hoc effectum est, diras imprecatur 7—9. seque divinae causae unice studere ostendit 10.

V. 1. οὐκ ἀπ' ἀνθρ. - - - ἀνθρ.] *Non ab hominibus* sed a Deo, *neque per hominem* sed per Iesum Christum. Patet igitur, quomodo P. in hanc vocum varietatem, quae alibi non occurrit, deductus fuerit: voluit enim in exordio eius epistolae, cuius magna pars in vindicanda dignitate sua apost. versatur, omnem humanae auctoritatis sive propioris (διὰ) sive remotioris (ἀπὸ) cogitationem a suo munere removere. Ceterum *Christum* et *patrem* fere semper iungit, ubi de muneris apostolici auctoritate loquitur v. Eph. 1, 1. ἀπόστολος Ἰησ. Χρ. διὰ θελήματος θεοῦ, add. Col. 1, 1. 2 Tim. 1, 1. 1 Cor. 1, 1. 2 Cor. 1, 2.; 1 Tim. 1, 1. ἀποστ. Ἰ. Χρ. κατ' ἐπιταγὴν θεοῦ; Tit. 1, 1. δοῦλος θεοῦ, ἀποστ. δὲ Ἰησ. Χρ.; quod vero Christum h. l. praeponit Deo, id non videbitur tibi mirum reputanti, in Christo propiorem, in Deo remotiorem vocationis apost. causam fuisse. — ἐγειρ. ἐ. ἐκ νεκρ.] — *atque ita filium suum ecclesiaeque moderatorem declaravit.* Etenim in reditu Iesu e mortuis luculentissimum divinitatis eius documentum contineri recte

existimarunt Apostoli ad unum omnes Act. 1, 12. 4, 33. 5, 30. Rom. 1, 4. 4, 24. al. [1]) Ceter. in hac form. ἐγείρειν ἐκ νεκρ. et simill. semper praetermitti solet artic. (utpote quo carere possit oratio) Rom. 6, 4. 9. 7, 4. 8, 11. 10, 9. 1 Cor. 15, 12. 20. Eph. 1, 20. 2 Tim. 2, 8. Act. 3, 15. 4, 10. 13, 30. cet., nec variant libri nisi Col. 2, 12. Cf. e graecis Thuc. 4, 14. 5, 10. *Lucian.* ver. hist. 1, 34., quos locos debeo *Krügero* (in Ephem. lit. Hal. 1827. p. 133.). v. 2. ἀδελφοί.] Muneris apostolici socii, itinerumque comites 1 Cor. 1, 1. 1 Thess. 1, 1. Phil. 4, 21. — v. 4. δόντ. ὑπὲρ κτλ.] i. e. *qui sponte supplicium in se suscepit, mortem subiit propter peccata nostra* cf. Tit. 2, 14. 1 Macc. 6, 44. Pro ὑπὲρ, quod ap. Chrysost. etiam et Cyrillum legitur, in bonis libris (A D E F G) et ap. Origen. et Oecum. est περὶ, ex frequenti horum praeverbiorum in Codd. permutatione (v. *Matthiae* ad Eurip. Orest. 1303.) cf. 1 Petr. 3, 18. περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, Ioh. 4, 10. Hebr. 10, 26. 13, 11. Atque hoc ipsum textis intulit *Matthaeius.* Sed non puto, περὶ ut difficilius aliquod voc. librarios offendere potuisse, quanquam al. fere legitur ὑπὲρ ἁμαρτιῶν 1 Cor. 15, 3. Hebr. 5, 1. 7, 27. 10, 12.; nec ex Syr., qui: ܡܛܠ vertit, quidquam proficis cf. Hebr. 5, 1. 10, 26. Cet. de discrimine vocum περὶ et ὑπὲρ v. *Rüdiger* ad Demosth. Olynth. p. 153. *Schaefer* ad Demosth. I. p. 189 sq. — ὅπ. ἐξηλ.] *ut nos liberaret* (ἐξαιρεῖσθαι Act. 7, 10. 12, 11. 23, 27.) *ex eo, quod nunc agitur, seculo pravo.* ἐνεστὼς int. de praesenti tempore (Syr.: ܥܠܡܐ ܗܢܐ, ita enim Ar. et Aeth.) ut 3 Macc. 1, 16. Rom. 8, 38. 1 Cor. 3, 22. 7, 26. add. Sext. Empir. Phys. 2, 193. — αἰὼν πονηρ. i. q. ἡ γενεὰ ἡ σκολιὰ αὕτη Act. 2, 40. add. 1 Ioh. 5, 19. seculum pravis studiis (improbitati) deditum. Ex hoc liberavit Christus suos, dum a peccandi consuetudine eos abstraxit

---

1) Nescio an *Calvinus* argutetur. Is enim: vilipendebant, inquit, Paulum, quod non fuisset in terris cum Chr. versatus; contra significat, Christum, sicuti per resurrectionem glorificatus est, ita vere demum exeruisse potentiam suam in regenda eccl. *Ergo plus dignitatis habet P. vocatio, quam si a Chr. adhuc mortali fuisset ordinatus.* Sed assentitur tamen *Semlerus.*

atque ita salutis aeternae, ἐν αἰῶνι τῷ μέλλοντι obtinendae, participes reddidit. Theophyl. non male: ἔδωκ. ἑ. ὑπ. τ. ἁμ. ὑ. τουτέστιν ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς τῶν προγεγονότων πταισμάτων· — καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀσφαλείαν ἔδωκεν, ἵνα ἐξέληται ἡμᾶς τῆς πονηρᾶς διαγωγῆς. ὁ νόμος δὲ οὔτε τὰ προγεγονότα ἁμαρτήματα ἐξήλειφεν, οὔτε πρὸς τὸ μέλλον ἐνίσχυε. — ϑελ.] cf. Hebr. 10, 10. — καὶ πατρ.] *qui idem est pater n.* Solennis Pauli formula 1 Cor. 15, 24. 2 Cor. 1, 3. 11, 31. Eph. 1, 3. adde Jac. 1, 27. 3, 9. 1 Petr. 1, 3. Cet. cf. Progr. Pentecost. Goett. 1810. 4. — ἡ δόξα] Ita praefixo artic. (*honos, qui ei debetur*) Rom. 11, 36. 16, 27. Eph. 3, 21. Phil. 4, 20. 2 Tim. 4, 18. 1 Petr. 4, 11.

V. 6. μετατιϑ.] μετατίϑεσϑαι saepe est: ab alia ad aliam sententiam *se transferre* (ut bene Vulg.), consilium, mentem mutare, 2 Macc. 7, 24. μεταϑέμενοι ἀπὸ τῶν πατρίων νόμων, *Iamblich.* protrept. ad philos. c. 17. μεταϑέσϑαι ἀπὸ τοῦ ἀπλήστως — ἔχοντος βίου ἐπὶ τὸν κοσμίως. Spec. dic. de his, qui *desciscunt*, qui ad alias partes trangrediuntur ut ap. *Appian.* bell. civ. 5. p. 1173. b. hisp. p. 438. 440. cet. v. *Kypke* et *Munth.* ad h. l. [2]) — καλ. ὑμ. etc.] vel: ab eo, qui vos vocavit (ad sacra christiana suscipienda invitavit et adduxit) per (propter) Christi gratiam (Act. 15, 11. Rom. 5, 15.) vel: a Christo, qui vos benigne, gratiose vocavit (ita Syr. *Calov.* all.). Illud magis placet, non tam, quod vett. libri in voce Χριστοῦ aliquantulum fluctuant (v. *Whitby* Exam. p. 261.) [3]), quam quod alibi homines vocare semper *Deus* dicitur, non Christus v. 15. Rom. 9, 24. 1 Thess. 2, 12. 5, 24.

---

2) Hieron. ad h. l. „nec non et illud congrue, quod *translationis* verbum Galatis coaptatum est; Galatia enim *translationem* in nostra lingua sonat.“ In mente habuit גלל aut גלה, הגלה. At hoc est longe repetitum; nec alterutrum istorum vocc. hebr. commode potest ad hanc signif. traduci; quare miror, *Bertholdto* etiam (Einleit. VI. p. 2788.) vanas has argutias probari potuisse.

3) Scil. alii omittunt Χριστοῦ, alii habent ϑεοῦ; hinc concludit *Semlerus*, a Paulo nullum additum fuisse genitivum. Vereor, ut recte. Nam potuit haec omnis varietas a librariis etiam profi cisci, quibus Χριστοῦ (ut in plurimis codd. legitur) offensioni esset.

2 Thess. 2, 14. 2 Tim. 1, 9. (nisi in formula κλητοὶ Ἰησοῦ Χρ. Rom. 1, 6. contrarium invenire tibi videaris). Theophyl. ἀπὸ τ. καλ. τουτέστι τοῦ πατρός. Non audiendi sunt, qui ἐν χαρ. dictum putant pro εἰς χαρ. (ut *Cramerus*, *de Wettius* all.), quanquam sic per aliquam breviloquentiam scribi posse non negamus (1 Thess. 4, 7.? v. *Palairet* ad h. l.); multo vero minus, qui καλέσας de Paulo intelligunt, in qua opinione fuit *Piscator*. — v. 7. ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο cet.] *quod quidem* (sc. vos defecisse a Christo) *non est aliud*, *nisi* cet. damit hat es keine andre Bewandtniss als (dass). Ita *Calvinus*, *Grotius*, *Calov.*, *Hombergius*, *de Wettius*. Alii, ut *Cramerus*, *Kypkius* et *Knappius*: *quod* (evangel. Christi) *non est aliud*, *sed sunt* cet. Verum εἰ μή non potest simpl. *sed* verti. ταρασσ.] h. l. dubitationem alicui iniicere, in errores aliquem abducere atque ita *perturbare* 5, 10. 1 Petr. 3, 14. Act. 15, 24. cf. *Xenoph.* Memor. 2, 6, 17. sim. *perturbare animos* Cic. Tusc. 9, 2., gravius *concutere mentes* Lucan. 4, 235. — μεταστρ. h. l. pervertere, corrumpere, Aristot. Rhet. 1, 15. Ne articulo voci ταρασσ. praefixo offendaris, reputa, duas inter se mixtas esse structuras: nam τινές εἰσιν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς dictum videtur pro: εἰσ. ταρ. ὑμ., καὶ οὗτοι (οἱ ταρ. ὑμ.) εἰσί τινες, *sunt*, *qui vos perturbent*; *ii vero aliquot* (pauci) *duntaxat sunt*. — v. 8. εὐαγγ.] Noli hoc v. sollicitare, quanquam alii habent εὐαγγελίσητε, alii εὐαγγελίζετε. Indicat. cum ἐάν copulatur etiam Ioh. 5, 15. v. *Hermann.* ad Vig. p. 822. ἡμ.] ego Paulus v. Rom. 3, 8. 2 Cor. 1, 10. — παρ' ὃ *contrarium illi*. Simil. Rom. 12, 3. ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. — ἀναθ.] v. de hoc voc. *Suicer.* Thes. eccl. I, p. 268 sqq. edit. 3. *Witsii* Miscell. II. p. 43 sqq. *Koppe* et *Tholuck.* ad Rom. 9, 3. LXX pro hebr. חֵרֶם (quod ipsum voc. h. l. Syrus uterque habet) ponunt adeoque de re Iovae sacrata, quae redimi nullo modo poterat Lev. 27, 21. Ios. 6, 18. 19. Ezech. 44, 29., imo interdum exitio dari atque sic a Iovae aspectu quasi removeri debebat Deut. 7, 26. Ios. 6, 17. coll. 24. Recte igitur Hesych. ἐπάρατος, ἀκοινώνητος, Cyrill. ap. *Valckenaer.* (Selecta e scholis V. in libr. quosd. N. T. I, p. 259.) ὁ ἀπὸ θεοῦ χωρισμός. Propr. non differt ἀνάθεμα (quod ap. graecos scriptores semel duntaxat occurrit *Plutarch.* v. Pelop. 25., improbante tamen *Lobeckio*) ab ἀνάθημα,

nisi quod ista voc. forma recentioribus fere scriptoribus propria est (cf. εὕρεμα et εὕρημα Thom. Mag. ed. Bernard. p. 393., πρόςθεμα et πρόςθημα Phryn. ed. *Lobeck.* p. 249.) et ipsum illud ἀνάθεμα passim ap. posteriores eodem, quo Graecis ἀνάθημα (Luc. 21, 5. 3 Macc. 3, 17.) sensu legitur de *donariis* in Dei honorem suspensis 2 Macc. 2, 13. Theodoret. II, 1068. III, 1215. ed. *Schulz.* Hinc Suidas ed. *Küster* I, p. 164. dicit, ἀνάθεμα et τὸ εἰς ἀφορισμὸν ἐσόμενον significare et pro ἀνάθημα poni. — v. 9. repetit eadem, ut solet in vehementiore sermone. παραλ. accipere i. e. discere 1 Cor. 11, 23. 15, 3. Phil. 4, 9. al. — v. 10. ἄρτι ex quo ad sacra christ. transgressus sum. Notat illud tempus, quo, vano rerum iudaicarum studio ductus, causae divinae adversatus fuerat v. 13 sq. ἀνθρ. πείθω ἢ τὸν θεόν] *hominibus persuadeo*, *persuadere conor* (cf. *Xenoph.* Anab. 6, 1, 19. 7, 3, 7. v. *Elmsley* ad Eurip. Heracl. v. 1003. *Herm.* ad Soph. Ai. v. 1105 cet.) *an Deo* sc. ea, quae trado, i. e. utrum hoc ago, ut ea, quae trado, hominibus probentur, an ut Deo? Deum unice respiciendum existimo in his, quae trado, decretis (cf. v. 11.). Quod sequitur, ἀνθρ. ἀρέσκειν paullulum differt; πειθ. enim *assensionem*, ἀρεσκ. eum, qui ex assensione nascitur, *favorem* spectat. Quare non audiendus *Schottus* est, qui sic vertit: *hominumne an divinum favorem colligere studeo*; πειθ. enim nusquam est *favorem al. captare* (v. etiam *Fritzschius* ad Mt. 28, 14.). Ceterum tautologiae species, quae in his sententiis inesse videbatur, movit interpretes (antiquiores dico; nam recentiores fere intactam reliquerunt loci difficultatem), ut contorte admodum istud πείθειν interpretarentur. *Calvinus* enim ante ἀνθρ. et θεὸν interponendum censet κατά, *Piscator* vero hunc sensum esse dicit: *utrum vobis suadeo*, *ut hominibus credatis*, *an ut Deo?* (cf. quoque *Calixt.* ad h. l.; nec ab hac sententia multum abhorret *Cramerus*: sind es Lehren von Menschen od. Lehren von Gott, von denen ich die Menschen zu überzeugen suche? Sed aliud est πείθειν τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ Act. 28, 23, aliud πείθειν θεόν. — ἤρεσκ.] i. e. placere *studerem*. Ita saepe, Rom. 15, 2. 1 Cor. 10, 33. v. *Wetsten.* ad h. l.

SECTIO SECUNDA.

CAP. I. v. 11—24.

Ostendit, suam se doctrinam Christo unice debere v. 11. 12. inter omnes enim constare, quam atrox ipse fuerit disciplinae iudaicae propugnator v. 13. 14. hoc autem studio abiecto, quanquam semel apostolos aliquot convenisset, tamen nihil se ab iis institutionis accepisse v. 15—20. quin immo ne notum quidem de facie fuisse christianis in Iudaea coetibus 21—24.

V. 11. γνωρίζ. δὲ] Pro δὲ in nonnullis libris est γὰρ (v. de frequenti harum voc. permixtione *Porson.* ad Eurip. Med. p. 19. 27. 101. ed. Lips., *Iacobs.* ad Achill. Tat. p. 861. *Monk.* ad Eurip. Hippol. 876.); utrumque in tali sententiarum connexione ferri potest, sed haud scio, an librarius elegantiae studiosus δὲ pro γὰρ, quod v. 10. bis legitur, intruserit. Ceterum de structura γν. εὐαγγ. ὅτι etc. vix est quod dicamus; nihil enim frequentius v. 1 Cor. 3, 5. 7, 17. 2 Cor. 12, 7. — εὐαγγ. ὑπ᾽ ἐμ.] opp. τῷ εὐαγ. ἑτέρῳ v. 6. εὐαγγέλιόν μου vocat Rom. 14, 25. — κ. ἄνθρ.] i. e. ἀνθρώπινον (ut bene perspexerunt *Cramerus*, *de Wettius* cet.), quod h. l., ut sqq. docent, ad istius doctrinae *originem* potissimum referendum. Sic Syr. et Theophyl. Sed falluntur, puto, qui in ipsa voce κατὰ *originis* notionem quaerunt; ea nec formulis εὐαγγ. κατὰ Μάρκον rel. nec loco Polybii, quem *Raphelius* attulit, inesse deprehenditur. οὐδὲ γὰρ ἐγὼ cet.] *neque enim ego s. nam ne ego quidem ab homine accepi illud* cet. Cf. Phil. 4, 9. ἃ καὶ ἐμάθετε καὶ παρελάβετε καὶ ἠκούσατε rel. Cic. pro Mil. 4. *didicimus*, *accepimus*, *legimus.* De praepos. παρὰ verbo παραλαμβ. adiecta v. quae disputavit *Schulthess.* v. Abendm. p. 6 sq. — οὔτε ἐδιδάχθ.] aliquot libri haud spernendi habent οὐδὲ (quae est solennis admodum variatio cf. Xenoph. Anab. 1, 4, 8. 4, 8, 3. Eurip. Hippol. 75.); sed noli corrigere; nam παραλαμβ. et διδάσκ. non ita sunt invicem diversa, ut vocabulo οὐδὲ seiungi et

quasi dirimi inter se possint (v. Grammat. N. T. p. 175 sq.), et dubito, an sic non potius scribi debuisset: οὐδὲ γὰρ παρελ. ἐγὼ cet. δι' ἀποκ. Ι. Χρ.] h. e. singulari modo a Christo ipso institutus sum ad doctrinam divinam; nam Ἰησοῦ Χρ. esse genitivum subiecti, apparere videtur ex 2 Cor. 12, 7.; sed vide, quae monuimus in libro: bibl. Realwörterb. II, p. 516. add. G. *Schubert* de variis, unde P. doctrinae christ. cognitionem haurire potuerit, fontibus, c. *D. Schulzii* epist. Vratisl. 1817. 4. — V. 13. ἀναστρ.] i. e. *vivendi agendique ratio*. Sic in libris apocr. et N. T. sexcenties occurrit Tob. 4, 19. 2 Macc. 5, 8. Eph. 4, 22. Iac. 3, 13. 1 Petr. 1, 15. 2 Petr. 3, 11. al. (LXX ἀναστρέφεσθαι ponunt pro הִתְהַלֵּךְ Prov. 20, 8.). Graeci usque ad Polyb. ignorant fere hunc voc. usum; sed v. Polyb. 4, 82. add. *Wesseling* de Iudaeor. Archontt. p. 14. — ποτὲ] ref. ad ἀναστρ. i. q. ἡ προτέρα ἀναστροφὴ Eph. 4, 22. — καθ' ὑπερβ.] solennis Pauli formula pro σφόδρα 1 Cor. 12, 31. 2 Cor. 4, 17. Rom. 7, 13. cf. εἰς ὑπερβολὴν Aelian. V. H. 12, 1. De re ipsa v. Act. 8. 9. 1 Cor. 15, 9. — ἐκκλ. τοῦ θεοῦ] utitur hac potissimum appellatione, ut summam criminis a se commissi atrocitatem declaret. Eandem φράσιν v. 1 Cor. 15, 9. add. Act. 22, 19. 26, 10 sq. Theophyl. ὅρα πῶς ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίθησιν. οὐ γὰρ εἶπεν, ἐ δ ί ω κ ο ν, ἀλλὰ μ ε θ' ὑ π ε ρ β. π ά σ η ς. καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἐ π ό ρ θ ο υ ν τουτέστι κατασκάψαι ἐπεχείρουν καὶ ἀφανίσαι. — ἐπόρθ.] πορθεῖν non est h. l. *evertere*, nec, quod multis placuit, *evertere studere*, sed potius *vastare* (quae est solennis voc. potestas, ubi de regionibus et agris dicitur Xenoph. Ages. 1, 20. Anab. 5, 7, 14. Herodian. 6, 5, 11.) sc. multis Christianis ad supplicia adducendis cf. Act. 9, 21. Syr.: ܚܪܒ. Luther. infra etiam v. 23. bene: den Glauben *verstören*. cf. *Piscator* et *Calov.* ad h. l.

V. 14. προκόπτειν translate dicuntur hi, qui proficiunt, progressus faciunt in aliq. re Marc. Anton. 1, 14. Xenoph. Hell. 7, 1. Polyb. 27, 8.; προκ. ὑπὲρ *progredi, progressus facere super aliq.* h. e. vincere, superare aliquem. — γέν.] gens Marc. 7, 26. Act. 4, 36. 2 Cor. 11, 26. Phil. 3, 5. add. Aelian. V. H. 1, 34. Diod. Sic. 1, 19. Ita et *genus* dicunt poetae latini Virg. Aen. 5, 285. Frustra sunt, qui *sectam Pharisaeorum* significari

putant. — ζηλωτ.] hebr. מְקַנֵּא, qui cupide aliquid sectatur, qui acri fertur studio rei aut consequendae aut tuendae 1 Cor. 14, 12. Tit. 2, 14. add. Polyb. 10, 25. Dion. Hal. Ep. 3, 11. — πατρ. παραδ.] (hebr. קַבָּלָה) h. l. late patere et omnem disciplinam Iudaeorum sacram, tum illam, quae in libris sacris perscripta, tum hanc, quae doctorum studiis paullatim addita erat (τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων Mt. 15, 2. Mr. 7, 3. πατέρων διαδοχὴν, παράδοσιν Ioseph. Antt. 13, 10.) complecti videtur v. Act. 26, 4 sq. Adstipulatur *Calixtus*. Itaque ζηλωτ. τ. παραδ. est i. q. ζηλωτὴς τῶν νόμων 2 Macc. 4, 2., ζηλ. τοῦ νόμου Act. 21, 20.; πατρικ. *a maioribus tradit.* i. q. πατροπαράδοτον 1 Petr. 1, 18., πατρῷον Act. 22, 3. — v. 15. ἀφορίζ. solenne hac in re vocab. Act. 13, 2. cf. Ierem. 1, 5. Inde est, quod Paulus se ipsum vocat ἀφωρισμένον Rom. 1, 1. — v. 16. ἀποκ. pendet ab εὐδοκ. Ceterum v. ad v. 12. — ἐν ἐμοί] Cum alibi legatur ἀποκαλ. τινὶ (Mt. 11, 27. 1 Cor. 2, 10. Eph. 3, 5. Phil. 3, 15.), multi putarunt, ἐν ἐμοὶ dictum esse pro ἐμοὶ, ad similitudinem hebr. phras. פ אֶל vel גָּלָה עַל; sed aliud est אֶל et עַל, aliud בְּ, nec LXX quidem istam formulam interpretati sunt ἀποκαλ. ἔν τινι. Vertas h. l. *in me* h. e. in mente mea. Nec omnino assentior, si qui dicunt (ut nuper etiam *Bretschneid.* in Lex.), ἐν passim in N. T. dativi indicem esse: nam 1 Cor. 9, 15. ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοὶ est, quod vernacule dicimus, dass so *an* mir geschehe (gethan werde), so mit mir verfahren werde, Act. 4, 12. ὄνομα - - δεδομένον ἐν ἀνθρώποις sic interpretare: *quod datum, propositum sit inter homines*, 1 Tim. 4, 15. ἵνα σοῦ ἡ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν signif. vel: ut *inter omnes manifesta fiat* vel: *ut in omnib. rebus appareat*, 1 Cor. 14, 11. ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ βάρβαρος est *meo iudicio*, ut sexcenties ap. Graecos. Cet. quod *Grotius*, praeeunte *Piscatore*, ἀποκ. ἐν ἐμ. vertit: *per me cognitum facere voluit plurimis*, hoc et ipsum parum placet; ita enim occupantur, ut recte monet *Koppius*, insequentia ἵνα εὐαγγ. etc. — εὐθέως pertinet, si sensum spectas, ad ἀπῆλθον v. 17., scil. Paulus, quae fuit eius alacritas, interponit negativam sententiam, quae ipsi in mentem venit. — προςαν. aliquem consulere, in consilium adhibere] Diod. Sic. 17, 116. Lucian. Opp. II, p. 246. ed. *Reiz.* Hieron. bene: *non contuli cum* etc. Theophyl. οὐκ

εἰς λόγον ἦλθον τοῖς ἀποστόλοις. — σαρκ. κ. αἷμ.] (Mt. 16, 17., αἷμα κ. σάρξ Eph. 6, 12.) בָּשָׂר וָדָם (quod iunctim in V. T. non occurrit) Rabbinis saepius dicitur *homo*, sed *imbecillitatis* notione adiecta, fere ut lat. *mortalis* Gem. Berach. fol. 28, 2. Tanchum fol. 12, 4. 18, 3. v. *Light-foot.* ad Mt. 16, 17. — ἀνῆλθ.] ἀνέρχεσθαι (in aliis libris est ἀπῆλθον, quod fortasse praeferendum) i. q. ἀναβαίνειν (עָלָה) de proficiscentibus Hierosolyma v. *Gesen.* Comment. in Ies. I, p. 272. — Ἀραβ.] de hoc itinere arab. nihil legitur in Actis (c. 9. coll. 22, 16 sq.) sed v. *Kuinoel* Comment. IV, p. 350. *Haselaar* de non-nullis Act. Ap. locis p. 58. Causas profectionis explicuit *Michaelis* ad h. l.

V. 18. μετ. ἔτ. τρ.] Computantur hi tres anni vel a discessu ex urbe Hierosol. (ita *Pearson.*, *Semler.*, *Haselaar.* p. 84 sq. *Eichhorn.* Einl. III, p. 24.) vel a reditu ex Arabia (ita *Koppius* et *Borger*). Istud praeferendum censemus propterea, quod infra 2, 1. P. ab eodem temporis vestigio proficiscitur (v. Exc. 2. not. 15.). Nam probabile est, eum sibi constitisse. — ἱστορ.] coram, de facie, accuratius aliquem cognoscere v. Ioseph. b. iud. 6, 1, 8. (ἱστορῆσαι ἄνδρα). Graecis, quod equidem sciam, *hoc* certe sensu non iungitur cum nominibus hominum, nisi huc trahere velis Plutarch. de genio Socr. p. 578., de rebus dic. *Arrian.* Epictet. 2, 14. Dion. Hal. de Thuc. 6, 2. Aliud est ἱστορεῖν τινα ap. Herod. 2, 113. 3, 51. Ceterum de hoc itinere hierosol. cf. Act. 9, 26 sqq. — Πέτρ.] aliquot codd. bonae notae habent Κηφᾶν, quae tamen lectio an Syri quoque auctoritate (cum *Griesbachio*) commendari possit, dubito; certe hic etiam 2, 7., ubi nullum varietatis vestigium, dedit ܟܐܦܐ, quod nom. lectoribus familiarius erat. — ἡμέρ. δεκαπ.] cur non diutius ibi manserit, patet ex Act. 9, 29. — V. 19. Ἰάκ. τ. ἀδελφ. τ. κυρ.] Est haud dubie idem ille, cuius Act. 15, 13 sqq. 21, 18 sqq. et apud Ioseph. Antt. 20, 9. mentio fit. Iam vero, cum inter apostolos duo Iacobi nominentur, quorum unus iam tum e vita discesserat, plurimi statuunt, hunc, de quo quaerimus, Iacobum non diversum esse ab illo, qui Alphaei et Mariae filius dicitur: in quam quidem sententiam nos etiam concessimus bibl. Realwörterb. I, p. 309 sq. Conspirat *Theophyl.* ad h. l. v. *Pott.* Prolegg. in ep. Iac. p. 66 sqq. Sed vet. ecclesiae

patres accurate distinguunt Iacobum Alphaei a Iacobo fratre domini (Euseb. H. E. 2, 1. 23.), nec in verbis P., si attentius consideras, necessario inest, Iacobum ἀδελφ. κυρ. esse apostolum. Nam hoc dicere videtur: *sed alium* (praeter Petrum) *apostolum non vidi, praeterquam quod* (sed) *Iacobum vidi*, cf. *Fritzsch.* ad Matth. p. 482. Scil. repetendum tantummodo est εἶδον, neglecto illo τῶν ἀποστ. Finitimum est illud Odyss. 2, 412. μήτηρ οὔτε πεπυται, οὐδ' ἄλλαι δμωαί (cf. *Heind.* ad Plat. Gorg. p. 473. *Elmsley* ad Med. Eurip. p. 128 sq. ed. Lips., *Weiske* Pleon. p. 60. *Krüger* ad Dion. Hal. p. 139.) *nec mater nec aliae ancillae* (ubi patet, matrem non censeri in ancillarum numero) pro: nec m. nec aliae mulieres sc. anc. Contrarium vero habeo Act. 5, 29. ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι v. *Elmsley* l. c. p. 276. — v. 20. ἃ δὲ γράφ.] ref. ad omnem hanc, quam a v. 12. persecutus fuerat, narrationem. — ἐνώπ. τ. θ.] hebr. לִפְנֵי יהוה, iurisiurandi formula alibi non obvia i. q. μάρτυς μου ἐστὶν ὁ θεός Rom. 1, 9. Simil. Rom. 9, 1. 1 Tim. 2, 7. ἀλήθειαν λέγω, οὐ ψεύδομαι. Neminem morabitur *Bertholdtus* (Einl. VI, p. 2789.), qui in v. ἰδοὺ interpretis graeci vitium odoratus est. — V. 21. κλίμ.] de regionibus v. Rom. 15, 23. 2 Cor. 11, 30. — Συρ.] Hoc nomen et late olim patuisse et vario sensu dictum esse constat. Complectitur, ubi latissime patet, omnem regionem, quae inter Amanum et Taurum montes, inter mare mediterraneum et Euphratem fluvium interiecta erat, adeoque ipsam etiam Palaestinam. Verum haec in libris N. T. seiuncta semper a Syria est, utpote quae haberet peculiarem procuratorem. H. l. eam Syriae partem, cui *Phoenices* nomen fuit, ab Apostolo dici, apparet ex Act. 9, 29. Ita etiam Mt. 4, 24. Act. 21, 3. — Κιλικ.] v. Act. 9, 30. — v. 22. Ἰουδ.] Iudaea praeter Hierosol.; nam Hierosolymitanis satis notus fuit. Atque sic saepius, ubi terra aliqua appellatur, separanda est urbs primaria coll. Act. 15, 23. Ἀντιοχ. καὶ Συρ. cf. *Gesen.* Commentar. in Ies. I, p. 147. — v. 23. διώκ.] subst. ut nos: unser (ehemaliger) Verfolger; de hoc particip. praes. usu cf. Sophocl. Electr. 200. ἦν ὁ ταῦτα πράσσων, Pausan. 9, 25, 5. ὁποία ἐστὶν αὐτοῖς καὶ τῇ μητρὶ τὰ δρώμενα, Thuc. 2, 5. 3, 4. al. v. *Poppo* ad Thuc. I, p. 152. *Schäfer.* ad Eurip. Orest. p. 70. — ἐδόξ. ἐν ἐμοὶ] vulgo *propter me*, בִּי. Sed pr.

est: *an mir* h. e. celebrant Deum, ut qui *in me* invenissent celebrationis materiem. „Ita approbarunt eum, ut cum admiratione et laude agnoscerent eximiam Dei virtutem.“ *Calvin.* Facete *Theodor.* μανθάνοντες, ὅτι ὁ λύκος τὰ ποιμένων ἐργάζεται, τῆς εἰς τὸν θεὸν ὑμνῳδίας τὰ καθ' ἐμὲ πρόφασιν ἐλάμβανον.

SECTIO TERTIA.

CAP. II. v. 1—10.

Narrat de itinere Hierosolyma facto docetque, se Apostolorum, quibus institutionis suae summam proposuisset v. 1—3., assensum tulisse et erudiendorum paganorum provinciam divinitus sibi demandatam tuitum esse v. 3—10.

V. 1. διὰ δεκ. ἐτ.] *interiectis* h. e. elapsis 14 *annis.* In hunc praepos. διὰ usum cf. Act. 24, 17. (nam Mt. 26, 61. noli cum *Wahlio* huc referre) v. *Perizon.* ad Aelian. V. H. 13, 42. Ceterum horum annorum computatio quomodo instituenda sit, docuimus Exc. 2. — ἀνέβ.] v. ad 1, 17. — Βαρν.] v. libr. nostr. bibl. Realwörterb. I, p. 86. — συμπαραλ.] *assumto* Tito cf. Act. 12, 25. 15, 37. Polyb. 2, 10, 1. Aelian. V. H. 8, 7. 3 Macc. 1, 1. Dion. Hal. 7, 55. — Τίτ.] v. praeter interprr. ep. ad Tit. inpr. *Walch.* Miscell. sacr. p. 108 sqq. *Michaelis* Einl. ins N. T. II, p. 1009 sq. *Bertholdt.* Einl. VI, p. 3498 sqq., nos in bibl. Realwört. II, p. 712. — v. 2. κ. ἀποκ.] divino impulsus monitu. Paullulum discrepat, quod Act. 15, 1. legitur, Apostolum *auctoribus Antiochenis* hoc iter suscepisse. Sed potest utrumque conciliari, si statuis, ad hanc Antiochenorum accessisse etiam divinam auctoritatem, eaque effectum esse, ut Paulus ecclesiae Antioch. precibus cederet. (cf. Num. 23, 16. 20.) v. *Buxtorf.* Catalect. p. 268. — ἀνατιθ. exponere, *proponere* al., conferre aliq. c. aliquo (Cic. Orat. 1, 17.) Act. 25, 14. Diog. Laert. 2, 18. Artemidor. Onir. 2, 64. — αὐτ. Apostolis 1, 17. — ἐν τ. ἔθν.] non

pro dat., sed *inter gentes.* — κατ᾽ ἰδίαν] non coram universo Christianorum hieros. coetu, opp. ἔμπροσθεν πάντων infra v. 14. — τοῖς δοκ.] δοκοῦντες Graecis (recentioribus) dicuntur ii, qui magna auctoritate florent, in singulari dignitate constituti sunt, viri illustres, graves (Theodor. recte ἔνσημοι cf. Eurip. Hec. 295. ubi v. *Schäfer*). Ita Porphyr. de abstin. 2, 40. τοῖς δοκοῦσι opponit τὰ πλήθη; v. inpr. *Wetsten.* Rabb. simil. dicunt חשׁובין. Alia ratio est loci *Xenoph.* Hier. 2, 1., quem laudat *Kypkius*, et eorum quae ap. *Herodian.* 6, 1. leguntur. Ceterum, quinam fuerint illi δοκοῦντες, patet ex v. 9. — εἰς κενὸν] Phil. 2, 16. coll. Diod. Sic. 19, 9. — τρέχ. ἢ ἔδρ.] In deliciis habet P. verba, quae a stadio petita sunt (1 Cor. 9, 24.) ad significandum strenuum quendam laborem, inpr. eum, qui in tradendam doctr. christianam insumitur 1 Cor. 9, 26. Phil. 2, 16. 2 Tim. 4, 7. Ceterum modorum et tempp. usus h. l. paullulum laborare videtur, si μήπως transfertur *ne forte.* Pro τρέχω, ut in re praeterita, opus erat optativo (v. *Herm.* ad Vig. p. 810.), et indicat. ἔδραμον non poterat locum habere propterea, quod hic modus rem vere factam esse indicat (v. *Herm.* l. c.). Hinc *Fritzschius* (Coniectan. in N. T. I, ad p. 50.) verba nostra sic interpretatur: *num frustra operam meam in evang. insumo aut insumsi?* At, quanquam subita haec sententia a Pauli ingenio non abhorret, mihi tamen in vulgari explicatione persistere placet. Scilicet factum esse videtur, quod persaepe apud graecos scriptores, ut verba Pauli ita enunciarentur, quo modo tum cogitavit: ich legte ihnen meine Lehre vor (bei mir denkend), dass ich nicht etwa - - laufe od. gelaufen bin pro: damit ich nicht etwa liefe od. gelaufen wäre. Quod vero Paulus fatetur, fieri potuisse, ut studium suum irritum esset, hoc non adversatur iis, quae ante dicta fuerant. Nam irritum esse poterat studium Pauli, non solum si ipsius institutio abhorrebat a veritate christ. (quod sane non cadebat in doctrinam divinitus suppeditatam), sed etiam, si reliqui Apostoli Pauli studiis repugnabant. Itaque doctrinam suam proposuit iis, non quo ipse dubitaret de eius veritate (cf. v. 2. δι᾽ ἀποκαλ.), sed ut reliqui Apost., cognita Paulinae institutionis indole, studia sua cum Paulo coniungerent eiusque auctoritatem apostol. palam stabilirent. Id iam, Chrysostomo

praeeunte, perspexit *Theodoret.* Ita enim: οὐ περὶ ἑαυτοῦ τέθεικεν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων· τουτέστιν, ἵνα μάθωσιν ἅπαντες τὴν τοῦ κηρύγματος συμφωνίαν καὶ ὅτι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀρέσκει τὰ ὑπ' ἐμοῦ κηρυττόμενα. Eadem fere habent *Flacius* et *Calixtus* ad h. l. Cet. v. Grammat. N. T. p. 181.

V. 3. Nexus sententiarum hic est. Tantum aberat, ut illi me corrigerent, ut ne Titum [4]) quidem circumcidi iuberent. Ἑλλ. ὤν] natione Graecus cf. Tit. 1, 4. 1 Cor. 4, 15. — ἠν. περ. ab Apostolis; ἀναγκάζεσθαι constat hos etiam dici, qui *rationibus*, ut aliquid faciant, permoventur, impelluntur 6, 12. Ioseph. Antt. 7, 1, 6. Herodian. 4, 9, 6. Similiter Latini *cogendi* vocabulo utuntur. — διὰ δὲ τοὺς etc.] quid sibi haec velint et quomodo necten- da sint cum superioribus, id non definiri potest, nisi ex iis, quae proxime sequuntur, οἷς οὐδὲ etc. In his autem mira est lectionis discrepantia. Scilicet nonnulli libri vel utrumque voc. οἷς οὐδὲ vel certe οὐδὲ omittunt, ut cod. Clarom. Iren. 3, 13. Tertull. c. Marcion. 5, 3. Hieron. Ambros. probantibus *Millio* (contra quem v. *Whitby* Exam. p. 36.) *Semlero*, *Michaele* et *Koppio*, nec multum repugnante *Griesbachio*. Ita existeret hic sensus: *coactus* quidem non est Titus ad circumcisionem suscipiendam: verumtamen ψευδαδέλφων quorundam opinionibus cedendum esse existimavi (quemadmodum alio tempore fecit Apostolus Act. 21, 20 sqq.). At *primum* non video, quomodo paucorum (eorumque potissimum latinorum) librorum auctoritas eo valere possit, ut voc. οὐδὲ e graecis eiiciamus; *deinde* eo in loco, ubi P. totus est in disciplinae iudaicae, adeoque circumcisionis vanitate demonstranda, si voluisset hoc tale συγκαταβάσεως exemplum enarrare, omnem disputationis nervum, opinor, incidisset; debebat certe rem, si tacere nollet, aliter exponere, ut ex hoc suo exemplo Galatis nullam excusationem nasci appareret; *tum* aliud est: apostolis cedere (Act. l. c.) aut hominibus, qui sint imbecilli ingenio, aliud *falsis fratribus*, qui id sedulo agunt, ut mortis Christi vim elevent; *denique* verba ἵνα ἡ ἀλήθ. etc. vix

---

4) De *Timotheo* haec a Paulo narrari illiusque nomen in textu reponendum esse, vana fuit *Battierii* coniectura, proposita illa in Biblioth. Brem. VII. p. 56 sq.

cum superioribus cohaerent, nisi salvo voc. οὐδέ. Quapropter retinendum existimamus hoc voc., in eaque re consentientes habemus *Calvinum*, *Piscatorem*, *Cramerum*, *Strothium*, *Borgerum* p. 45 sqq. et *Schmidtium* (in Biblioth. f. Krit. u. Exeg. II, p. 450 sqq.). De singulis vero sic statuimus. δὲ tuetur suam significationem: ab apostolis non coactus est: quod *autem* pertinet ad illos ψευδαδ. etc. — παρείςακτοι dicuntur inprimis ii, qui *clam*, *per fraudem ac dolum* ingrediuntur v. *Wetsten.* II, 218. Verbum παρειςάγειν legitur eodem sensu 2 Petr. 2, 1. — ψευδαδ.] qui Christianorum speciem prae se ferunt, sed alieni sunt a vera pietate ac sapientia christiana, utpote iudaicae disciplinae nimium tenaces 2 Cor. 11, 26. — παρειςῆλθ.] i. q. παρειςάγειν cf. Polyb. 1, 7, 3. 2, 55, 3. — κατασκ.] semper fere in deteriorem partem accipitur, ita ut sit: dolose aliquid explorare, insidiari, malevolo animo contemplari, hebr. רגל 2 Sam. 10, 3. — ἐλευθ.] ab observanda lege iud. vid. 5, 1. — ἐν Ἰησ. Χρ.] tanquam coniuncti cum Christo, tq. in Christi communionem adducti, non: *per Christum*, *auctore Christo*, διὰ Ἰησ. Χρ. — ἡμ.] Paulum et Titum. — καταδ.] legi mos. observandae denuo obstringere. Similis locus est Ies. 43, 23. ap. Aquil. et Symmach. οὐ κατεδουλωσάμην σε ἐν θυσίαις. Cet. in nonnullis codd. bonae notae est: καταδουλώσουσιν, de qua structura v. Gramm. N. T. p. 122 sq. — οἷς οὐδὲ etc.] In his inest anacoluthon (ut dicunt Grammatici), quo nihil frequentius apud Paulum v. Grammat. N. T. p. 189 sq. Al. ut *Stroth.*, *Storr.* (Opusc. III, p. 293.), *Borgerus*, *Iaspisius* vocc. διὰ δὲ τ. παρ. iungunt c. ἀνέβην v. 2., quod minus placet. — οὐδ. πρ. ὥρ.] ne ad breve quidem tempus Ioh. 5, 35. (v. *Wetsten.* ad h. l.) 1 Thess. 2, 17. Syr.: ܐܦܠܐ ܠܫܥܐ ܚܕܐ. — εἴξ. τ. ὑποτ.] i. e. *cessimus iis*, *submisimus nos iis* εἰς (πρὸς) τὴν ὑποταγ. h. e. ita, *ut iis obtemperaremus*; nam εἴκειν est unius momenti, ὑποτάσσεσθαι vero longioris temporis. Sensit hoc discrimen vocc. *de Wettius*. Sic enim interpretatur: diesen gaben wir - - nicht nach, noch dass wir uns ihnen unterworfen hätten. — ἀληθ. τοῦ εὐαγ.] h. e. ἀληθινὸν εὐαγγέλιον doctrina christ. integra, sincera, corruptionis expers. — πρ. ὑμ.] vobis et omnibus, qui a me instituuntur.

V. 6. δοκ. εἶναί τι] i. q. supra οἱ δοκοῦντες, infra στύλοι v. 9. — ὀπ. π. ἦσ. οὐδ. μ. διαφ. - - λαμβ.] haec in-

terposita sunt tanquam in parenthesi, ut iam *Calvinus* vidit; ὁπ. ποτε ἦσ. *quales, quales erant, qualescunque demum erant.* Sim. *Demosth.* de pace c. 4, 3. ὁποία ποτ᾿ ἐστὶν αὕτη. — οὐδ. μ. διαφ.] *id nihil curo equidem, nihil mea refert.* Aelian. V. H. 1, 25. Dio Chrys. 40. p. 493. Demosth. c. Theocrin. p. 512. Themist. orat. 21. p. 258. al. v. *Wetsten.* et *Schwartz.* Comment. s. h. v. Neque enim *Hombergio* (Parerg. p. 275.) assentior, locum ita enarranti: ab illis, qui videntur esse aliquid, nihil differo; hoc graece dici debebat: τῶν δὲ δοκ. οὐδὲν (Xenoph. Anab. 2, 3, 15., vel κατ᾿ οὐδὲν v. *Dion.* Hal. ep. 3, 21.) ἐγὼ διαφέρω (v. 5, 1.) vel certe τῶν δὲ δοκ. οὐδέν μοι διαφέρει. Certe nolim loco Theophili Instit. iur., ubi haec leguntur: τὸ δὲ Χυδαῖον πλῆθος τοῦ δήμου τούτῳ διενήνοχε ᾧ διενήνοχε γένος ἀπὸ τοῦ εἴδος, ad istam structuram defendendam uti. Nuper vero in hanc eandem fere sententiam concessit *Schulthessius* (v. Abendm. p. 17.): dicit enim, Paulum scribere voluisse ἀπὸ τῶν δοκ. - - - οὐδὲν ἐγὼ διαφέρω, *nihil ab illis differo* h. e. nihil cedo, par et aequalis sum. Sed quod addit, Paulum pro genit. τῶν δοκ. potuisse etiam ἀπὸ τ. δ. ponere, id precario in suae interpretationis gratiam sumit vir doctus; deinde vero in sqq. scribi potius debebat: οὐδὲν γὰρ - - προςαν. μοι, cum in pron. nulla amplius vis insit. — πρόςωπ. λαμβ.] Haec formula, quam nostri admodum celebrant, tota expressa est ad hebraicae linguae similitudinem. Dicunt enim Hebr. נָשָׂא פְּנֵי פ׳ (הִכִּיר פָּנִים) Deut. 1, 17. Prov. 24, 23. al., Syr.: ܢܣܒ ܒܐܦܐ) alicuius faciem (personam) accipere, admittere, de iis, qui favent alicui sive honesto sensu (bene alicui cupere, propitium esse Gen. 19, 21. Deut. 28, 50. LXX ϑαυμάζειν, αἴρειν, λαμβάνειν τὸ πρόςωπον) sive secus (*temere* alicui favere, partium studiosum esse) Lev. 19, 15. Deut. 10, 17. al. Atque in hunc deteriorem sensum unice dicitur in N. T. et verbum ipsum πρόςωπ. λαμβ., et, quae inde orta sunt, nomina προςωποληψίας, προςωπολήπτου etc. Itaque h. l. πρ. ϑ. ἀ. οὐ λ. est: Deus favet hominibus (religionis christ. doctoribus) non propter dignitatem, quam illi sibi vindicarunt, propter externam eorum conditionem, sed unice propter studii, quod in augenda ornandaque re vere christiana ponunt, alacritatem. — ἐμ. γ. οἱ δοκ. etc.] Habes et hic anacoluthon: voluit scribere: ἀπὸ τῶν δοκ. - - - οὐδέν

μοι προςανετέθη (ἀπὸ *von Seiten d. Ap.* cum passivo iungitur Iac. 1, 13. v. Gram. N. T. p. 113. 217.). — προςαν.] *Chrysost.* οὐδὲν προςέθηκαν, οὐδὲν διώρθωσαν.

V. 7. ἰδόντ.] cum intellexissent sc. ex rerum a Paulo prospere gestarum narratione. — πεπίστευμαι τι *mihi concreditum aliquid habeo* Rom. 3, 2. 1 Cor. 9, 17. cf. Xen. Hier. 5, 2. Polyb. 31, 26. et Grammat. N. T. p. 90. Agnoscebant igitur apostoli, Paulum hoc munere fungi διὰ Ἰησοῦ Χρ. καὶ θεοῦ πατρός v. 1, 1. — εὐαγγ. τ. ἀκρ.] institutio paganorum ad religionem christ.; εὐαγ. τ. περιτ. institutio Iudaeorum ad rel. chr. Etenim perpetua est ap. Paul. vocabulorum περιτομῆς (h. e. περιτετμημένων) et ἀκροβυστίας (h. e. ἀκροβύστων, praeputiatorum) oppositio, eo sensu, quem diximus v. Rom. 2, 27. 4, 10. Col. 1, 11. al. Ceter. cf. *Semleri* Pr. duplex evang. Gal. 2, 7. Hal. 1783. 4. (*Doederlein* Theol. Biblioth. II, p. 850 sqq.) De genitivo obiecti, quem dicunt (περιτ., ἀκροβ.) v. *Bauer.* Philol. Thuc. Paul. p. 42 sq. — v. 8. ἐνεργ. εἰς ἀποστ.] Nihil frequentius est apud nostrum vocabulo ἐνεργεῖν, inpr. de efficacia Dei, quae ad rem christianam pertinet 3, 5. Eph. 1, 11. Phil. 2, 13. 1 Cor. 12, 6. Simil. structuram verbi ἐνεργ. habes Prov. 31 (29), 12.: γυνὴ ἐνεργεῖ τῷ ἀνδρὶ εἰς ἀγαθά. Sens. autem h. l. est: qui in Petro hoc effecit, ut provinciam instituendi Iudaeos capesseret ac tueretur, qui Petrum admovit muneri apost. in usum Iudaeorum suscipiendo. Quod vero statim mutat structuram P. ἐν. καὶ ἐμοὶ εἰς τ. ἔθν. hoc te non habebit mirum; utroque enim modo recte dici poterat. Syr. hanc structurae diversitatem sustulit. — v. 9. χάρ. δοθ.] loquitur de successu, quo in tradenda doctrina div. usus fuerat. — οἱ δοκ. στῦλοι] qui habiti sunt columina (ecclesiae), die dafür *galten*; non est huic formulae dubitationis significatio admixta, ut nonnullis videtur, cf. Chrysost. qui bene in h. l. commentatus est. Voc. στύλ. sign. principes apostolos, quorum erat summa auctoritas ac potestas cf. Apoc. 3, 12. Ialkut rub. f. 29, 1., ubi Abrahamus vocatur עמוד העולם Idra rabb. §. 23. קיומי עלמין *columnae mundorum* add. Aboth. R. Nathan c. 24. Sohar. Genes. f. 5, 17. (ap. *Schoettg.*). Similiter κίονες Stob. serm. p. 47. (v. *Gatacker* Advers. 2, 20.), arab. عماد, lat. *columina* Terent. Phorm. 2, 1, 57. *columnae* Horat. Od. 1, 35, 13. Adde, quod P. ecclesiam christ. aedificio s. templo passim assimilat 1 Cor.

3, 16. 1 Tim. 3, 15. Eph. 2, 21. — δεξ. - - κοιν.] dextra data convenit inter nos, consensimus in id, ut — v. *Bauer.* Philol. Thuc. Paul. p. 37. — ἵνα ἡμ. etc.] suppl. ex v. 7. (πεπίστ. τὸ εὐαγγ.) εὐαγγελισώμεθα, εὐαγγελίσωνται, v. Grammat. N. T. p. 123. et 197. v. Rom. 4, 16. Gal. 5, 13. — v. 10. μόν.] sc. rogarunt nos, vel postularunt a nobis, αἰτοῦντες, παρακαλοῦντες ἡμᾶς. — πτωχ.] in Iudaea; causas eius rei iam aperuit *Calvinus.* — μνημ.] זכר sublevare, curam gerere, opem ferre 1 Macc. 12, 11. Col. 4, 19. — ὃ καὶ - - τοῦτ.] cf. de hoc pron. demonstr. ad relat. insuper adiecto Gramm. N. T. p. 63 sq. — ἐσπ. ποιῆσ.] diligenter feci Eph. 4, 3. De re ipsa cf. Act. 11, 29 sq. 24, 17. Rom. 15, 17. 1 Cor. 16, 1. 2 Cor. 8. Singulari ἐσπούδασα utitur, quod Barnab. paulo post ab eo recessit v. 18.

SECTIO QUARTA.

CAP. II. v. 11—21.

Docet, quomodo Antiochiae, multis audientibus, expostulaverit cum Petro, qui a christianorum e paganis oriundorum consuetudine sese abstinuisset, summamque disputationis de νόμῳ occupat.

V. 11. De hac Pauli et Petri disputatione cf. *Middleton* verm. Abhandll. Lpz. 1793. 8. p. 1 sqq. (v. *Eichhorn* Bibl. d. bibl. Liter. IV, p. 999 sqq.) et *E. G. A. Böckel*, Pastoris nunc Hamburg., adumbratio quaestionis de controversia inter Paul. et Petr. Antiochiae oborta. Lips. 1817. 4. — ὅτ. ἦλθ.] postquam venit h. e. aliquamdiu ibi versatus fuit cf. v. 14. — Ἀντιόχ. intell. urbs Syriae (Coelesyriae) ad flumen Orontis sita, ampla, opulenta, hominibus frequens, v. *Cellar.* Notit. orb. antiq. Tom. II, p. 417 sqq. *Mannert* Geogr. d. Griech. u. Röm. VI, I, p. 467 sq. Ceterum de hoc itinere *Petri* [5])

---

5) Non moramur ineptam Patrum nonnullorum, ut Clem. Alex. (Euseb. H. E. I, 12.) sententiam, pontificiis magnopere proba-

Antiochiam suscepto nihil legitur apud Lucam in Actis, nec, in quem annum incidat, definiri accuratius potest; v. tamen Excurs. 2. — κ. πρόςωπ. ἀ. ἀντ.] Sic vertunt LXX hebr. 'פ לִפְנֵי הִתְחַזֵּק 2 Chron. 13, 7. 8. (add. Iob. 16, 8., ubi ἀντιλέγειν κ. πρόςωπ. pro: פ בְּפָנָי יַעֲנֶה, et Deut. 32, 21.), quod proprie non est nisi: resistere, reniti. H. autem loco vix dubitaverim, inesse aliquam vim in voc. κ. πρόςωπ. cf. infra v. 14. ἔμπροσθεν πάντων, ita ut verti debeat: *praesens praesenti* (timoris expers) *restiti.* — κατεγνωσμ.] *quod deprehensionem incurrerat.* Syr.: ܡܛܠ ܕܐܬܚܝܒܘ ܗܘܐ ܒܗ *propterea, quod offenderant in eo.* Luth.: es war Klage über ihn kommen. *Cramer.*: weil man billige Beschwerden wider ihn hatte. Sic etiam Theophyl. Bene; neque enim opus est vertere: *reprehensione dignus fuit*, ut nuper *Stolzius* et *de Wettius.* v. *Elsner.* ad h. l.

V. 12. ἐλθ. τιν. απ. Ιακ.] Christianos dicit iudaicae disciplinae nimium deditos (Act. 21, 20.). Quonam consilio venerint Hierosolymis, non constat. Quid vero, si ex eodem illo τῶν κατασκοπούντων τὴν ἐλευθερίαν (v. 4.) genere fuerint? — μ. τ. ἐθν. συνήσθ.] *edere cum aliquo*, δειπνεῖν (Apoc. 3, 20.), συνεσθίειν (Luc. 15, 2. 1 Cor. 5, 11.) generatim notat: alicuius consuetudine, familiaritate uti; h. autem loco videtur potissimum *epularum communio* significari, a qua magnopere abhorruerunt, qui severam disciplinam iud. sectabantur v. Act. 10, 10 sq. 11, 3. 15, 29. — ὑπέστ. ἑαυτ.] *clam se subducere, refugere* Act. 20, 27. Polyb. 1, 16. add. *Borger.* Bene *Iaspis.*: coniunctae et quasi implicatae erant in animo Petri summa audacia cum ignavia meticulosa, ut sibi ipse discors videretur. Luculentissimum exemplum legitur Mt. 26, 31—35. 51. 69. — τοὺς ἐκ περ.] Christianos e Iudaeis i. q. τοὺς ἐκ περιτ. πιστούς Act. 10, 45. —

---

tam, qui non Petrum Apost., sed ignobilem quendam Cepham dici opinantur v. *Böckel.* et *Borger.* ad h. l., unde factum, ut h. l. pro Πέτρος in libros haud paucos Κηφᾶς inferretur v. *Matthaei.* Nec *Theophylactus* placet, qui οἰκονομικῶς h. e. per speciem a Paulo dicta factaque omnia esse contendit. Rectius et veritati convenientius statuerunt *Hieron.* et *Augustin.*

V. 13. συνυπεκρ.] idem voc. v. Polyb. 3, 31. Plutarch. in Mario p. 415. B. — Ἰουδ.] Christiani e Iudaeis. — ὥςτε iungitur h. l. indicativo, ut ap. Graecos haud raro v. Ael. V. H. 3, 8. 12, 30. Xen. Oec. 1, 22. Cyrop. 1, 4, 1. Anab. 1, 7, 7. 3, 1, 40. Thucyd. 3, 104. Plat. Crit. p. 45. ed. Steph. al. v. tamen de hui. structurae natura Gramm. N. T. p. 216. Ex emendandi studio fluxit, quod in nonnullis libris est, συναπαχθῆναι. — Βαρν.] qui erat paulinae disciplinae studiosus Act. 9, 27. 11, 25 sqq. — συναπ. τῇ ὑπ.] abreptus est et ipse eorum simulatione, er liess sich *durch* ihre Heuch. verführen sc. zu ähnl. Heuchelei; quanquam haud repugnaverim, si c. Polycarpo Syr. vertas: *ad eorum simulationem:* ea enim et ipsa est vis dativi, v. supra v. 5. — v. 14. ὀρθοπ.] vox ἅπαξ λεγομένη, quae quid sibi velit, sponte patet; translate sign. doctrinae div. convenienter vivere, agere. Nugatur de vocis origine *Tan. Faber* epist. (Salmur. 1659.) p. 75 sq. cf. *Deyling*. Observ. sacr. II, p. 520. — ἔμπρ. πάντ.] (1 Tim. 5, 20.) ne Petrus exemplo suo corrumperet omnem Christianorum antiochen. coetum. — ἐθνικῶς] neglecta disciplina iudaica sc. illa potissimum, quae ad ciborum discrimen pertinebat. πῶς] ita ex optimis libris (A B C D E F G) scribi iussit *Griesbachius* pro τί, quod servat *Matthaeius*. *Vaterus* mirum in modum utrumque copulavit πῶς τί τὰ ἔθνη. — ἀναγκ.] v. ad 2, 3. Simil. loc. ap. Liban. IV, p. 455. τί ἡμᾶς ἀναγκάζεις τοῖς ἤθεσιν Ἀθηναίων ἀκολουθεῖν. — ἰουδαΐζ.] (Ios. Antt. 2, 17, 2.) iudaicam disciplinam sectari, iudaicam vitam vivere, ut est apud Sueton. Domit. 12.

V. 15. Quaesitum est ab interpretibus, utrum ea, quae sequuntur usque ad v. 21., pertineant et ipsa ad disputationem Pauli antiochenam, an scripta tantummodo sint Galatis (e iud. gente oriundis). *Hoc* statuerunt *Calvinus*, *Grotius*, *Semlerus*, *Koppius* in ed 2. et *Boeckelius*, *illud* contra *Tittmannus* (Opusc. theol. p. 365.), *Knappius*, *Iaspisius*. Equidem in hanc posteriorem sententiam concesserim: existimo enim, Paulum, si reliqua seiungenda essent a v. 14., additurum fuisse vocem, qua, ad solos Galatas haec dici, appareret, ut: ἡμεῖς οὖν, ἀδελφοί etc. Praeterea ita comparata sunt omnia, ut bene cadant in Petrum Apost., atque ea potissimum, quae statim v. 16. exponuntur, ad illustran-

dum v. 15. adiecta videntur. Denique 3, 1. Paulus denuo compellat Galatas (ὦ ἀνόητοι Γαλάται) tanquam ad eos reversus. — V. 16. φυσ.] *natalibus*, Plat. Menex. p. 407. — ἁμαρτωλ.] (רְשָׁעִים) Solennis paganorum appellatio Tob. 13, 6., profecta a Iudaeorum fastu, qui se יְשָׁרִים Dan. 11, 17. probos, Deo acceptos et esse opinabantur et posteriore tempore vocabant. v. *Michael.* ad h. l. et *Schulthess.* exeget. Forsch. I, p. 482 sq. Hoc autem loco gentiles ἁμαρτωλοὶ dici videntur propterea, quod alieni erant a summi numinis cognitione et cura (Eph. 2, 12.). Nam nos Iudaei, inquit, habebamus legem divin., qua conservata ad Dei favorem attingere poteramus, sed ipsimet nos iudicantes, hanc non sufficere ad vitam aetern. consequendam, Christo nomen dedimus abiecta, cui *ipsis natalibus* obstricti eramus, lege; quid igitur gentilibus hanc talem legem imperemus, unde nosmet ipsi nullum exspectabamus fructum? εἰδ.] nonnulli libri addunt δὲ (v. *Griesb.*), haud inepte. — ἐὰν μὴ διὰ πίστ. cet. *sed per fidem.* Scil. sunt duae sententiae invicem mixtae: non consequitur quisquam δικαιοσύνην ex operibus legis, et: non cons. quisq. δικ. *nisi per fidem.* Simile quid reperis Thuc. 2, 63. τὸ ἄπραγμον οὐ σώζεται, μὴ (εἰ μὴ) μετὰ τοῦ δραστηρίου τεταγμένον. Sens.: si nos, ut natalibus Iudaei, non idoneam legi mos. vim inesse credidimus ad consequendam felicitatem aeternam: quo tandem iure paganis inutilem hanc legem obtrudamus? — διότι cet.] sumta haec sunt e Ps. 143, 2. — V. 17. ζητ.] omnem δικαιοσύνης spem in Christo reponentes. εὑρέθ.] i. e. *deprehendebamur* (deprehenderemur), *cognoscebamur* (cognosceremur) tales. Non est, ut vulgo tradunt, pro εἶναι, sed significat: aliquem talem, qualis est, ab aliis etiam (sive Deo sive hominibus) cognosci cf. Mt. 1, 18. Ita iudicandum etiam de hebr. נִמְצָא 2 Chron. 36, 8. Mal. 2, 6. Ies. 12, 15. al. Cet. in nostro loco verum iam vidit *Baumgartenius.* — ἁμαρτ.] sc. reiecta lege iud., nihil amplius curantes legem; καὶ αὐτοὶ (nos olim Iudaei v. 16.) atque ita aequales gentilibus v. 15. — ἆρα] Sic praeeunte Vulg. nostra aetate *Griesbachius* et *Knappius* ediderunt, assentiente *de Wettio* (nam formulae μὴ γένοιτο ap. Paulum semper praemittitur interrogatio, Rom. 3, 3. 6. 31. 6, 1. 15. 7, 7. 13. 11, 1. 11. 1 Cor. 6, 15. Gal. 3, 21.); *Vaterus* sustulit signum in-

terrog., sed ita scribi debebat ἄρα, ut est ap. *Koppium*. Iam facile patet, ἄρα si *num* vertis, non recte cadere in hunc locum; itaque sic explicanda verba sunt: *nonne Christus minister peccati* (v. *Herm.* ad Viger. p. 823. *Schaefer* Melet. p. 89. *Poppo* Observ. Thuc. p. 15.), hoc necessario sequeretur. Idem verborum sensus est, si ἄρα scribis: *itaque Chr. peccati minister est*, nec obstat, quod ἄρα ap. graecos scriptores primum in sententia locum occupare non solet (v. *Herm.* ad Antig. 628.): nam in N. T. passim ponitur ab initio apodoseos Mt. 12, 28. εἰ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω - -, ἄρα ἔφθασεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, 2 Cor. 5, 14. et infra Gal. 2, 21. — Sed quo sensu P. Christum ἁμαρτίας διάκονον appellat? Scilicet abrogatae legis auctor (iis) fuit Christus, utpote propter solam πίστιν hominibus salutem impertiturus; iam si legem deseruisse peccatum est, ipse Christus in peccati societatem venit. Bene Theodoretus: εἰ δὲ, inquit, ὅτι τὸν νόμον καταλιπόντες τῷ Χριστῷ προςεληλύθαμεν διὰ τῆς ἐπ᾽ αὐτὸν πίστεως, τῆς δικαιοσύνης ἀπολαύσασθαι προςδοκήσαντες, παράβασις τοῦτο νενόμισται, εἰς αὐτὸν ἡ αἰτία χωρήσει, τὸν δεσπότην Χριστόν. Theophyl.: ἐζητήσαμεν δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ ἀφέντες τὸν νόμον· ὡς λέγετε δὲ ὑμεῖς· ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀφιέναι τὸν νόμον. εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἁμαρτίαν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς συνώθησε· δι᾽ ἐκεῖνον γὰρ ἀφήκαμεν τὰ νομικὰ πάντα. Assentiunt *Semlerus*, *Cramerus*, *Koppius* et *Borgerus*. [*Morus* vero, qui interrogationem subesse putat, integri versus hanc dedit paraphrasin: „quodsi, dicat aliquis (Christianorum a lege mos. abhorrentium adversarius), vos cupientes per Christum gratiam div. adipisci, reperiamini et ipsi similes paganorum, non utentium Mosis praescriptis: sequi videtur, Christum quasi ministrum peccati esse velle, inservire velle huic licentiae *sine lege atque adeo libidinose* vivendi.“ Haud dissimilis est *Strothii* interpretatio l. c. p. 48. At tum scribere debebat Apostol. vel τί δὲ vel ἀλλ᾽ εἰ, nec sequentia bene cohaerent. Multo vero minus Pauli mentem perspexit *Piscator*, qui hunc locum ita enarrat: si nos Iudaei quaerimus iustificari per Christum, reperimur et ipsi peccatores; si reperimur et ipsi peccatores, Christus peccati minister est. Hac scil. conclusione non attenuaretur, sed prorsus tolleretur mortis Christi efficacia. Ita vero disputare non poterant.

Christiani ex Iudaeis, quibuscum Paulo res erat. Hoc ipsum videtur in *Calvini* interpretationem cadere.] — μὴ γέν.] *absit*, hoc vel cogitare blasphemum est.

V. 18. γὰρ] ostendit, in quo vera peccati causa insit; hinc sequitur, non inesse in Christo. — καταλ. et οἰκοδ. sumta sunt vocabula ab architectis, quo nihil frequentius, ap. Paulum praesertim, v. Eph. 2, 20 sq. Rom. 15, 20. 1 Cor. 8, 1. 10, 23. al. Rom. 14, 20. 2 Cor. 5, 1. Mt. 5, 17. (add. Berach. 63, 1. dixerunt Chaninae filio etc.: *iam aedificasti, an destruis? iam sepem fecisti, an perrumpes?*); καταλ. est: (legem mos.) abrogatam declarare, οἰκοδ. (legi mos.) vim et auctoritatem denuo tribuere, eam hominibus christianis iniungere. — παραβ.] sc. τοῦ νόμου v. 19. Rom. 2, 25. 27. Iac. 2, 9. 11. — συνίστ.] sisto, declaro me etc. cf. 2 Cor. 6, 4. 7, 11. v. *Munthe* ad h. l. — ἐμαυτ.] *me ipsum*, non alium (Christum); videtur cum vi dictum. Sensus hic est: lex ipsa me a suo imperio liberavit (v. 19.); iam si hanc legem, recte abrogatam, denuo mihi iniungo, ipse me παραβάτην huius legis declaro. Itaque in revocanda, non in abroganda lege peccatum poni videtur ab Apostolo. Nam v. 19. arctissime cohaeret c. v. 18. Qui sensum ita enarrant: *si legem olim a me reiectam nunc denuo mihi aliisque iniungo, hac ipse re declaro, me olim, cum legem repudiarem, peccasse:* ii, vereor, ut v. 19. facili ratione copulare possint cum v. 18. Omnia potius ad gravem hanc sententiam redeunt: non abrogasse legem, peccatum est (ut Petrus statuere videbatur), denuo ad legem reversus), sed revocare potius eam. — V. 19. νόμ. ἀπέθ.] Eandem phrasin habes Rom. 6, 2. 8. add. Col. 2, 20. Sensus est (mortuum quasi esse, quod legem spectat, todt seyn *für* das mos. Gesetz), legi valedixisse, renunciasse. διὰ νόμ.] Haec multi intelligunt de lege (divina), quae in disciplina christiana continetur (cf. νόμος πίστεως Rom. 3, 28. νόμος δικαιοσύνης Rom. 9, 31., add. 1 Cor. 9, 21. Rom. 8, 2.) ac similem locum Iustini Mart. Dial. c. Tryph. p. 157. Thirlb. laudat *Borger.* Nec incommode poterat P. in tali antithesi disciplinam christ. νόμον appellare cf. inpr. Rom. 3, 27. Sed gravior existit sententia, si νόμον utroque loco de lege mos. interpretaris: *lex legem sustulit*, ipsa lex, cum non posset mihi salutem impertire (v. 16.), mei me

iuris fecit atque a suo imperio liberavit v. *Calvin. Semler. Baumgarten. Mynster.* all. ad h. l. [Al. intellexerunt νόμον de oraculis V. T., ut *Theodoret.*: αὐτῷ τῷ νόμῳ πεισθεὶς νεκρὸν ἐμαυτὸν τῷ νόμῳ κατέστησα. *Theophyl.*: αὐτός με ἤγαγε μὲν ὁ νόμος εἰς τὸ μηκέτι προςέχειν αὐτῷ, ὁδηγήσας με εἰς Χριστὸν, διά τε τῶν Μωσαϊκῶν λόγων καὶ τῶν προφητικῶν. Sed ita nusquam dicitur voc. νόμου. Nec *Schmidtius* placet (Biblioth. f. Krit. u. Exeg. II, p. 454 sqq.), qui ad Rom. 7, 1 sqq. provocans sensum ita expedit: ego, utpote cum Christo cruci affixus, mortuus sum; iam vero lex non habet (ut l. c. docet Apost.) potestatem in mortuum, ergo cet. Non video, quomodo hoc inesse possit in v. διὰ νόμου. Illa certe P. disseruit non *ex lege*, sed *de* lege.]. — ἵνα θεῷ ζήσ.] eo consilio, ut etc. Quid sit *vivere Deo*, egregie demonstrat locus Rom. 6, 11. λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ θεῷ. Est igitur: pietati, virtuti (in qua voluntas divina inest) unice studere, totum sese tradere, h. e. recte agere non legis reverentia (νόμῳ ζῆν), sed Dei amore. Etenim Iudaei vivebant non θεῷ, sed vel νόμῳ vel ἑαυτοῖς 2 Cor. 5, 15. atque semper apud Paulum vocab. νόμου finitimum est notioni τῆς ἁμαρτίας: data enim lex est *peccatorum causa*, v. infra 3, 18. —

V. 20. Χρ. συνεσταύρ.] (simil. συνθάπτεσθαι τῷ Χριστῷ Rom. 6, 4. Col. 2, 12.) *cruci affixus* h. e. mortuus *sum* (ego, homo iudaicus) *una cum Christo* (siquidem christianus factus sum). Similis loc. est Rom. 6, 6. ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ubi haec statim subiunguntur explicationis causa: ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. Proinde sensus nascitur hic: omnis vita, quam ego antehac tanquam Iudaeus egi, adeoque omnia studia et officia, quibus ista vita regebatur (τὸ ζῆν τῷ νόμῳ, τῇ ἁμαρτίᾳ, τῇ σαρκὶ), nulla amplius sunt: novam nunc, ut homo christianus, ingressus sum vitam (τὸ ζῆν τῷ θεῷ, τῷ Χριστῷ, τῇ πίστει). — ζῶ δὲ etc.] Duo hic sibi opponi invicem, sponte apparet: alterum est: *ego* (egomet) *vivo* h. e. mihi meisque viribus vivo; alterum: *Christus in me vivit*, est: totus me regit, est novae vitae principium atque finis h. e. pietati christianae unice studeo i. q. τῷ θεῷ ζῶ cf. Rom. 7, 4. 8, 10.; *Theophyl.*: Χριστός ἐστι πάντα ποιῶν ἐν ἡμῖν καὶ κρατῶν καὶ δεσπόζων· καὶ τὸ

μὲν ἡμέτερον θέλημα νεκρόν ἐστι, τὸ δὲ ἐκείνου ζῇ καὶ κυβερνᾷ τὴν ζωὴν ἡμῶν. adde *Calvin.* ad h. l. — ὃ δὲ νῦν ζῶ etc.] quod vero ad id attinet, quod etc. Simil. structuram v. Rom. 6, 10. — ζῆν ἐν σαρκὶ] Phil. 1, 22. *in corpore*, i. e. vivere naturaliter h. e. quod nostrates dicunt, sensu physico. ζῆν ἐν πίστ.] (*vivere in* v. Cic. ad Div. 9, 26.) i. e. se totum componere ad πίστιν, i. q. τῷ Χριστῷ ζῆν. Sens.: omnis mea vita consecrata est τῇ πίστει: leben und in der πίστις leben ist bei mir eins.— καὶ παραδ. ἑαυτ.] ita ut (v. Io. 3, 16. Eph. 5, 2.) mea causa mortem subiret. — V. 21. ἀθετ.] i. e. *non tollo* aut (quae est *Grotii* sententia) *non vilipendo* (1 Sam. 2, 17.) *gratiam div.* sc. dum haec ita disputo. — χάρ. τ. θεοῦ] quae cernitur in morte Christi pro hominibus suscepta. — δικ.] oriatur. — ἄρα] v. ad v. 17. — δωρ.] *gratis* i. e. sine idonea causa nulla, necessitate urgente (LXX. Iob. 1, 9. Ps. 34, 8. Sir. 20, 24). Al., ut *Piscator*, *sine fructu*, μάτην (ut habet Theophyl.). v. *Calvin.* ad h. l.

SECTIO QUINTA.

CAP. III. v. 1—18. [6])

Ipsam disputationem de fracta legis auctoritate ingreditur ostenditque, a) τὸ πνεῦμα *Galatis non propter obsequium legi praestitum, sed propter fidem* (v. 2—5.) *contigisse*, b) *Abrahamum et ipsum Deo propter fidem probatum, et eius posteris felicitatem propter fidem promissam esse* (v. 6—9.); *idque aliter fieri non potuisse, cum lex non pariat nisi poenas* (v. 10. 11.), *ex ea autem felicitatem oriri, ipsa S. S. neget* (v. 12.). *Ab his legis poenis liberatos esse homines beneficio Christi* (v. 13.), *atque hunc spectare istam pro-*

---

6) In hui. cap. v. 1—20. singularis libellus prodiit Ven. *Tischeri*, Pirnensium nunc antistitis (Viteb. 1802. 4.). Spreta superiorum interpretum auctoritate novam passim vir doctus ingressus est viam; nec tamen a me impetrare potui, ut in eius partes ubique concederem.

missionem Abrahamo factam (*v.* 14.), *quam non poterit lex serius scripta irritam declarare* (*v.* 13 — 18).

V. 1. ἀνόητ.] Nihil huc pertinet, quod Hieron. de nativa Galatarum vecordia et stultitia disputat ad h. l. (v. C. G. Hoffmann. Diss. quae erroneam Hieron. sententiam de stupidis Galat. ingeniis exponit atque confutat, L. 1728. 4.); alienum etiam est illud: Γαλατῆσι ἄφρονι φύλῳ apud Callimach. Hymn. in Del. 184. v. Wernsdorf de rep. Gal. p. 268 sqq. — βασκαίνειν Graecis generatim est: magica vi alicui aliquid mali inferre, quod fieri solebat *invido* potissimum *oculo* (Aelian. Anim. 1, 35. Plutarch. quaest. symp. 5, 7. Plin. H. N. 7, 2. Gell. 9, 4. Heliodor. 3. p. 140. v. Irmisch. ad Herodian. I, p. 897.), deinde malis artibus aliquem in errorem abdducere, Diod. Sic. 4, 6. Plerumque iungitur dativo, sed accusativi exemplum v. Sirac. 14, 6. cf. Phrynich. ed. *Lobeck* p. 463. Syr. ܚܣܡ *aemulatus est, invidit;* Stolz. bene: Wer hat euch bezaubert; latine vertas: *quis excantavit vos* (*Plauti* Fragm. IV, p. 286. ed. Bip.). Pro ἐβάσκανε, quod *Griesbach.* e plurimis libris dedit, in nonnullis codd. est ἐβάσκηνε, quae est forma aor. bene graeca v. *Buttmann* ausführl. Gr. p. 453. *Matthiae* ausführl. Gr. I, p. 328. — τῇ ἀληθ. μὴ πείθ.] *veritati* semel traditae *non parere* i. e. eam non retinere, ut bene *Grotius.* Alii, in quibus *Koppius* est: *ver. fidem non habere;* sed ea vis voc. nec reperitur Act. 5, 36. (cf. tam. Xenoph. Anab. 1, 1, 3.), nec ad hunc loc. satis accommodata est. Ad infinitivi usum, qui neminem morabitur, cf. 1. Thess. 2, 4. Hebr. 6, 9. 11, 8. al. — ἀλήθ.] doctrina (divina) christiana, qui est solemnis voc. usus. Haec autem sententia: τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθ., quam *Matthaeius* in codd. suis omnibus reperit, abest a cod. Alex. et Clarom., a verss. syr. copt. vulg., a plurimis denique patribus (ut Chrysost. et Cyrill.). Itaque eiicienda esse videtur, tanquam e v. 7. huc translata; v. *Millius* et *Griesbach.* ad h. l. *Tittmann.* opusc. p. 517. — προεγρ.] a pictoribus sumtum, de quibus Graeci dicunt et γράφειν et προγράφειν (Aristoph. Av. 450.), ut in vulgus notum; προ sign. *palam, ut conspectus omnibus pateat.* Sens. est h. l.: vos estis *accurate* et perspicue instituti, edocti de mortis Christi

causis atque effectibus. Verba: οἷς ἐν ὑμῖν iungenda sunt = אֲשֶׁר בָּכֶם Ios. 13, 21. [7]); ἐσταυρ. vero in fine positum est, ut quod maximam sententiae vim contineat. Ceterum doctius quam verius haec illustravit *Harenberg* in Bibl. Brem. Cl. VIII. p. 387 sqq. —

V. 2. ἀκ. πίστεως] institutio ad doctrinam christ., cuius summa redit ad πίστιν τοῦ Χριστοῦ cf. Rom. 10, 16. 1 Thess. 2, 13. πνεῦμα] vel simpl. 2 Cor. 1, 22. 1 Thess. 5, 19., vel additis vocc. τοῦ θεοῦ 1 Cor. 2, 11., ἅγιον (רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוּחַ אֱלֹהִים), sign. omnem singularium illarum virium, facultatum, virtutum, quae hominibus per religionem christ. divinitus contingunt eorumque animos in melius convertunt, ambitum (χαρίσματα πνεύματος 1 Cor. 12, 13.), theologi dicunt *dona spiritualia* sive *ordinaria* sive *extraordinaria*. Id vero quam late pateat, dilucide explicatum est a *Koppio* Exc. V. ad Gal. p. 120 sq.

V. 3. οὕτως] tantopere, *adeone*. — Quorsum vocc. σαρκὸς et πνεύμ. pertineant, e disputationis nexu facile patet. Illud enim de legis studio, hoc de fide christiana dictum est. Sed quae sit huius appellationis causa et ratio, non accurate demonstratum video a viris doctis. Itaque cf. Excurs. 1. — ἐναρξ. - - ἐπιτ.] non est magna vis quaerenda in his verbis sibi oppositis; sensus: deserto πνεύματι ad τὴν σάρκα, tanquam in qua acquiescas, se conferre.

V. 4. εἰκῆ] sine fructu, temere. πάσχ.] Plerique interpr. int. de calamitatibus et periculis, quae ipsis subeunda fuerant propter rel. christ. v. *Chrysost. Theodoret. Calvin. Piscat. Cramer. Semler. Mor.* cet., nec huic interpretationi nihil commendationis inde accedit, quod πάσχειν in N. T. suam quasi sedem habet in denotandis suppliciis et calamitatibus; sed cum et in superiorib. (v.

---

7) Itaque ἐν ὑμῖν (quod a nonnullis libris abest) de *animis* Gal. dictum putamus. Alii, ut *Theodoret. Morus, Stolzius* iungunt ἐν ὑμ. ἐσταυρ. *ac si inter vos cruci affixus esset.* Sed ita non poterat abesse ὡς. Quod vero nonnemo dixit, ἐν ὑμῖν esse *vestra causa*, id tolerari nequit.

2. τὸ πνεῦμα ἐλάβ.) et in seqq. (v. 5. ἐπιχορ. ὑμῖν τὸ πν. καὶ ἐνεργ. δυνάμ. *beneficia* celebrentur, per Christum in Galatas delata, satius est cum *Hombergio*, *Kypkio*, *Koppio*, *Borgero* cet. πάσχ. in bonam partem accipere: *tanta vobis contigerunt.* Cf. in hunc voc. usum Chares ap. Stob. 17. p. 156. γαστρὸς δὲ πειρῶ πᾶσαν ἡνίαν κρατεῖν, μόνη γὰρ ὧν πέπονθεν οὐκ ἔχει χάριν, Dion. Hal. 7. p. 457. *hanc vobis gratiam reddit* ἀνθ᾽ ὧν ἔπαθε πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων. — εἴγε καὶ εἰκῇ] i. e. *quandoquidem*, *siquidem frustra* i. e. puto equidem, ista omnia vobis frustra contigisse. Alii (ut *Stolzius*, *de Wettius*): *si quidem* (quod Deus avertat), wenn anders, sed hoc est εἴπερ.

V. 5. Accuratius explicat, quae v. 3. de πνεύμ. tetigerat. ἐπιχορηγ.] pr. chorum, ludos publicos suo sumtu instituere (v. *Spanhem.* ad Callim. in Dian. 266.), deinde largiter alicui al. tribuere, suppeditare (Dion. Hal. epist. 1, 1.) cf. χορηγεῖν 1 Cor. 9, 10. 1 Pet. 4, 11. ἐπιχορηγία Ephes. 4, 16. — δυν.] miracula, quae constat fuisse ex genere beneficiorum πνευματικῶν. Ceterum deest verbum hoc modo supplendum: utrum *is, qui haec vobis largitus est, ex fide an ex operibus* fecit, i. e. largitus est? Ita bene *Stolzius.* — V. 6. καθ.] sc. *ita vobis accidit.* Frustra sunt, qui contendunt, καθὼς passim esse pro οὕτως. — ἐπίστ.] sumta haec sunt e loco nobili Gen. 15, 6. cf. Rom. 4, 9. et Mechilta in Ialkut Simeon I, 69, 3.; *fidem habuit* Deo posterorum felicitatem promittenti. — κ. ἐλ. εἰς δικ.] צְדָקָה ibi est *pietas adversus Deum*; itaq. vert.: hoc imputavit ei tanquam pietatem, habuit pro pietatis documento. — γινώσκ.] imper. ut Vulg. et Syr. v. *Calvin.* ad h. l. Assentiuntur *Stolzius* et *de Wettius.* οἱ ἐκ. π.] v. ad 2, 12. — υἱοὶ Ἀβρ.] emphat. *veri Abr. posteri.* cf. Rom. 9, 7. Carpit Iudaeos, qui se solos propter originem e gente Abrah. (κατὰ σάρκα) υἱοὺς Ἀβρ. esse existimarunt. Cet. cf. *Schöttgen.* ad h. l.

V. 8. προϊδοῦσα γραφή] i. e. auctor scripturae, spiritus divinus. Eandem metonymiam v. Rom. 4, 3. Ioh. 7, 38. Syr. haec Deo tribuit. — ὅτι εὐλογηθήσ. etc.] haec conflata sunt e duobus V. T. locis Gen. 12, 3. 18, 18. — ἔθν.] homines omnes sine discrimine, Iudaei fuerint Ethnicive. v. 9. σὺν τῷ πιστῷ Ἀβρ. i. q. ὡς ὁ πιστ.

ʼΑβϱ. Similiter כִּי ap. Hebr. v. Rom. 8, 32. Col. 2, 16.

V. 10. ἐξ. ἔϱγ. ν. ε.] h. e. qui factis legi consentaneis omnem vim tribuunt. *Lutherus* (quem imitatur *de Wettius*): die, so mit des Ges. Werken umgehen, non male; εἶναι ἐκ, ut alibi, significat, *pendere aliquem ab al. re*, stare ab aliqua parte. — κατάϱ.] poenae divinae, lege mos. constitutae, ut קְלָלָה Deut. 11, 26. Ps. 109, 17. oppos. τῇ εὐλογίᾳ v. 10. εἰσὶν ὑπὸ κατ.] *obnoxii sunt* v. Rom. 6, 14. Gal. 4, 2. al. Sens.: lex enim praeceptis suis minas addidit, adeoque miseriam parit illis, qui legem neglexerunt. — γέγϱ.] Deut. 27, 26. — ἐπικ.] אָרוּר diris devotus; v. de hoc verbo et iis, quae finitima sunt, *Pott.* Exc. 1. ad epp. cathol. II, p. 274 sqq. — ἐμμέν. ἐν πᾶσι τ. γεγϱ.] qui non diligenter observaverit *omnes*, quae scriptae sunt, leges; πᾶσι, quod in hac Apostoli argumentatione non caret vi, frustra quaeres in textu hebr., sed legitur ap. LXX et in vers. Samar. ἐμμένειν (ut μένειν ἐπί τινι) Graecis etiam est: *perseverare in al. re*, *constanter aliquid facere* (Act. 14, 22.) Hebr. 8, 9. Xenoph. Hellen. 2, 4, 30. rep. Athen. 2, 17. Epictet. 74. Diod. Sic. 15, 19. Lat. *manere* (Corn. Nep. 17, 2.) cf. *Duker.* ad Flor. 4, 2, 17. Ceterum eandem argumentationem persequitur Iust. Mart. c. Tryph. p. 345. Thirlb. cf. etiam Iac. 2, 10. — τοῦ ποιῆσ.] v. de hoc infin. usu *Fritzschii* Exc. 2. ad Matth.

V. 11. ὅτι δὲ etc.] Propter legis (mos.) studium neminem deo probari, inde patet, quod etc. (Ita *Calvinus*, *Baumgarten*. *Cramerus*, *Michaelis*, *Stolzius* al.); contra *Hombergius* interpretatur: *cum per legem nemo iustificetur coram Deo, manifestum est, iustum ex fide vivere.* Parum recte hoc; nam inest, si quid video, novum quoddam argumentum: scil. ex loco Deut. 27, 26. hoc duntaxat sequitur, poenas div. incurrere, quicunque non *totam* legem observet; sed neminem eiusmodi religiosa observatione vitam consequi, id declarat P. Habacuci verbis. Si homo pius, inquit, ex fide vitam consequitur, apparet, legem legisque observationem non esse eius rei causam. ἐν νόμ. i. e. legis studio. — δῆλ. ὅτι] cf. Habac. 2, 4. Disputat propheta de exilii babylon. exitu atque docet: neminem superstitem futurum h. e. in pa-

triam redituram esse, nisi in quo sit צְדָקָה h. e. pietas. Alio sensu Paulum cepisse voc. πίστεως, in promptu est. Ex eius enim mente verba ὁ δίκ. ἐκ π. ζήσ., sive ἐκ πίστ. iungas voci ὁ δίκ. (quod parum recte fecit *Knappius*, contradicente *Tischero*) sive ei, quod sequitur, ζήσ., ita vertenda sunt: Nemo potest Deo probari atq. adeo salutem nancisci, nisi ἐκ πίστ. h. e. per fidem Christo habitam.

V. 12. νόμος οὐκ ἐστὶν ἐκ πίστεως] *lex non est nexa e fide*, fides nihil pertinet ad legem. *De Wettius* ad sensum recte: das Gesetz hat nichts mit d. Glauben gemein. Theodoret.: ὁ νόμος οὐ πίστιν ζητεῖ, ἀλλὰ πρᾶξιν ἀπαιτεῖ, καὶ τοῖς φυλάττουσι τὴν ζωὴν ἐπαγγέλλεται. — ἀλλ'] sc. de lege hoc valet, in legem cadit, quod script. docet cf. Rom. 9, 7. — ὁ ποιήσ.] Est loc. Lev. 18, 5. ἄνθρωπ. omittunt libri bonae notae, ABCDF et verss. antiquae; ac poterat illud vel ex LXX vel ex loco Rom. 10, 5. invehi. — αὐτ. leges mos., τὰ κρίματα τοῦ θεοῦ, quod praecedit l. c. — ἐν αὐτ. *per eas*, ita ut *in* his legibus vitae quasi fons insit. — ζήσ.] felicitate ornabitur. Sens.: qui legibus observandis operam dedit, is hanc ipsam ob causam salutem *suo iure* exspectabit: itaque non opus habet Dei benignitate, qualis contingit illis, qui ἐκ πίστ. salutem nanciscuntur.

V. 13. ἐξηγόρασ.] redemit dato pretio sc. morte sua cruenta Gal. 4, 5. ἡμ.] *Iudaeos*, quibus proprie scripta erat lex Mos., et *paganos*, ad quos et ipsos pertineret, si perpetuam vim haberet, si a Christo non esset sublata. — κατάρ. τ. νόμου] poenae, quae nobis propter legem subeundae erant. κατάρα i. q. κατάρατος v. de h. l. *Keilii* opusc. acad. p. 20. Simil. in Protev. Iac. c. 3. ἐγὼ κατάρα ἐγεννήθην. — γέγρ.] Deut. 21, 23. ἐπικατ. etc.] poenas divinas perfert quicunque etc. ἵνα] pendet a γενόμ. κατ., *eo consilio, ut*. — V. 14. εὐλ. Ἀβρ.] felicitas Abrah. (Abr. posteris) promissa. — εἰς ἔθν. γεν.] contigit paganis etiam, qui a lege alieni erant, ἐν Χρ. per Christum h. e. mortis Christi beneficio, vel accuratius: *quatenus in Christo sunt*, Christo per fidem inseruntur (ut loquitur *Piscator*). — ἐπ. πν. h. e. bona illa, quae a divino spiritu promissa sunt; cf. Luc. 24, 49. Hebr. 6, 12. 10, 36.

V. 15. κ. ἄνϑϱ.] Solennis est haec apud Paulum formula Rom. 3, 5. (ad quem l. v. *Tholuccius*) 1 Cor. 9, 8. eaque a Rabbinis petita (דאמרי אינשי v. *Schoettgen.* ad Rom. 6, 19.). Sensus semper idem: accommodate ad communem hominum agendi, sentiendi loquendique rationem (Xen. Mem. 4, 4, 24. Diod. Sic. 16, 11. II, p. 90. ed. *Wesseling*). Ar.: كما يكون بين الناس *ut fieri solet inter homines.* H. l. verteris: exemplum e vita hominum communi petam. Theophyl.: ἀνϑϱώπινον ὑπόδειγμα μέλλω ὑμῖν παϱαγαγεῖν. — ὅμως] pertinet ad ἀϑετ.: *dispositionem* quamvis *ab homine* profectam *tamen nemo rescindit.* Hac vocis ὅμως traiectione nil fere crebrius ap. Graecos cf. *Herm.* ad Sophocl. Ai. 15. *Döderlein* ad Soph. Oedip. Col. p. 396. Adde 1 Cor. 14, 7. — διαϑήκη videtur h. l. late patere, quemadmodum Lat. *dispositio*, ita ut sit (a διατίϑεσϑαι): voluntas rite declarata, in tabulis perscripta (jede menschl. Feststellung, Willensverfügung). Itaque complectitur etiam *testamentum* (Hebr. 9, 16. 17.), neque tamen hoc solum. *Stolz:* eines Menschen (rechtskräftige) Stiftung. Nec dissentit *Calvinus.* [Alii vertunt h. etiam l. *foedus*, ut *Semlerus*, *Morus*, *Koppius* ed. 2: „foederis cuiusque, inter homines adeo, ea est veneratio, ut, si sit semel sancitum, non facile quisquam illud violet aut in contrarium aliquid moliatur." add. *Iaspis.* et *de Wettius*; sed ista promissionis div. comparatio cum *foedere* ab hoc certe loco aliena.] — κεκυϱ.] κυϱοῦσϑαι dicuntur ea, quae publice confirmantur, rataque fiunt, quibus legitima accedit auctoritas, Gen. 23, 20. Lev. 25, 30. add. Thuc. 8, 69. Aelian. V. H. 2, 9. Polyb. 1, 17, 1. — ἀϑετ.] irritum declarare, vi privare, 1 Macc. 11, 36. — ἐπιδιατ.] insuper aliquid addere (v. *Iaspis.* *Stolz.*) inpr. quod sit voluntati eius, qui διαϑήκην fecit, contrarium. Eiusmodi additamenta vocant Graeci ἐπιδιαϑήκην, Ioseph. b. Iud. 2, 3. Syr. non male: ܡܫܚܠܦ ܒܗ ܡܕܡ *mutat in eo aliquid.*

V. 16. λέγ.] sc. ἡ γϱαφὴ Ephes. 5, 14. — ὡς ἐπὶ πολλ.] ac si ad plures spectaret promissio. ἐπὶ i. e. *super*, *de* 2 Cor. 7, 14. Aelian. V. H. 1, 30. Plat. Charm. p. 155. D. — Bene iam viderunt interpretes, hanc P. argumentationem hominum iudaicorum, quibuscum ageret,

ingeniis [8]) magis, quam linguae hebr. rationibus accommodatam esse: זֶרַע enim non est *nomen unitatis*, quod dicunt, sed significat sensu collectivo *prolem*, *sobolem* omnem, sive uno (Gen. 4, 25. cf. LXX. Deut. 25, 5.), sive pluribus hominibus constet, hinc זְרָעִים Hebraeis nunquam dicitur nisi de plantis (Saamenkörner) 1 Sam. 8, 15. cf. iam Hieron. ad h. l. Quod *Koppius* addit de Apostolo linguae patriae nobis haud dubie peritiore, id frustra disputatum est. Verum iam intellexit *Tischerus*.

V. 17. τοῦτο δ. λέγ.] hoc mihi volo, haec est vis exempli a me positi cf. Rom. 15, 8. Gal. 4, 1. 5, 16. — προκ. εἰς Χρ.] quod *ante* h. e. antequam lex mos. existeret, *sancitum* est in Christum, h. e. ita ut Christum spectaret, in Bezug auf Christus. [Paullo aliter *Morus* et *Borgerus*: ad Christum h. e. ut valeret usque ad illa tempora, quibus adventurus esset Messias.] Ceterum

---

8) Solent enim Iudaeorum magistri et ipsi singularem vel pluralem vocc. numerum nonnullis in locis S. S. ita premere, ut inde argumenta ducant, v. exempla ap. *Surenhus.* in βίβλῳ καταλλ. p. 84 sq. *Borger.* p. 203. *Schöttgen.* p. 736. cet. cf. *Baueri* Logic. Paul. p. 125 sq. Ita (quod ad hanc Pauli disputationem proxime accedit) Gen. 4, 25. 19, 32. זֶרַע singul. de *uno* Messia explicari iubent Rabbini (Bereschith rabb. 23, 7. Ruth rabb. 4, 20). *Flattus* vero (in Opusc. p. 475 sqq.) cum talem argumentationem Paulo indignam esse censeret, in contortam hanc explicationem delapsus est: „non vult script. s. illud τῷ σπέρμ. *collective* de omni posteritate, sed de uno tantum intelligi.“ Nempe hoc debebat alio modo dici; sufficiebat οὐ λέγ. ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, sed cum repetat P. verba Gen. et singularem σπέρμ., qui isto loco habetur, plurali, qui isto loco non habetur, opponat, luce clarius apparet, eum e *numero* vocis conclusionem facere. Nec in hac disputatione iudicanda quaeritur, an σπέρμα passim de *uno* homine occurrat. Sed non occurrit nisi eadem lege, qua hebr. זֶרַע (v. supra); et huc redeunt loci a *Flatto* ex LXX allati omnes Gen. 3, 15. 4, 25. 21, 13.; loco autem 2 Cor. 11, 22. qua ratione *Flattus* ad sententiam suam confirmandam abuti potuerit, non assequor. Ceter. cf. quae bene in hunc locum disputavit *Calvinus*.

fuerunt post *Augustin.* ad h. l., qui ὁ Χριστὸς non de Messiae persona sed de coetu Christianorum explicarent (*Ernesti* neueste theol. Bibl. II, p. 28. *Doederlein* theol. Bibl. IV, p. 236 sq. *Noesselt.* Exercitt. p. 145 sqq. *Schulthess* v. Abendm. p. 110.); minus recte; v. *Bonitz.* plurimor. de loco Gal. 3, 20. sentent. exam. §. 92 sqq. *Borger.* ad h. l. p. 207 sqq. *Tischerus* l. c. p. 21. inpr. vero *Flattus* in Opusc. acad. p. 461 sqq. Verba εἰς Χρ. desunt in codd. A B C al., in vers. memph. aeth. armen. vulg. Itaque eiici iussit *Millius*, iure castigatus hoc nomine a *Whitbyo.* Nam cum antecedat ὁ Χρ., facile poterant ista verba a librariis praetermitti. — μετὰ ἔτη] etc. hi 430 anni complectuntur temporis spatium, quod discessum ex Aegypto inter et legis mos. promulgationem interiectum medium erat. Accuratius P. inde ab Abrahamo ducere debebat annorum computationem. Sed ille fuit numerus nobilis, Exod. 12, 40. — εἰς τ. καταργῆσαι τ. ἐπαγγελ.] ut vi sua privet, tollat (ἀθετεῖ v. 15. cf. 2 Tim. 1, 10.) divinam promissionem Abrahamo datam. Idem voc. saepius ap. Paulum recurrit, Rom. 3, 31. 1 Cor. 6, 13. Gal. 5, 11. Eph. 2, 15. al., sed in graecis scriptoribus rarum est.

V. 18. ἐκ νόμ. sc. ἐστὶ vel δίδοται (Act. 7, 5.) e legis obsequio atque adeo e nostro merito nascitur etc. — κληρ.] felicitas olim futura, aeterna, v. ad 4, 7. — οὐκέτι ἐξ ἐπ.] apodosis. οὐκέτι non est pro οὐκ [9]), quemadmod. vult *Bretschneiderus* in Lex. Vertas: *iam non* (cum haec ita sint) *ex lege.* Simil. locus est Rom. 11, 6. — κεχάρ.] χαρίζεσθαι est h. l. beneficia alicui *gratis* tribuere, h. e. sine ipsius merito cf. 1 Cor. 2, 12. τὰ ὑπὸ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, add. Phil. 1, 29. 2, 9. — δι' ἐπαγγελ.] vi promissionis.

---

9) Quanquam, quod huic voci contrarium est, οὔπω pro simpl. οὐ poni constat v. *Boissonade* ad Philostr. Heroic. p. 502. *Iacobs.* ad Philostr. Imag. p. 357. cf. interpt. ad Ioh. 7, 8.

SECTIO SEXTA.

CAP. III. v. 19. — IV. v. 7.

Accessit lex ad coarguendam vitiositatem (v. 19. 20.), nec promissioni isti Abrahamo factae adversatur, quippe quae (lex) non ipsa felicitatem allatura esset v. 21., sed data est tanquam paedagogus, donec Christus veniret (v. 22—25). Is autem filiorum Dei iura nobis impertivit (v. 26.) *omnesque, qui ipsi fidem habent, felicitatis participes reddidit* (v. 27—29.). *Scilicet quemadmodum, qui tutoribus et magistris parent, servili utuntur sorte* (v. 1. 2.), *ita homines etiam ante Christi adventum, legi tanquam paedagogo subiecti, servorum instar erant* (v. 3.). *Sed ab hac servitute liberavit eos Christus, efficiens, ut ad Dei filiorum dignitatem atque adeo felicitatis promissae spem eveherentur* (v. 4—7).

V. 19. Dicere aliquis possit: Si Abrahamo eiusque posteris beneficia divina contingunt sola promissionis vi, legis mosaicae nulla fuit necessitas, nullus usus: nihil enim concedi potest hominibus aeterna felicitate maius aut praestantius; iam haec *gratis* promissa fuit: quid igitur commodi e legis obsequio nasci potuit? τί οὖν ὁ ν.] quo *consilio* lata est lex, quid sibi voluit? Ioh. 1, 25. 13, 12. — παραβ. χάρ.] h. e. ut manifestam redderet (διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας Rom. 3, 20. 7, 7.) atque ita argueret illam, quae in Iudaeis fuit, ad peccandum proclivitatem; v. infra v. 24. ubi lex vocatur παιδαγωγός· *Chrysost.:* ἵνα μὴ ἐξῇ Ἰουδαίοις ἀδέως ζῆν καὶ εἰς ἔσχατον ἐξολισθαίνειν κακίας, ἀλλ᾽ ἀντὶ χαλινοῦ ὁ νόμος αὐτοῖς ἐπικείμενος ᾖ, παιδεύων, ῥυθμίζων, κωλύων παραβαίνειν. *Theophyl.:* ἵνα ἀντὶ χαλινοῦ εἴη τοῖς Ἰουδαίοις κωλύων παραβαίνειν τινὰς γοῦν τῶν ἐντολῶν, εἰ μὴ καὶ πάσας. *Calvinus:* ut transgressiones palam faceret (lex), eoq. modo homines cogeret ad agnitionem sui reatus. Nam ut naturaliter sibi facile ignoscunt, nisi urgeantur a lege, sopitas habent conscientias cet. Venit igitur lex, quae dormientes expergefecit. Parum recte in h. l. expli-

cando versatus est *Tischerus*. — προςετ.] praeter istam promissionem lata etiam est lex, accessit, addita est ad illam ἐπαγγελίαν. Sim. Rom. 5, 20. παρειςῆλθε. Sed pro προςετέθη legitur ἐτέθη in codd. D F G, Verss. arab. vulg., ap. Clem. Strom. I, p. 421. Iren. 3, 7. Orig. ad Rom. 7, 7. Hieron. al., probantibus *Millio*, *Bengelio*, *Borgero* ac propemodum etiam *Griesbachio*. — τὸ σπέρμα] Christus v. 16. — ᾧ ἐπήγγελτ.] cui facta erat, quem spectabat promissio, i. q. εἰς ὃν κεκυρωμένη (ἡ διαθήκη) v. 17. — διαταγ.] Graecis etiam de legibus dici constat, Hesiod. ἔργ. 274. cf. Act. 7, 53. — δι᾽ ἀγγ.] Ea de re nihil legitur Exod. 19. Sed invaluerat apud Iudaeos seriores (qui in rebus hebraicis exornandis toti erant et angelis potissimum permultum tribuebant ad eosque saepenumero, quae in antiquis libris de Iova ipso dicta essent, referebant, v. Diss. nostr. Samar. p. 60.) haec opinio, ut in lege mos. ferenda contenderent a Iova adhibitos esse angelos, cuius opinionis prima quasi stamina deprehenduntur in vers. LXX. Deut. 33, 2. ubi pro: מימינו אש דת למו posita sunt haec: ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἄγγελοι μετ᾽ αὐτοῦ. Sed luculentiora testimonia exhibent libri Talmudici. Ialkut rubeni f. 107, 3: Deus Mosem legem docuit; cum autem descenderet, tanto timore perculsus est, ut omnium oblivisceretur. Deus autem statim Iesifiam angelum legis vocavit, qui ipsi legem tradidit ordinatam et custoditam, omnesque angeli amici eius facti sunt. Echa rabb. praef. f. 40, 1: ivit Mos. ad angelos ministerii, quia eos *noverat a tempore datae legis*. Adde Act. 7, 53. Hebr. 2, 2. (v. *Carpzov*. Exercitt. in Ep. ad Hebr. p. 95 sqq.) [10]). Pertinet etiam huc, si quid video, loc. Iosephi Antt. 15, 5, 3. ἡμῶν τὰ κάλλιστα τῶν δογμάτων καὶ τὰ ὁσιώτατα τῶν ἐν τοῖς νόμοις δι᾽ ἀγγέλων παρὰ τοῦ θεοῦ μαθέντων, quae verba cur de *prophetis* in-

---

10) Singularem verborum διατ. δι᾽ ἀγγ. interpretationem proposuit *I. A. Voigtländer* (in *Rosenmülleri* et *Tzschirneri* Analect. IV, p. 139 sqq.), quippe opinatus, Paulum et hic et aliis in locis (Hebr. 2, 5. inpr.) legem mosaicam ad angelos tanquam *auctores* referre, sed v. Excurs. I. In hunc vero totum locum nuper doctam commentationem scripsit *E. Schmiederus*, Prof. Portensis, quae prodiit Numburg. Sax. 1826. 4.

terpretari cum *Krebsio* velis, non video, cf. omnino *Elsner.* diss. legem mos. per angelos etc. promulgatam esse. Lugd. B. 1719. 4. — ἐν χειρ.] בְּיַד, opera, ministerio. Lev. 8, 36. Ios. 14, 2. al. *Theodor.*: καὶ τῇ τούτου (νόμου) θέσει Μωϋσέως διακονοῦντος. — μεσ.] interprete *Mose*. Hic populi, quemadmodum angeli Dei nomine agebat. Ceterum apud iudaicos magistros haec fuit solennis Mosis appellatio סרסור Schemoth R. 3. in Exod. 3, 13. Bemidbar R. 12, 3. add. Philon. de vit. Mos. III, p. 678. [11])

V. 20. Locus nobilis multumque vexatus ab interpretibus v. Excurs. 3. Equidem sic existimo. ὁ μεσίτ. est *generatim* dictum (v. Ioh. 10, 11. 16, 21. 1 Cor. 11, 10. Rom. 9, 21. cf. theol. Nachricht. 1809. p. 381 sqq. Grammat. N. T. p. 51.): non potest μεσίτης cogitari aut

11) Megill. perek 4. R. Samuel - - contulit se in synagogam viditque angelum ecclesiae legentem neminemque iuxta eum. Ait illi: hoc non licet; *data est enim lex manu mediatoris*; ita manu quoque mediatoris est tradenda. Schem. l. c. dixit Moses ad Deum: ego constituendus sum mediator inter te et illos, quando ipsis legem es daturus etc.; Tanch. l. c: tu es mediator inter nos et illum et fregisti tabulas, propterea illae sunt a te reficiendae. Add. *Schoettgen.* p. 708 sq. — Cet. nescio quid sibi velit *Schmiederus* p. 11. his verbis: „vel ap. iud. scriptores Moses non absolute μεσ. vocatur ita ut pro ipsius nomine illa appellatio substituatur, et minime Paulo talis abusus (?) convenire videtur, qui 1 Tim. 2, 5. unum esse mediatorem Christum cum emphasi contendit.“ *Absolute* nec potuit Moses μεσίτης vocari nec h. l. vocatur, sed ubi de *legis israel. promulgatione* agitur, nemini potuit haec appellatio fraudi esse, certe nemini Iudaeorum; et in tali sententiarum nexu Mosen *mediatorem* vocari, ostendit locus ille primus a nobis allatus. Si vero P. alibi Christum unum esse mediatorem contendit, patet, μεσίτου vocabulo longe augustiorem sensum inesse; inde quod Chr. nunc quidem unus est Deum inter et hum. genus μεσίτης eo sensu, quo Ap. vult, non sequitur, olim a Deo in re sacra nullum omnino potuisse internuncium adhiberi. Et ipse ille Metatron, quem Schm. in locum n. invexit, μεσίτης fuit, licet angelos inter et Israel., tamen auctoritate Dei missus.

fingi, qui sit ἑνὸς] unius h. e. *unius partis* [12]), ὁ δὲ ϑ. εἷς ἐστ.] Deus est unus, una (altera) tantummodo pars: itaque quaenam est altera? gens israel. Iam si hoc, sponte efficitur, legem mos. pertinere etiam ad Iudaeos, hosque legi isti observandae adstrictos fuisse. Puto igitur, hunc esse sententiarum nexum: non videntur verba, de quibus quaeritur, *primariam* quandam sententiam continere, h. e. talem quae necessario pertineat ad hanc disputationem, sed obiter interposita sunt quasi in parenthesi; id patet ex ipsa, qua sententiae v. 19. 20. inter se iunctae sunt, ratione, et bene procedit oratio, verbis illis omissis: τῶν παρ. χ. ἐτέϑη, ἄχρις οὗ ἔλϑῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται. ὁ οὖν νόμος κατὰ τ. ἐπαγγ. τ. ϑεοῦ; Quonam igitur consilio interposita sunt? ut P., qui verbis τῶν παρ. χάρ. ἐτέϑη legis auctoritatem aliquantulum elevasse eiusque honori detraxisse videretur, originem eius divinam et in gente hebr. vim illustraret et quasi stabiliret. Itaque

---

12) Leve est admodum, quod *I. A. Voigtländerus* in ea dissertatione, quam supra notavimus, p. 159. negat, μέρους ad voc. ἑνὸς posse suppleri ullo modo, cum, quod sequatur, εἷς dictum sit virili genere; scilicet ne opus quidem est, ut μέρους suppleamus h. e. a scriptore praetermissum esse putemus. ἑνὸς non est nisi: *unius*; verum hoc dictum est pro eo, quod accuratius dici debebat, ἑνὸς μέρους, ut si vernacule scribas: ein Mittler bezieht sich nicht auf einen Einzigen h. e. eine einzige Partei. Itaque nobile illud discrimen sensus et significationis (*grammaticae* et *logicae* ellipseos) plane neglexit vir doctus. — Tum miratus sum, fuisse, qui crederent, ex nostra interpretatione scribi debuisse ὁ εἷς. Transferas modo in sermonem vern.: *Gott aber ist einer (ein einziger)*, atque videbis, non opus esse articulo; quanquam *potuisse* eum addi haud nego: *Gott ist der eine.* Denique non intelligo, qua ratione *Schmiederus* aposiopesin h. l. duram esse iudicet. Profecto si haec seorsim scripta essent: ὁ ϑεὸς εἷς ἐστίν, nemo posset εἷς de *altero* quodam explicare; sed cum praecedat ὁ δὲ μεσ. ἑνὸς οὐκ ἐστίν, quae verba recte verti possunt: *interpres non est unius* (partis), unicuique patebat, de *duabus* hic partibus quaeri, itaque, si Apostol. de *una* tantum modo parte addat, *alteram* debere a lectoribus adiici. Nec poterat quisquam dubius haerere, quae esset ista altera pars. De lege enim a Deo *genti israel.* proposita agitur.

dicit hoc: lex mos. data fuit peccatorum causa: propterea vero non est, quod quis eam tanquam ista ἐπαγγελίᾳ longe inferiorem contemnat: data enim et ipsa est *auctoritate divina* (διατ. δι᾽ ἀγγ.) gentique hebraicae tanquam agendi norma proposita (ἐν χ. μεσ., ὃς οὐκ ἐστὶν ἑνός). — Haec loci difficillimi interpretatio, quam multum abest ut equidem pro unice vera venditare cupiam, aliquam commendationem accipere videtur et a facilitate, quae est idonearum explicationum certissima nota, et inde, quod sic, verba διαταγ. δι᾽ ἀγγ. etc. cur hic potissimum adiecta sint et quorsum pertineant, satis patet.

V. 21. κατὰ τ. ἐπαγγ. τ. θεοῦ] num tollit, irritas facit (ἀκυροῖ) promissiones Abrahamo divinitus datas? dicit hoc: si et promissio illa et lex mos. a Deo profecta est, efficitur, utramque inter se pugnare legemque promissioni contrariam esse, ac vicissim. Quomodo igitur haec difficultas expediri poterit? — μὴ γέν.] absit, Deus avertat. Ea voce admodum delectatur Apost., ubi refutat perverse aut impie dicta v. Rom. 3, 4. 6, 2. 15. 7, 7. (hebr. חָלִילָה LXX. Gen. 44, 7. 17. al.) Sim. Rabb. חס ושלום. — εἰ γὰρ ἐδόθη] *si data esset*, at non data est (eiusmodi lex) v. Gramm. N. T. p. 124. — ζωοπ.] saepe translato sensu significat: vitam h. e. felicitatem aeternam afferre, efficere 2 Cor. 3, 6. —

V. 22. συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα etc.] Scriptura sacra subiecit h. e. subiecta esse declaravit (cf. Iac. 4, 6. ad eumq. loc. Progr. nostr. pentecost. 1827. p. 17.) omnia i. e. omnes (Col. 1, 20. Rom. 11, 32.) [13]) peccato h. e. vitiositati, et, quae inde oritur, poenae. — συγκλ. (hebr. הִסְגִּיר sq. בְּיַד vel לְ Ps. 31, 9. 78, 50. al.) translate est: *obstringere, potestati subiicere*, Rom. 11, 32., a quo vocabuli usu nec Graeci abhorrent, Diodor. Sic. 20, 74. Dionys. Halic. 8. p. 520. adde κατακλείειν νόμῳ Demosth. Phil. 1, 10, 1. — ἵνα δοθῇ.] ut appareat dari etc. — τοῖς πιστ.] abesse poterat hoc voc., nam inest iam in v. ἐκ

---

13) *Calvinus* neutrum πάντα premendum esse putavit. Ita enim ille: „*omnia* dicendo plus expressit, quam si *omnes* dixisset. Neque enim solos homines, sed quaecunque habent vel afferre possunt, complexus est.“

πίστεως. Verum solet Apost. sententiam, in qua magna quaedam gravitas inest, bis eloqui; cf. supra v. 9. et Rom. 1, 17. Phil. 3, 9.

V. 23. πρὸ τοῦ δὲ ἐλθ.] Pauci libri πρὸ δὲ τοῦ ἐλθ., sed nihil mutandum; saepe factum, ut δὲ post duo aut tria verba, quae arcte invicem iuncta sunt, poneretur v. *Poppo* ad Thuc. I, p. 302. *Stallbaum* ad Plat. Phileb. p. 90. *Elmsley* ad Eurip. Bacch. p. 28. ed. Lips. *Bornemann* ad Xenoph. Conviv. p. 69. et ad Anab. p. 184. add. *Porson* et *Schaefer* ad Eurip. Orest. p. 60. *Poppo* ind. ad Xenoph. Anab. s. h. v. — πίστ.] doctrina christiana, cuius summa haec est, ut Christo tanquam Messiae *credas* ab eoque omnem felicitatem exspectes. — ὑπὸ νόμ. ἐφρουρούμεθα συγκεκλ. εἰς τ. μέλλουσαν πίστ. cet.] Haec possunt duplici modo explicari. φρουρ. συγκ. est vel: *legi* (mos.) *obstricti tenebamur*, tanquam praesidio, *usque ad* (ita *Morus*, *Koppius*, *Iaspis*.), vel: *legi obstricti custodiebamur*, *asservabamur in* etc., ut 1 Petr. 1, 4. τοὺς ἐν δυνάμει θεοῦ φρουρουμένους εἰς σωτηρίαν etc. (ita *Calvinus*, *Piscator*, *Semlerus* et *Stolz*.). Utram interpretationem eligas, sensus nascitur idem. — ἀποκ.] vocab. solenne de doctrina christ. Mt. 11, 27. 1 Cor. 2, 10. Gal. 1, 16. Ceterum quemadmodum h. l. legitur εἰς τ. μέλλ. πίστ. ἀποκαλ., ita Rom. 8, 18. similis verborum traiectio: πρὸς τὴν μελλ. δόξαν ἀποκαλ. cf. Grammat. N. T. p. 193.

V. 24. παιδαγωγ.] Haec vox ad Rabb. etiam translata est (פדגוג) v. *Schöttgen*. p. 740 sq. De paedagogis veterum non est quod copiose dicatur, v. *Pignor.* de servis p. 233. *Elsner* Obss. II, p. 185 sq. *I. N. Anton* de paedagogis veter. Roman. Viteb. (1780.) 4. Sensus hic: nos tanquam infantes utebamur olim (severa) paedagogi disciplina; etenim nondum eo libertatis perveneramus, ut sponte faceremus, quae honesta essent, sed debebamus elementis imbui h. e. poenis propositis cogi ad recte agendum etc. Similis oppositio vocc. παιδαγ. et πατρὸς v. 1 Cor. 4, 15.[14]) — εἰς Χριστὸν i. e. ἄχρις οὗ

14) Frustra est *Boltenius*, qui, ut ineptae suae coniecturae (v. Prolegg. p. 9.) ex hoc loco commendationis aliquid petat, scriptum a Paulo fuisse contendit chald, אָתָה, quod, cum et *vinculum* et *magistrum* significare posset, interpres minus recte παιδαγωγοῦ

ἦλθη ὁ Χρ. v. 19. Ab his, quae P. dicit, non magnopere abhorrent, quae leguntur ap. Liban. D. 25. p. 576. adde Herod. 7. p. 474. — V. 26. υἱοὶ θεοῦ] h. e. Dei, tanquam patris, benignae curae commissi, non amplius, intercedente paedagogi disciplina, ab eo remoti. 1 Cor. 4, 15. v. inpr. *Noesselt.* opusc. II, p. 337 sqq.

V. 27. εἰς Χρ. ἐβ.] 1 Cor. 10, 2. cf. interprr. ad Mt. 28, 19. — Χρ. ἐνδυσ.] *Calvinus:* utitur, inquit, similitudine vestis, quum dicit, Galatas *Christum induisse*, sed intelligit, Christo sic esse insitos, ut coram Deo nomen ac personam Christi gerant ac in ipso magis, quam in se ipsis censeantur. add. *Cramer.* ad h. l. Vid. de hac formula copiose, neque tamen satis recte disputantem *Deyling.* observv. sacr. III, p. 406 sqq. Nihil autem huc faciunt, quae *Hasaeus* in Bibl. Brem. IV, p. 1007 sqq. persecutus est.

V. 28. ἔνι] (Col. 3, 11.) i. e. non amplius *est in* his, qui in Christum baptizati sunt cet. v. 27. *Darunter* ist kein cet. ἔνι enim est pro ἐν adverb. v. Grammat. N. T. p. 42. (non contract. ex ἔνεστι) [15]. — Ἰουδ. οὐδ. Ἑλλ. etc.]

---

vocabulo expresserit. Sed, ut taceam, me voc. תרא (magister) in chaldaicis libris nunquam reperisse (fortasse in mente habuit B. תירא vel syr. ܬܪܐ *ductor, dux*); παιδαγ. a Paulo ipso scriptum esse, docent ea, quae 4, 1. 2. sequuntur (νήπιοι, πατήρ). Miror itaque, *Bertholdtum* haec talia repetere potuisse (Einleit. VI, p. 2688).

15) Falli videntur, qui ἔνι pro ἐστὶ simpliciter positum esse putant (*Schwarzius* Com. ling. gr. p. 43. *Schleusner. Borger. Pott.* ad Iac. 1, 17.); certe omnibus in locis, quos laudarunt, ἔνι, vim suam retinet, quanquam, si *minus accurate* interpretari velis, pro ἐστὶ dictum existimare possis. Etenim Palaeph. 14. τὸ δὲ ἀληθὲς ἔνι τοιοῦτο est, quod nos dicimus: *daran* ist das Wahre. Liban. IV, p. 482. in verbis ἔνι τι καὶ τῶν ὅπλων ὀφελὲς deprehendere mihi videor duarum structurarum confusionem pro: ἔνι τι καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ὀφ.; Aristoph. Plut. p. 48. ἔνι τις κίνδυνος ἐν τῷ πράγματι *inest* in hoc negotio etc. cf. Soph. Oed. rex 1239. adde Plat. Theaet. p. 136. βάθος γαρ οὐκ ἔνι i. e. *adest*; Plat. Phileb. p. 90. Gorg. p. 306. (De form. ἔνεστι μοι λέγειν et ἔνεστί μοι λόγος v. *Buttmann* ad Demosth. Mid. p. 28. 160).

In beneficiis divinis tribuendis nulla habetur ratio eius discriminis, quod est inter homines vel natura vel lege constitutum; unice omnia redeunt ad πίστιν. cf. Col. 3, 11. — εἷς ἐστέ] *una familia* (Theophyl.: μία συγγένεια, μία ἰδέα) *estis* atque adeo pari omnes gratia ap. Deum utimini eorundemque beneficiorum participes estis. — V. 29. τ. Ἀβρ. σπ.] estis etiam ex posteris Abr., quibus promissa est aeterna felicitas (tanquam πιστεύοντες v. 7). — κατ' ἐπ.] v. 8 sqq. — κληρ.] participes aeternae felicitatis, Rom. 4, 14.

V. 1. λέγω δὲ] v. ad 3, 17. κληρον.] filius hominis (opulenti), qui in paternas opes successurus est. νήπ.] nondum adultus, impubes Dion. Hal. 4, p. 237. — διαφέρ. δούλ.] non est magis sui iuris atque arbitrii, quam servus; quemadmodum hic heri, ita ille magistri imperio subest. — κύρ. πάντ.] quanquam dominus futurus bonorum paternorum omnium. — V. 2. ἐπίτροπ.] servus, qui pueri curam gerit et tutelam, patre etiam superstite Xenoph. Mem. 1, 2, 40. Aelian. V. H. 3, 26. 13, 44. Alia loca collegit *Wetsten.* II, p. 225 sqq. Translatum fuit hoc voc. in ling. talm. et rabb. (אפיטרופוס) Mischna *Surenh.* I, 321. III, 339. — οἰκονόμ.] Sic dicebantur servorum magistri, qui toti familiae (famulitio) praeerant (hebr. בן משק הבית Gen. 15, 2.) Luc. 12, 42. His antiquitus non servorum tantummodo, sed filiorum etiam heri cura demandata fuit, ut est nobile exemplum Elieseris, Gen. 24, 3. add. Diod. Sic. p. 534. (γίνεται τούτων [οἰκετῶν] ἀρχηγὸς ἀθηνίων - - οἰκονόμος ὢν δυοῖν ἀδελφῶν μεγαλοπλουτῶν etc.). Syr. non male: ܪܒ ܒܝܬܐ. Graecis certe οἶκον. nusquam dicitur aut paedagogus aut tutor pueri. Ceterum aliena sunt, quae e iure romano ad h. l. illustrandum certatim attulerunt *F. C. Neubour* in Biblioth. Brem. V, p. 40 sqq. *A. C. Marche* Spec. iurisprudentiae Pauli quoad rem tutelar. Lips. 1736. 4. *I. F. Frisch* Diss. de haerede infante ad dicend. caus. ex iure rom. Lips. 1745. 4. et *Westenberg* opusc. iurid. ed. *Püttmann.* fasc. I. (Lips. 1794. 8.) p. 40 sqq. *Püttmann* Probab. iur. civ. p. 68. — ἄχρι τῆς προθ.] usque ad tempus constitutum, praefinitum a patre; Ioseph. Antt. 12, 4. Achill. Tat. 4, p. 440. ed. Iacobs. Cf. de hoc voc., quod ap. Demosthenem sexcenties legitur et in ser-

monem quoque rabbin. illatum est (פרותרמיאו), *Welsten.*, *Kypk.* et *Elsner.* ad h. l. add. *Wesseling.* ad Diod. Sic. II, p. 530.

V. 3. ἡμ.] Christianos, tum e Iudaeis tum e paganis ortos, dicit. — νήπ.] impares suscipiendae accuratiori et subtiliori rerum divinarum scientiae v. Eph. 4, 14. ubi opponuntur ἄνδρες τέλειοι. Theophyl.: νήπ. τῇ περὶ θεοῦ γνώσει. — στοιχ. τ. κόσμ.] στοιχεῖα translate dicuntur prima institutionis elementa (Horat. ep. 1, 20, 17. Quinctil. Inst. 1, 1.), prima artium et disciplinarum initia, quibus pueri (νήπιοι) solent impertiri; cf. Col. 2, 8. H. autem l. significatur disciplina sacra, qualis et apud Iudaeos et apud paganos (hos utrosque complectitur voc. κόσμου) fuit ante Christum, tironibus accommodata, imperfecta, rudis. cf. v. 9. Hebr. 9, 10 sq. v. *Wesselii* Dissertatt. sacr. p. 480 sqq. *Noesselt.* opusc. II, p. 207 sqq. add. *Calixt.* et *Cramer.* ad h. l. nec non *Suicer. Thes.* II, p. 1038. et *Lakemacheri* Observatt. philol. IX, p. 74 sqq. Ceterum hoc voc. στοιχ. egregie accommodatum esse ad illud νήπιος, sponte patet. Alii, praeeunte *Augustino* (de Civ. Dei IV, 11.), *elementa* physica et res ex iis ortas, omninoque omnem externum rerum ordinem, ad quem veterum religiones spectabant, intelligunt. Sed ita Iudaei certe non poterant nisi paullo acerbius dici ὑπὸ τὰ στοιχ. τ. κόσμου δεδουλωμένοι. Sacer enim, quem faciebant, rerum naturalium (τῶν στοιχείων) usus ad Iovam spectabat ipsaque Iovae lege et auctoritate nitebatur: id quod *Schmiederus* [16]) perperam negavit, v. Ex-

---

16) Reliqua levia sunt, quae ille contra nostram interpretationem disputavit; levissimum illud, quod dixit, ita scribi debuisse, ἐν τοῖς στοιχ. τ. κ. Cum voc. κόσμου in N. T. alia quaedam sit, quam ap. Graecos, eaque solennis potestas, quidni potuerit P. στοιχ. τοῦ κ. alio sensu dicere, quam quo legitur haec phrasis ap. philosophos graec.? Genitivo autem casu sic etiam regentis nominis significationem *definiri* (quod postulavit *Schmiederus*) satis apparat; denique non posse genit. *personae* vocabulo στοιχ. addi, hoc audacius quam verius dictum est, et videtur Schm. ipse suae causae diffisus fuisse. scribit enim *fere semper!* Certe si aliunde patet, quo sensu στοιχεῖα dicantur, personae genit. non est alienus; ita Euclidis librum haud dubie vocamus *elementa*

curs. 3. — δεδουλ. ὑπ. etc.] obstricti tenebamur servorum instar. —

V. 4. πλήρ. τ. χρόν. ἦλθ.] (finis temporis constituti) i. e. ἐπληροῦτο ὁ χρόνος, ad modum Hebr. v. *Gesen.* WB. sub v. מלא. Ita πλήρωσις Ezech. 5, 5. Dan. 10, 3. Χρόνος tempus, quod praeterlabi voluit Deus usque ad Christum. Simil. πλήρωμα τῶν καιρῶν Ephes. 1, 10. — ἐξαπ.] ἐξαποστέλλ. est *a se aliquem dimittere*, ut mandata perficiat Act. 7, 12. 17, 14. Polyb. 3, 11. 21, 14. cet. — γενόμ. ἐκ γυν.] ילוד אשה Iob. 14, 1. al.; γίνεσθαι *nasci* Rom. 1, 3. Gen. 4, 25. E Graecis v. Theophr. char. 17, 2. Aelian., V. H. 3, 36. add. *Sturz* lex. Xenoph. I, p. 589., sed res est in vulgus nota. Frustra autem sunt, qui in vocc. γίνεσθαι et γυνή argutantur, v. *Wolf.* ad h. l. — γενόμ. ὑπ. νόμ.] *subiectus legi* cf. Aelian. V. H. 3, 26. recte *Luther.*: *unter das Gesetz gethan*; neque enim in *Koppii* sententiam concesserim, qui vertit: *natus sub lege* i. q. γενόμενος Ἰουδαῖος, ἐν Ἰουδαίοις. Ceterum haec verba, γεν. ἐκ γυν. - - νόμ., indicant, Christum sorte, quae ab humana nihil discreparet, usum fuisse, humanam naturam totam induisse (Phil. 2, 7.); aliter enim non potuit, ut fert Apostolorum opinio, homines a legis servitio redimere (Mt. 3, 13.) v. Excurs. 1.

V. 5. ἵνα - - ἐξαγοράσῃ] De coniunct. cum ἵνα copulato post praeter. v. Grammat. N. T. p. 123. add. *Heindorf* ad Plat. Protag. p. 501 sq. 504 sq. *Krüger* ad Dion. Hal. p. 62. *Poppo* ad Xenoph. Cyrop. 3, 2, 27. τοὺς ὑπὸ νόμ.] Iudaeos. — ἀπολαμβ.] H. voc. de beneficiis divinis haud infrequens est, Col. 3, 24. 2 Ioh. 8. — υἱοθεσία (quo voc. mirifice delectatur P.) sign. omnem hominum, qui in Dei tanquam patris gratiam venerunt adeoque nil nisi bona ab eo exspectare possunt (tales enim appellantur υἱοὶ τοῦ θεοῦ), conditionem (v. *Tittmann.* Opusc. p. 386.) Rom. 8, 15. 23. Eph. 1, 5. (opp. δουλεία). — V. 6. πνεῦμα τοῦ υ. αὐτ.] v. 3, 14. Phil. 2, 5. — ἡμῶν] sic *Griesb.* scribi iussit ad fid. codd.

Euclidis. Nostro autem loco duobus modis apparebat, στοιχείων vocabulo *institutionis elementa* significari, et inde, quod de *legis* quadam disciplina agit Apost., et ex voc. νήπιος. Cet. nihil lucis isti, de qua quaerimus, phrasi attulit Progr. Hal. pentec. 1784.

ACDFG et all. nec non verss. et patrum quorundam pro ὑμῶν; certe illud ut difficilius (cf. ἐστὲ υἱοὶ) poterat librariis fraudem facere. — κράζον] alibi: ἐν ᾧ κράζομεν, Rom. 8, 15. κράζ. h. l. est *precari*, ut Iac. 5, 4. Rom. l. c. — ἀββᾶ] Rom. 8, 15. Mr. 14, 36., chald. אַבָּא, cf. de hoc voc. Sturz. Prol. I. de Zonarae glossis sacris N. T. p. 4 sqq. Cur chald. voc. ponat, non constat inter explicatores v. *Tholucc.* ad Rom. l. c. Quid si respiciat solennes precum formulas, quae ab hoc voc. incipiebant? — ὁ πατ.] adiectum, ut Mr. et Rom. l. c., eorum causa, qui hebraice nescirent. Sens.: nobis, qui christiana sacra amplexi sumus, licet animo fiducia pleno ad Deum, tanquam patrem nobis propitium, precari; Iudaeorum est, Deum timere tanquam severum legis custodem atque vindicem et, si precantur, angeli cuiusdam intercessione uti, v. Targ. 2 Chron. 23, 13. et *Semler.* ad h. l.

V. 7. Sequitur conclusio cf. v. 1. υἱὸς] adultus servitio exemtus. — κληρον. θ.] participes eorum beneficiorum, quae hominibus divinitus contingunt propter Christum, h. e. aeternae felicitatis, quae vocatur simpl. ἡ κληρονομία Gal. 3, 18. Ephes. 1, 14. Col. 3, 24. et κλῆρος Act. 26, 18. Col. 1, 12. Ceterum similis a plurali ad singul. transitus est Rom. 12, 19, 20. 1 Cor. 4, 6 sq. al.

SECTIO SEPTIMA.

CAP. IV. v. 8—20.

Dolet, Galatas iterum delapsos esse ad servilem istam, qua antehac uterentur, conditionem (*v.* 8—10.) *metuitque, ne frustra in ipsis erudiendis laboraverit* (*v.* 11.), *hortatur, ut ad bonam frugem redeant, idque eo magis, quo benignius se olim excepissent* (v. 12—16.); *demonstrat, adversarios turpi consilio studere* (*v.* 17. 18.); *optat denique, ut Galatas coram castigare sibi liceat* (*v.* 19. 20.).

V. 8. τότε] cum essetis ὑπὸ τὰ στοιχ. τ. κόσμ. δεδουλ. v. 3. Al. pro πάλαι *olim* dictum censent, in quam rem *Schleusnerus* laudat 2 Petr. 3, 6., male, v. *Pott.* ad h. l. — οὐκ εἰδότ. θεόν] Dei naturam veramque eum colendi rationem. Solennis formula de hominibus paganis Rom. 1, 21. 1 Thess. 4, 5. 2 Thess. 1, 8.; Ephes. 2, 11. 12. vocantur ἄθεοι. — τοῖς μὴ φύσει θ.] De Galatarum superstitionibus v. *Wernsdorf.* l. c. p. 321 sqq. — Pro τοῖς μὴ φ. ο. θ., quod bene habet (*iis, qui non natura,* sed ex hominum tantum opinione *Dii sunt*, λεγόμενοι θεοί 1 Cor. 8, 5.), nolim cum ABCDEF et all. scribere τοῖς φύσει μὴ οὖσ. θ.; hoc enim et aliquanto languidius est et facile potuit ab iis scribi, qui animadvertissent, μὴ fere semper participiis praemitti. Verum iam vidit *Piscator.*

V. 9. γνόντ. θεὸν] ad doctrinam christ. quippe instituti. — μᾶλλον δὲ] est eius, qui, quae modo dicta erant, corrigit: imo vero, ut rectius dicam, si mavis, Rom. 8, 34. Exempla e Graecis (Dionys. Hal. 10. p. 637.) v. ap. *Raphel.* et *Palairet.* adde *Iacobs.* ad Achill. Tat. p. 953. — γνωσθ. ὑπὸ θ.] *agniti a Deo*, tamquam qui Dei sint, sc. datis donis spiritualibus, ut bene monet post *Lutherum Grotius.* Simil. locus est 1 Cor. 8, 3. cf. 2 Tim. 2, 19. Sap. 4, 1. — ἀσθεν. κ. πτωχ.] tenuia, quae omni ad salutem veram consequendam vi carent, ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές Hebr. 7, 18. *Theophyl.*: τὰ μηδεμίαν δύναμιν ἔχοντα πρὸς τὰ προκείμενα ἀγαθὰ μηδὲ ἰσχύοντα πνευματικῶς ὠφελῆσαι. — ἄνωθ.] *denuo*, Ioseph. Antt. 1, 28, 3. πάλιν ἄν. pleon. Sap. 19, 6.; ut πάλιν ἐκ δευτέρου Mt. 26, 42. ἐξ ἀρχῆς πάλιν Aristoph. Plut. 121. πάλιν αὖ et αὖ πάλιν v. *Bornemann* ad Xenoph. Conviv. p. 178. αὖθις πάλιν Xenoph. Anab. 1, 10, 10. Cet. concise haec dicta sunt: revertimini ad ista elementa, ut *denuo* iis subiecti sitis; nec debebat haec verborum structura quemquam offendere. — δουλ.] quanquam alibi de cultu Deorum simpl. dicitur (Mt. 6, 24. 1 Thess. 1, 9.), h. tamen l. adiunctam habet, si quid video, notionem *servitutis*: servili modo colere cf. v. 6. — v. 10. παρατηρ.] superstitiose, sedulo observare, dignoscere dies fastos et nefastos etc. — ἡμέρ. dies sacri, ut sabbata, μην. ut novilunia (v. nostr. bibl. Realwörterb. II, p. 479.), καιρ. tem-

pora stata (מוֹעֲדִים Lev. 23, 4.), ut festum paschatos, pentecóstes al., ἐνιαυτ. ut anni iubilares (bibl. Real-wörterb. I, p. 362 sq.). Mirifice illustrat locum nostrum alius, qui est Col. 2, 16. Cet. ad rem similem dierum religionem paganis etiam fuisse, satis constat: v. *N. Schwebel* Pr. de superstitiosa ap. vett. paganos dierum observat. Onold. 1769. 4. — v. 11. φοβ. ὑμ.] Est attractionis genus, vocabulo ὑμᾶς, quod ad insequentem sententiam pertinet (εἰς ὑμᾶς), ad priorem reiecto. — κεκοπ.] passim dicitur hoc voc. de munere apostolico Rom, 16, 12. 1 Cor. 15, 10. Phil. 2, 16. Col. 1, 29. Ceterum praeteriti ind. c. μήπως iuncti rationem illustrat *Herm.* ad Eurip. Med. ed. *Elmsley* p. 356. Scil. φοβ. μήπ. κεκοπ. est eius, qui non timet, ne quid futurum sit, sed qui opinatur, id iam factum esse, quod timere se dicit; sim. Thucyd. 3, 53. νῦν δὲ φοβούμεθα, μὴ ἀμφοτέρων ἅμα ἡμαρτήκαμεν. V. Grammat. N. T. p. 181. — εἰκ.] sine fructu.

V. 12. γίνεσθε ὡς ἐγὼ etc.] In his explicandis magnopere haeserunt interpretes. Longe plurimi (in quibus *Grotius*, *Cramerus*, *Calixtus* et *Morus*) *amoris* similitudinem designari arbitrantur: *amplectimini me eodem, quo ego vos, amore* cf. v. 16. et quae sqq. οὐδέν με ἠδικ. add. 2 Cor. 12, 15. Verum ita haec: ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς non habent idoneum sensum, nec abest, opinor, omnis orationis asperitas. Magis ad disputationis Pauli vim et consilium accommodata esse videtur eorum ratio, qui interpretantur: *repudiate vos quoque legem iud., quemadmodum ego* (quanquam natione Iudaeus) *repudiavi atque ita quasi in paganorum partes concessi* (ζῶ ἐθνικῶς, ὡς ὑμεῖς 2, 14.). Sic *Chrysostomus*, *Theodoretus* [17], *Theophylactus* [18], *Semler.*, *Kopp.*, *Iaspisius*. Certe, quod *Borgerus* ellipsin voc. ἐγενόμην duram admodum vocat, id me parum movet; passim enim apud Paul. (et alios scriptores) e praecedenti aliquo verbo repetendum est eiusdem verbi aliud vel tempus vel modus alius vel deni-

---

17) τοῦτον εἶχον πάλαι τὸν ζῆλον· σφόδρα τὸν νόμον ἐπόθουν, ἀλλὰ ὁρᾶτε, πῶς μεταβέβλημαι.

18) καὶ γὰρ ἐγὼ σφόδρα τοῦ νόμου περιεκαιόμην, ὡς ὑμεῖς, ἀλλ' ἀφῆκα τοῦτον, καὶ νῦν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πίστεως ὑπερμάχω.

que alia [persona. 2 Tim. 1, 5. ἥτις (πίστις) ἐνῴκησεν ἐν τῇ μάμμῃ σου. - - πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοὶ sc. ἐνοικήσει. Eph. 5, 24. ὥςπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω - - - αἱ γυναῖκες τοῖς ἀνδράσι sc. ὑποτασσέσθωσαν. Cf. Thuc. 3, 56. v. Grammat. N. T. p. 197. — οὐδὲν με ἠδι-κήσ.] iungenda videntur arctissime illis: δέομ. ὑμ., hoc sensu: non habui quod vobis irascerer, amo potius vos omniaque haec amore ductus eloquor. — V. 13. οἴδ.] meministis, recordamini cf. 1 Cor. 1, 16. 2 Tim. 3, 14. — δι᾽ ἀσθέν. τῆς σαρκ.] διὰ de conditione, in qua constitutus quis facit aliquid. — ἀσθέν.] ap. Paul. late patet omnemque imbecillitatem vilitatemque, quae non solum e morbis sed ex aliis etiam calamitatibus et periculis, max. iis, quae rei christ. causa subeunda sunt, oriuntur, significat. (Chrysost. hom. 29. in 2. ep. ad Cor. διωγμοὶ, ἐῤβουλαὶ, ἐπήρειαι, πειρασμοὶ etc.) cf. Rom. 8, 26. 1 Cor. 2, 3. 2 Cor. 11, 30. 12, 9. Miror *Hugium*, qui II, p. 315. horum verborum sensum ita exponit: von dem erstern Unterrichte sagt er, dass er dabei *auf die menschliche Schwachheit Rücksicht genommen habe, um nicht durch die strengere Lehre Anstoss zu geben*, et *Hanium*, cui (Schrifterklär. I, p. 43 sqq.) ἀσθέν. τῆς σαρκ. in eruditionis ac ingenii tenuitate, quam P. prae se ferebat, inesse videbatur. Recte *Stolzius* (Uebers. des N. T. neueste Bearb. Hannov. 1820 8.): unter körperlicher Schwachheit. — πρότ. primum v. Prolegg. p. 6. — V. 14 καὶ *et tamen*. — πειρασμ.] i. q. ἀσθέν. Iac. 1, 2. 1 Cor. 10, 13. Verba τὸν ἐν τῇ σαρκί μ. non temere addita existimo. Dicit hoc: harum omnium calamitatum vim unice fuisse in corpore, eas nullam in animo habuisse efficaciam, mentem atque animum (πνεῦμα) immunem fuisse: nam sunt etiam πειρασμοὶ ἐν τῷ πνεύματι. Pro πειρ. μ ο υ in nonnullis libris, ut A B D F G, in vers. memph. et vulg. legitur ὑμῶν; in aliis codd. et vers. Syr. deest pronom. Si quid mutandum, non putaverim ego, ὑμῶν, tanquam impeditiorem lectionem, praeferendum esse, sed censuerim potius, ab Apost. nullum adiectum fuisse pronomen. — ἐνεπτύσ. v. *Kypke* observv. p. 280 sq. Sic Latini etiam *respuendi* et *conspuendi* vocabula dicunt, ut sint: *repudiare*, *abhorrere ab aliqua re*, cf. *Le Moyne* Var. sacr. p. 669. Sim. πτύειν τινά Sophocl. Antig. 645. et καταπτύειν τινός ap. Aeschin. de falsa leg. p. 250. cf. *Lobeck* ad Phryn. p. 17. — ὡς

ἄγγελ. θεοῦ] summa cum reverentia et honore 2 Sam. 19, 27.

V. 15. τίς οὖν ἦν ὁ μακ. ὑμ.] quanta fuit tum laetandi materies, quanto felicitatis sensu vos perfusi estis sc. propter meum, doctoris christiani, adventum. In nonnullis libris deest ἦν. Hinc *Calvin.* vertit: *ubi igitur beatitudo vestra?* paullo durius. — ὀφθ. ἐξορύξ. ἂν ἐδώκ. μοι.] Sic est in proverbio apud Graecos et Roman. cf. Horat. Sat. 2, 5, 35. Terent. Adelph. 4, 5, 67.; *oculum* enim dicunt pro eo, quod carissimum est homini Callimach. in Dian. 2, 11. (cf. Prov. 7, 2. Deut. 32, 10. Zach. 2, 8.) Oppian. Hal. 1, 702. Mosch. idyll. 2, 9. *Broukhus.* ad Tibull. 3, 6, 47. Nos paullo aliter: das Herz iem. aus d. Leibe geben. Sens. incredibili me amplexi estis amore. Ceter. ἐξορύσσειν solenne voc. de oculis *Herod. Achill. Tat.* 7, 14. (p. 166. ed. *Iacobs*). ἂν ante ἐδώκ. omittunt A C D alii, non male cf. simil. locos Ioh. 15, 22. 19, 11. 9, 33. v. *Herm.* ad Sophocl. Electr. 902. et ad Eurip. Hec. 1087. — V. 16. ὥστε] siccine, so wäre ich also etc. — ἐχθρ.] vobis invisus vel, quod ad eundem sensum redit, vobis infestus. *Borger.*: an in eo, quod vera vobis dixi, odii est atque infesti in vos animi indicium? — ἀληθ.] generatim est: veritati convenienter sentire, agere: h. l. spectat eo, quod P. Galatarum errores, ut rei veritas postulabat, castigaverat: nos: um meiner Wahrheitsliebe willen. v. Ephes. 4, 15. (Ter. Andr. 1, 41. veritas odium parit).

V. 17. ζηλοῦσ. ὑμ.] Concise dictum. Respicit illos, qui Galatas transversos egerant, Christianos iudaicarum opinionum tenaces. ζηλοῦσ.] ζηλοῦν τινα est vel *aemulari* (atque adeo *invidere*) alicui Gen. 37, 10. vel gener. *acri studio in aliquem ferri*, *acri studio aliquem expetere* (sich um iem. beeifern), quod pro locorum natura vario dicitur 2 Cor. 11, 2. Prov. 23, 17. 24, 1. Ps. 37, 1. Soph. Ai. 552. H. l. qua in re cernatur illud studium, ista aemulatio, sequentia docent, sc. student vos in suas partes trahere. Sed quinam? illi qui τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου tuebantur legique christianos denuo obstringere volebant. *Erasmus* non male: *ambiunt vos.* [Al. *laudant vos, felices praedicant* malevolo animo cf. Xenoph. Hist. Graec. 6, 5, 38. Hier. 1, 9. 6, 12. Isocrat. Evag. 8.: satis

incommode; al., ut *Koppius*: *invident vobis* sc. felicitatem eam, qua sec. Pauli doctrinam potiri potuissent; sed si haec iis videbatur vera felicitas, cur non ipsi ad eam sese contulerunt potius, quam invidiae studuerunt?] — οὐ καλ.] non honesto, laudabili modo (consilio); est enim et cogitari potest ζῆλος laudabilis. — ἀλλὰ] *imo potius*, *contra* (inhonesto cònsilio). — ἐκκλεῖσ. ὑμ. θέλ.] In his etiam mirum est interpretum dissidium. ἐκκλ. Graecis est: *seiungere*, *removere ab al. re.* Sed quaeritur, a quonam seiungant? Scilicet (ut iam *Cramerus* vidit) ab apostolo eiusque communione. Ubi enim ad tenuia ista στοιχ. τ. κ. redierunt, non potuerunt amplius paulinam disciplinam sectari. [All. *removere vos student ex ecclesia.* Ita nuper *de Wettius.* Non assentior. Quam vero *Schleusn.* praeeuntibus *Raphelio* et *Baumgartenio* suasit explicationem: *cogere*, *impellere vos volunt*, *ut* (vos sectemini ipsorum disciplinam), ea vereor magnopere, ut possit e loco Arriani (Diss. Epict. 2, 22. p. 351.) probabiliter demonstrari; ibi enim ἔκκλεισται εἰς νοσοκομίας est praegn.: secludi ab aliorum hominum consuetudine et ad solos aegrotos redigi: itaque manet propria verbi sententia [19]). Ceterum ὑμᾶς pro ἡμᾶς, quod *Beza* intulit (quanquam, si quid colligendum e *Birchii* silentio, in aliquot codd. vat. legitur) reponendum curarunt *Bengelius* et *Griesbachius*, approbantibus etiam *Grotio*, *Wetstenio*, *Koppio* al. Legitur enim in opt. codd. in vers. vulg., syr. utraque, copt., aeth., ap. Euseb., Chrys., Hier., Theod., Theophyl. etc. — ἵνα αὐτ. ζηλ.] *sie beeifern sich um euch*, *damit ihr* dann *euch um sie beeifert* sc. eorum partes studiose sectando, vosque in ipsorum quasi potestatem tradendo [20]). Sed cum ἵνα *ut* nusquam ap. Graecos cum indic. praes. copuletur (v. *Herm.* ad Vig. p. 851 sq.

---

19) Chrysost.: ἔστι δὲ ζῆλος πονηρὸς, ὥστε ἐκβάλλειν τῆς ἀρετῆς τὸν κατορθοῦντα. ὃ δὴ καὶ αὐτοὶ νῦν ἐπιχειροῦσι etc. Ita etiam Theophyl. Pro ἐκκλεῖσ. videtur Syr. ἐγκλεῖσαι legisse: vertit enim ܠܡܚܒܫܘܟܘܢ ܗܘ ܨܒܝܢ *volunt vos includere* (cf. Rom. 11, 32. Hebr. 6, 17.) i. e. sibi obstringere. Addicunt codd. gr. Erasm.

20) Non male *Calixtus*: ut omnem amorem in ipsos transferatis ipsosque magni faciatis et solos pro praeceptoribus agnoscatis.

Monk ad Eurip. Hippol. p. 80. ed. Lips.) nec omnino copulari posse videatur, *Fritzschius* (Comment. in Matth. p. 837.) et hic et in altero loco 1 Cor. 4, 6. ἵνα pro adverbio *ubi* (Eurip. Orest. 976.) habere maluit, ut sensus verborum ita enarrari debeat: *quo in statu* h. e. ubi estis a me abalienati, *illos studiose appetitis*. Sed ut taceam, hoc sensu (de *conditione*, in qua quis versetur) ἵνα vix legi ap. pedestris orationis scriptores (v. *Poppo* ad Xenoph. Anab. 1, 8, 22.), ita vix tolerari potest praesens; nec satis apta est alterius loci explicatio; certe in hoc exspectares potius: ἵνα εἷς ὑπὲρ ἑνὸς οὐ φυσιοῦσθε κ. τ. ἑτ. Itaque puto, talia cadentis linguae esse, nec apostolorum orationem ad graecorum subtilitatem scriptorum ubivis exigi debere. — V. 18. καλ.] laudabile est, Eustath. ad Odyss. V. 294. ἐπαίνου ἄξιον. — ζηλοῦσθαι ἐν καλ.] Locus obscurus. Omnes, quotquot vidi, interpretes, ζηλοῦσθαι pro med. accipiunt, ita ut non differat a ζηλοῦν. Sed primum si medium h. v. apud scriptores occurreret (de qua re dubito), paullo aliam, quam activum, haberet significationem; deinde vero, si velis non differre ab activo, qua tandem ratione Paulum, qui bis activum posuisset, repente in med., quod h. l. non careret ambiguitate, delapsum existimabis? Itaque ego sic statuo: ζηλοῦσθαι absolute esse explicandum, q. d. vern. dass sich beeifert wird im Guten, ist rühmlich (ὅτι ζηλοῦται, καλὸν ἐστί); πάντ. καὶ μὴ μόν. ἐν τῷ παρ. μ. πρ. ὑμ. *omni tempore, non solum cum ego apud vos commoror*; praesente enim Paulo graviora erant eius rei incitamenta. Ich verwerfe nicht die Beeiferung schlechthin, sondern nur die unedle: ist sie edler Art und dauernd, so erscheint sie rühmlich.

V. 19. πάλιν ὠδίνω] Delectatur P. vocabulis, quae a mulieribus parturientibus traducta sunt, ubi de munere apostolico, de hominibus ad doctrinam div. instituendis loquitur, v. 1 Cor. 4, 15. Philem. 10. add. Iac. 1, 18. Itaque πάλ. ὠδίν. h. l. est: iterum vos tanquam novos homines ad res divinas instituo, sapientia christiana fingo. Scilicet solent Hebraei discipulos appellare magistri filios (בנים) v. *Schöttgen.* ad h. l. — μορφωθ. Χρ. ἐν ὑμ.] μορφ. est: formam, figuram nancisci, efformari; dicitur de iis, quae antea erant informia. Iam Χρ. ponitur pro: scientia, sapientia christiana: haec

autem *informis* dici potuit, dum esset rudis, imperfecta, manca, vi et efficacia destituta. Itaque sensus est: ut tandem aliquando ad *veram* et consummatam sapientiam animi vestri effingantur. *Calvino*, *Piscatori*, *Calixto* all. metaphora ducta videtur a foetu (cf. ὠδίνω). [Ceterum nihili est, quod *Wassenberghius* (Diss. de transpositione ceu saluberrimo in sanandis vett. scriptis remedio. Franecq. 1768. 4. p. 31 sq.) versum hunc 19. ad v. 15. reiiciendum existimat v. *Grimm* (in libro: Stromata v. *Grimm* u. *Muzel* I, p. 40 sq.) et *Borger*. ad h. l. Haec talis criticorum temeritas, ut ab libris sacris perpetuo absit, vehementer optamus.] V. 20. ἤθελον παρεῖναι] *vellem adesse*, quod nunc quidem fieri non potest; ἄν in talibus sententiis omitti posse constat, Act. 25, 22. ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. — ἀλλάξ. φων.] *variare vocem*, *variam voc. edere* Artemid. 2, 20. coll. 4, 58. Dio Chrys. 56. p. 575. C. — h. l. admonitionem, castigationem variare h. e. hominum ingeniis accommodare, vel severius vel lenius agere cum cf. 1 Cor. 4, 21. Theodor.: ἤθελον - - - τῶν μὲν ἐκτροπὴν θρηνῆσαι, τῶν δὲ τὸ βέβαιον θαυμάσαι. Bene *Stolzius:* um meinen Ton nach euch zu stimmen. — ὅτι ἀπορ. ἐν ὑμ.] nam, absens, inops sum consilii (Ioh. 13, 22. Thucyd. 2, 20. Xenoph. Anab. 7, 3, 29.), nescio quomodo ad vos efficaciter scribam, asperis an blandis verbis usus.

SECTIO OCTAVA.

CAP. IV. v. 21 — V. v. 12.

In libertatem vindicatos esse Christianos, nec ad eos amplius pertinere legem, e Genesi, allegorica interpretatione adhibita, demonstrat (v. 21—31.). *Hortatur, ut hanc libertatem tueri* (v. 1.) *velint: neminem enim, qui disciplinae iudaicae studeat, beneficiorum Christi participem esse posse* (v. 2—6). *Sperat, eos ad bonam frugem redituros, falsos autem magistros in perniciem prolapsuros esse* (v. 7—12.).

V. 21. ἀκούειν] vel propr. *audire*, *auribus percipere* (lex enim in synagogis praelegi solebat Rom. 2, 13. atque huc spectat, quod pro ἀκούετε in B D E F G legitur ἀναγινώσκετε) vel *audisse* h. e. nosse, notum habere. Ita praesens hui. verbi passim ap. graecos scriptores v. *Heindorf* ad Plat. Gorg. p. 503. All. vertunt: *aures praebere*, *obsequi* (Xenoph. Anab. 2, 6, 11. 3, 5, 16.) vel: *intelligere* v. *Reiz* ad Lucian. Tom. III, p. 848. add. Philon. allegor. II, p. 73. οὕτως ἂν ἀκουστέον *hoc ita intelligendum est*). — V. 22. γέγρ.] Genes. 16, 15. 21, 2 sqq. παιδ.] serva v. LXX. Gen. 20, 17. add. Luc. 12, 45. Act. 12, 13. Ita Graeci etiam dicunt hoc voc. Herod. 1, 93. Demosth. c. Neaer. 1351. v. *Lobeck* ad Phryn. p. 239. — V. 23. κατὰ σάρκ.] (quibus vocibus delectari videtur Paulus 2 Cor. 1, 17. 10, 2.) naturali nascendi lege, ut reliquum hominum vulgus; etenim Hagar, ut adolescens, pariendi adhuc facultatem habebat. κατ' ἐπαγγ.] praeter naturae consuetudinem, singulari Dei beneficio; nam Sara, quippe aetate iam provectior, spe prolis exciderat. Cf. Rom. 9, 8. — V. 24. ἅτ. ἐστ. ἀλληγ.] quae habent hunc sensum sublimiorem. cf. Heraclid. Pont. Alleg. Hom. p. 438. Plura de hac v. dabit *Wetsten.* Tom. II, p. 228 sqq. Constat, Iudaeorum magistros allegoricam S. S. interpretandi rationem studiose sectatos esse, h. e. quae simpliciter scripta aut narrata essent in libris divinis, ad alium eumque sublimiorem sensum transtulisse [20]). Atque hoc idem fecit etiam Paulus Ap. passim, ubi cum Iudaeis disputandum erat; recte: nam nihil efficacius fingi potuit ad hos homines refutandos ac suo quasi gladio iugulandos. Quanta autem in Apostolo fuerit allegoricae interpretationis ars atque usus, ex hoc loco, si quo alio, potest existimari. Theodoret. ἀλληγορούμενα εἶπεν ὁ θεῖος ἀπ. ἀντὶ τοῦ· καὶ ἑτέρως νοούμενα. οὐ γὰρ τὴν ἱστορίαν ἀνεῖλεν ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προτυπωθέντα δι-

20) De hac allegorica Iudaeorum interpretatione, Philoni potissimum usitata, cuius originem et indolem copiosius explicare non est huius loci, cf. *Vitring.* Synag. vet. p. 673 sqq. *Wetsten.* ad h. l. *Eichhorn.* Biblioth. der bibl. Lit. V, p. 222 sqq. Add. *Schöttgen.* p. 747 sq.

δάσκει. Cet. v. de hoc loco *Witsii* Miscell. sacr. II, p. 137 sqq. *Surenhus.* βίβλος καταλλαγ. p. 576 sqq. — αὗτ.] mulieres, Hagar atque Sara. — εἰσ.] *significant* Mt. 13, 38. Ephes. 4, 9. — δύο διαθῆκ.] duo foedera (nobilia), unum, quod Deus cum gente israelitica per Mosen, alterum, quod cum hominibus omnibus interprete Christo pepigit. *Foedus* autem h. l. poni apparet pro disciplina sacra, foedere constituta, oeconomiam dicunt mosaicam et christianam. Artic. αἱ delendus videtur ex auctoritate optimorum librorum, eorum etiam, quos *Matthaeius* contulit. — μία] sc. διαθήκη. — ἀπὸ ὄρους Σιν.] quod detulit Moses de monte Sinai, ut nos: das eine vom Berge Sinai. cf. Xenoph. Anab. 7, 2, 19. — εἰς δουλ. γεννῶσα] peperit (nam comparat διαθήκην cum matre v. 26.) in servitutem (filios) h. e. qui futuri essent servi. Dicit Israelitas, quos foedus sinait. legi mos. obnoxios reddidit. — V. 25. τὸ γ. Ἄγαρ κτλ.] *nam vocabulum Agaris etc.* Unde proficiscatur haec Pauli argumentatio, paucis dicendum. Scilicet حجر, חגר est *lapis, rupes*, ac fortasse Arabes in vicinia degentes montem Sinai vocarunt κατ' ἐξοχὴν *rupem*, v. *Büsching* Erdbeschr. V, I, p. 535. cf. *le Moyne* varia sacra p. 834. *Pfeiffer.* Dubia vex. p. 949 sqq. [21]) Sed haec non premenda magnopere sunt. Norunt omnes, veram vocis Hagaris potestatem esse aliam: scribitur enim הָגָר, et originem ducit ab arab. هجر *fugere.* [Ceterum voc. Ἄγαρ in nonnullis libris haud spernendis (ut in codd. Ephraemi, Augiensi, Boern., in verss. aeth. armen. vulg. etc.) deest: legunt hi: τὸ γὰρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν etc. probantibus *Semlero, Zachar.* et all. Sed ita egregie friget oratio, nisi (quod *Zachariae* fecit) multa ex ingenio addas, ac facile potuit voc., quod modo lectum esset, iterum obvium praetermitti a librariis.] — συστοιχ.] Graecis sign. *in eodem ordine et versu consistere* vel *decurrere* ac dicitur de militibus, de arborum seriebus, sibi ex adverso positarum Polyb. 10, 21.; deinde translato sensu est: similem esse, respon-

21) Non pertinet huc urbs هَجَر ad sinum pers. (v. *Niebuhr* Descript. Arab. p. 339 sqq.) nec *Agarenorum* gens, ut ostendere conatus est *Erythropel* (praes. *Wähnero*) in sing. diss. Gött. 1744. 4.

dere alicui Theophr. plantt. caus. 6, 4. [Al. continuo montium tractu *pertingit usque ad Hieros.*, *vicinus est:* Syr., Ar. tres, Chrysost. (γειτνιάζει, ἅπτεται). Sed hoc non potest, nisi contorte admodum, ad situm locorum accommodari et alienum etiam est a Pauli argumentatione, ut iam intellexit *Calvinus*. *Rich.* vero *Bentleii* coniecturam (v. ad *Malalae* Chron. p. 96.) verba Σινᾶ - - Ἀραβίᾳ glossema esse indicantis explosit *Hasaeus* in Bibl. Brem. I, p. 718 sqq., quanquam *Millius* ei assensum praebuerat. Denique *Lakemacheri* artificium (Observ. philoll. IX, p. 1 sqq.), qui συστοιχ. ex gematria iud. explicat de valore num. literarum quae in verbis Σινᾶ ὄρος Ἀραβ. et Ἱερ. ἡ νῦν, si hebraice exprimuntur, insunt, nemini, opinor, placebit.] — τῇ νῦν Ἱερ.] urbi Hierosolymorum, quae nunc est (rabb. ירושלים של מטה) h. e. antequam solemniter instauretur regnum messianum, dum manet res iudaica. — δουλ.] Hierosolyma. — τέκν.] cum Iudaeis, qui legi mos. subiecti erant. cf. בְּנֵי צִיּוֹן Ps. 149, 2. — V. 26. ἡ ἄνω Ἱερ.] Hieros. supera (superna) i. e. coelestia (sic ἄνω dic. Phil. 3, 14. Col. 3, 1 sq. cf. Ioh. 8, 23.) propr. urbs Hier., qualis futura est post instauratum regnum messian. h. e. splendida, de coelo demissa [22]). Existimarunt enim Iudaei, ubi civitas mess. initium cepisset, novam urbem in has terras delapsuram esse. Ea est ἡ ἐπουράνιος Ἱερ. Hebr. 12, 22. Apoc. 21, 2. ירושלים של מעלה ap. Talm. (Gem. Taanith fol. 5, 1. Targ. in Ps. 122, 2. Chagig. fol. 12, 2. Baba bathra fol. 75, 2.) v. *Schöttgen.* hor. hebr. p. 1205. *Lightfoot.* opp. I, 355. *Bertholdt.* Christol. p. 211 sq. Nostri hoc voc. ad rem christianam transferre consueverunt coll. Phil. 3, 20. — μήτηρ πάντ. ἡμ.] adeoque nosmetipsi, ex ingenua hac matre nati, ingenui (ἐλεύθεροι) sumus. Voc. πάντ. omitt. codd. plur., Vulg., Syr., utraque Aeth., Origen., Euseb., Theod., Cyrill. Alex. al. itaque delendum censuerunt *Millius*, *Bengel.* et *Griesbach.* Recte, quanquam alibi P. has voces πάν-

---

22) Non audiendi sunt, qui cum *Vitringa* (Observatt. sacr. 1, 17.) et *Hasaeo* (in Biblioth. Brem. I, p. 732 sqq.) montem *Sion* ab Apostolo significari contendunt. Cet. in hunc l. peculiaris est *Witsii* commentatio in Miscell. sacr. II, p. 109 sqq.

τες ἡμεῖς vel ὑμεῖς iungere solet (Gal. 3, 28. 2 Cor. 2, 3. 7, 15. Phil. 1, 4. v. *Hasaeus* l. c. p. 752 sq.). Neque enim valde accommodatum est ad Pauli disputationem, quippe cuius vis omnis insit in voce ἡμῶν. —

V. 27. γέγρ.] Ies. 54, 1. Locus, accurate expressus ad LXX. fidem, agit de republica iudaica, tum calamitatibus pressa, mox pristino splendori restituenda. — ῥῆξ.] sc. φωνήν, quod additur Herod. 5, 93. Aristoph. Nubb. 963. Latini etiam dicunt: *rumpere vocem* Virg. Aen. 2, 129. Sil. Ital. 4, 528., ubi v. *Drakenborch.* — βόησ.] hebr. צַהֲלִי *iubila.* — ἐρημ.] i. e. *deserta,* neglecta a viro utpote *sterilis* (paullo aliter שׁוֹמֵמָה Ies. l. c. et 2 Sam. 13, 20.); ἐχ. τ. ἄνδρ. *quae virum sibi habet,* cui se vir tradidit sc. tanquam fecundae, a qua proles exspectari posset. — V. 28. ἡμ.] christiani. — κατὰ Ἰσ.] *ad exemplum Isaaci* cf. Ephes. 4, 24. Hebr. 8, 9. 1 Petr. 1, 15. Exempla e scriptoribus graecis, quibus tamen facile carebis, dederunt *Raphel.* et *Kypk.* ad h. l. — ἐπαγγ. τέκν.] filii divinitus promissi (non κατὰ σάρκα, ut Iudaei) Rom. 9, 8.; nam ad rem christ. pertinuit divina ista promissio, cuius supra mentionem fecerat 3, 14 sq. — V. 29. τότε] tempore Abrahami. ὁ κατὰ σάρκα γεννηθείς] Ismaël. — ἐδίωκ.] *vexare, lacessere, iniuriam inferre* 2 Cor. 4, 9. Gal. 5, 11. al. De his vexationibus unus tantum locus est Gen. 21, 9.; sed Iudaei, ut fit, rem auxerunt et exornarunt v. Breschith rabb. 53, 15. R. Asaria dixit: dixit Ismaël Isaaco: eamus et videamus portionem nostram in agro et tulit Ism. arcum et *sagittas et iaculatus est Isaacum et prae se tulit, ac si luderet.* (Prov. 26, 19.) v. tamen *Calvin.* ad h. l. — νῦν] ita nunc persequitur Iudaeorum atrocitas rem christianam. — V. 30. λέγ.] Gen. 21, 10. Solennis est haec formula 2 Cor. 6, 2. Eph. 4, 8. 5, 14. v. supra εἶπ. ἡ γραφή. — ἔκβ.] e domo tua. — οὐ γὰρ μὴ] *nullo enim modo.* De οὐ μὴ c. coniunct. aor. v. Gramm. N. T. p. 179. et prae cet. *Herm.* ad Eurip. Med. ed. *Elmsley* p. 389 sqq. ed. Lips. et ad Oedip. Col. p. 186 sq. κληρ.] dicitur de re incerti temporis sed brevi temporis momento agenda.

V. 1. τῇ ἐλευθ. τλ.] Eadem verbi structura 2 Cor. 1, 24.; al. στήκ. ἐν 1 Cor. 15, 1. 16, 13. cet. Illud est,

ut si vern. dicas: haltet Stand der Freiheit, i. e. ne patiamini hanc vobis eripi libertatem. ᾗ ἡμ. ἠλευθέρ.] vel *in quam* nos vindicavit Chr. vel *qua nos liberavit* (a legis imperio). *Hoc Calvin.*, *Piscator*, *Stolzius* praetulerunt, illud suasit *Morus*, recte. In nonnullis codd. legitur ᾗ ἐλευθ. ἡμ. Χρ. ἠλευθ. Στήκατε οὖν etc. Conspirat Vulg. (qua libertate Christus nos liberavit. State et nolite etc.) et Syr. post., probant *Millius*, *Bengel.*, *Griesbach.* — ζυγ. δουλ.] iugum quale est servorum. Intell. legem mos. cf. Act. 15, 10. (βάρος v. 28.) v. *Kuinoel.* ad Mt. 11, 29. Theophyl. ad h. l.: τὸ δὲ πάλιν ἀναισθησίαν αὐτῶν κατηγορεῖ, εἴγε πεῖρα μαθόντες τὸ φορτικὸν τῆς δουλείας, πάλιν ἐπ' αὐτὴν αὐτομαχοῦσιν. — ἐνέχεσθαι dicuntur proprie omnia, quae laqueis, retibus, iugis etc. capta *teneantur* (Herod. 2, 121.); itaque satis accommodatum est ad v. ζύγου. Sed graec. etiam scriptores passim transferunt (omissa iugi mentione) ad animos hominum, qui non sunt sui arbitrii sed vel cupiditatibus (Plutarch. de sera num. vind. p. 544.) vel legibus (ἐνέχεσθαι ἐν νόμοις Dio Cass. I, p. 713.) serviunt. Cet. de μὴ c. imp. praes. v. Grammat. N. T. p. 179.

V. 2. ἰδέ] Ita *Griesbach.* exscribi iussit; al. ἴδε (ut *Fritzschius* ad Mt. 25, 20.). Scil. tradunt vett. grammatici ἰδὲ attice, ἴδε a reliquis pronunciari v. intptt. ad Gregor. Cor. p. 121. ed. *Schaef. Matthiae* ausführl. Gr. I, p. 449. Hoc si certum, reponas ἴδε. Sed v. tamen, quae in hanc rem probabiliter disputavit *Bornemann.* (Repert. exeg. II, p. 267.) add. *Stallbaum* ad Phileb. 5. Παῦλ.] tanquam Apostolus Christi, opp. illis ψευδοδιδασκάλοις c. 1. Nomen posuit auctoritatis et gravitatis causa, v. Eph. 3, 1. 2 Cor. 10, 1. Bene Theophyl.: τὴν τοῦ οἰκείου προσώπου ἀξιοπιστίαν ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως τίθησιν. — Χριστ. ὑμᾶς οὐδ. ὠφελ.] vobis non contingent beneficia per Christum parta sc. propterea quod sic non *omnem* fiduciam ponitis in Christo; nam ab eo, qui vult per Christum σώζεσθαι, postulatur *plena* ac *sincera fides* [23]. Lenius tamen existimat de eadem re Act. 16, 3. 1 Cor.

---

23) *Calixt*: in iustificationis negotio stare simul non possunt fides et opera s. iustificari ex fide in Chr. et iustif. ex operibus legis: posito uno necesse est alterum tolli.

9, 20 sqq. Rom. 9, 14 sqq. cf. *Calvin.* ad h. l. — V. 3. πάλ.] *denuo, rursus* h. e. praeter illud, quod modo dixi, hoc etiam *alterum* dico, statim regredior ad *declarandi* officium. Al., ut *Koppius*, vertunt: *contra* Hebr. 5, 12. Mt. 4, 7. sed neque in his locis neque alibi haec part. vis obtinet v. *Böhm.* et *Fritzsch.* ad ll. cc. Ceter. qui factum, ut nonnulli libri πάλιν omittant, nemo non intelligit v. *Whitby* ad h. l. — ὅλον τὸν νόμ.] Ita quoque περιτέμνειν et παραγγέλλειν τηρεῖν τὸν νόμον iunguntur Act. 15, 5. Si vos, inquit Paulus, circumcidendos curatis, non licet hac una in causa aut in celebrandis festis Iud. (4, 10.) legi obtemperare, sed debetis totam legem recipere h. e. religionem chr. omnem abiicere. Videtis igitur, quorsum vos abripere velint isti homines.

V. 4. κατηργ.] Sim. καταργεῖσθαι ἀπὸ τοῦ νόμου i. e. *a lege liberari, immunem fieri* dixit Paulus Rom. 7, 2. 6. H. l. immunes fieri a Christo i. e., ut bene Theophyl.: οὐδεμίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Artic. ante Χριστοῦ abest a codd. BCD et all. eaque de causa et quod Paul. in tali sententia non solet ὁ Χρ. scribere, eiiciendum videtur τοῦ *Gersdorfio* (Sprachchar. I, p. 276). — δικ.] h. e. vel ex inani vestra opinione vel qui *cupitis* δικαιοῦσθαι. Ita *de Wettius.* — χάριτ. ἐξεπέσ.] non estis participes gratiae divinae, eius, quae propter fidem Christo habitam salutem aeternam tribuit. De hoc voc. ἐκπίπτ. sensu cf. 2 Petr. 3, 17. μὴ ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ, Sirac. 34, 7. ἐξέπεσον scil. ἐλπίδος, add. *Palairet.* p. 434. et *Elsner.* p. 194 sqq. ἐκπίπτ. ἐκ τ. *Aelian.* V. H. 4, 7. Latini dicunt: *excidere re, cadere re* (Cic. Att. 4, 6.). Cet. nota asyndeton, quod non caret vi, itaque recte expressum est a *Stolzio* et *de Wettio.* — V. 5. ἡμ.] homines vere christiani, qui nihil curamus τὸν νόμον. — ἐλπ. δικ. ἀπεκδεχ.] pleon. dictum: videtur P. aliud verbum (ut ἔχομεν) in mente habuisse (cf. sim. loc. 2 Cor. 8, 24. τὴν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ἐνδείξασθε et Polyb. I, p. 746. ἐλπίδα προσδοκᾶσθαι); nisi velis ἐλπ. δικ. ita interpretari: δικαιοσύνην illam, cuius spem hominibus fecit ἡ ἐπαγγελία τοῦ θεοῦ. Sic fere *Calixt.* et *Schottus* — πνεύμ.] quorsum spectet, patet e contrariis v. 6. περιτ., ἀκροβ. Est igitur: sincera pietas, quae per doctrinam christianam (per spirit. div.) in hominum animis et efficitur et alitur.

V. 6. ἐν Χριστ.] h. e. si quis est ἐν Χριστῷ (in der gläubigen Verbind. d. Mensch. m. Chr.), non quaeritur in conferendis beneficiis divinis, quae per Christum parta sunt, utrum sit Iudaeus an Ethnicus. — δι' ἀγάπ. ἐνεργ.] quae amore mutuo sese declarat. Hunc Rom. 15, 30. ἀγάπην τοῦ πνεύματος dicit eumque persaepe et studiosissime commendat 1 Cor. 13, 1 sq. Rom. 13, 10., unde patet, quantopere fallantur illi, qui πίστιν ad solam mentem referant, v. Exc. 1.

V. 7. ἐτρέχ.] v. ad 2, 2.; *bene* h. e. convenienter institutioni meae, vos gessistis (repudianda lege mos.). — ἐνέκοψ. τλ.] *quis vos retardavit* (v. *Elsner*. p. 194.) h. e. impedivit, quominus amplius verae religioni studeretis, Act. 24, 4. 1 Thess. 2, 18. Sed multi iique antiquissimi libri habent: ἀνέκοψε, quod cum sit: *cursum inhibere* (Theophr. Char. 25, 1.), in hunc loc. bene cadit (cf. praeced. ἐτρέχετε). Probatum etiam est *Grotio*, *Millio*, *Bengelio*, *Griesbachio*. — τῇ ἀλ. μὴ π. v. ad 3, 1. De μὴ ad verba, in quibus ipsis inest negandi vis (ut h. l. in ἐγκόπτ.), insuper adiecto v. qui laudati sunt in Grammat. N. T. p. 203. et *Buttmann*. ad Demosth. Orat. in Mid. p. 142 sqq. — V. 8. πεισμ.] Hoc voc. neque apud LXX neque ap. exteros legitur, si ab uno Eustathio discesseris (in Iliad. α. p. 21. 46. β'. p. 637., in Odyss. χ'. p. 785. 22). Quid significet, dubitatur a viris doctis; alii enim vertunt: *credulitas*, assentiendi facilitas, *fides* i. q. πεῖσμα (ita *Schleusner*., *Schottus*, *Stolzius*, *de Wettius*), al. *persuasio*, *persuadendi solertia*, *sollicitatio* (qua usi sunt falsi doctores, contra quos disputat P.). Illud praefero cum *Passovio*. Syr. et Vulg. admodum ambigue: ܦܘܣܐܝܗܘܢ, *persuasio vestra*. Ceterum nota paronomasiam cf. Rom. 5, 19. 12, 3. 2 Cor. 4, 8. 2 Thess. 3, 11. et Gramm. N. T. p. 184 sq. — οὐκ ἐκ τλ.] non profecta est a Deo (v. ad 1, 6.), non habet eum auctorem. Hac μειώσεως figura passim utitur Paul., Rom. 1, 28. Hebr. 13, 17.

V. 9. Ita fuit in proverbio cf. 1 Cor. 5, 6. Sententia est: vel pauci homines perperam docentes possunt omnem coetum corrumpere, transversum agere. ζύμη de falsa doctrina solenne est nostris, v. Mt. 16, 6. 1 Cor. 5, 7. Simil. 2 Tim. 2, 17. ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει, nec multum abhorret Arab. proverb.:

قليل من مرارة يفسد كثيرا من حلاوة *parum amaritudinis corrumpit multum dulcedinis.* [Paullo aliter Theophyl.: ἡ περιτομὴ, μία οὖσα ἐντολὴ, εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμὸν ὑμᾶς μετακαλεῖ, add. Chrysost. p. 716. Sed non puto v. 9. redire Apostolum ad ea, quae v. 3. tetigerat.] Pro ζυμοῖ boni libri (D*E.) codd. lat. ap. Hier. et Marcion ap. Epiphan. habent δολοῖ.

V. 10. πέποιθα ἐν κυρ.] iungenda sunt: *fiduciam pono in Deo*, cf. Phil. 2, 24., nec fuit, quod interpretes in hoc voc. ἐν κυρ. explicando sese torquerent v. *Borger.* ad h. l. — ἄλλο] quam quod ego in superioribus vos edocui. — φρον.] sc. lecta hac epistola. — βαστάσ. τ. κρ.] poenas in se suscipere, luere, i. q. λαμβάνειν κρ. Mt. 23, 14. Rom. 13, 2. — V. 11. ἔτι] postquam christianus factus sum. — κηρ.] docere, in circumcisione inesse vim ad salutem aeternam. διώκ.] a Iudaeis. — σκάνδαλ. τ. σταυρ.] Frequens est apud P. σταυρὸς τοῦ Χρ. pro doctrina de morte Christi cruenta (qua sublata est omnis Iudaeorum disciplina 1 Cor. 1, 17. 18. Gal. 6, 12. 14. Phil. 3, 18.). — σκάνδ. dic., quod eo inprimis offendebantur Iudaei, quod Iesum, cruci affixum, Messiam esse omnemque legem mos. abrogasse docuerunt Apostoli. Theophyl.: δι' οὐδὲν ἕτερον σκανδαλίζονται (Ἰουδαῖοι) ἐπὶ τῷ τοῦ σταυροῦ κηρύγματι καὶ οὐ παραδέχονται τοῦτο, εἰ μὴ διὰ τὸ καταλύεσθαι τὴν περιτομὴν καὶ τὸν νόμον ὑπὸ τούτου.

V. 12. ὄφελ.] Indic. iunctum habes apud nostros passim 1 Cor. 4, 8. 2 Cor. 11, 1. cf. Grammat. N. T. p. 127.; de structura voc. ὄφελ. sq. fut. indic. v. *Graev.* ad Lucian. Soloecist. II, p. 730. — καὶ] non solum *circumcidi*, qua re tantopere delectantur v. 2 sqq. — ἀποκ.] Chrysost. ita: εἰ βούλονται, μὴ περιτεμνέσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπτέσθωσαν, *non modo circumcidant se, sed adeo genitalia sibi exsecent.* Oecumen.: τοιγαροῦν μὴ μόνον περιτεμνέσθωσαν ἀλλ' εἴθε καὶ ἀποκόπους ἑαυτοὺς ἐποίησαν. Theophyl.: εἴθε μὴ μόνον περιετέμνοντο ἀλλὰ καὶ τελείως ἀπέκοπον τὰ ἑαυτῶν μόρια. In eandem sententiam concedunt *Theodoretus*, *Augustinus*, *Grotius*, *Raphelius*, *Semlerus*, *Cramerus*, *Koppius*, *de Wettius*, provocantes ad Deut. 23, 1. Arrian. Epictet. 2, 20. Philon. de vict. off. p. 261. 22., ubi ἀποκεκομμένοι, ἀποκοπτόμενοι sunt:

quibus amputatum est membrum virile, hinc Hesych. ἀπόκοπος· εὐνοῦχος. Non aliena est haec interpretatio aut a sententiarum nexu, aut ab ingenii vehementia, quae fuit in Paulo Ap. Similem locum habes Phil. 3, 2. [Alii, in quibus *Piscator*, *Calixt.*, *Michaelis et Zachariae*, sic explicant: *utinam e coetu christiano excludantur vel pereant* (כרת). Neque hoc temere: nam, etsi largimur, voc. ἀπόκοπτ. apud LXX. nusquam respondere hebraico כרת e *coetu* (Iud.) *eiicere* (pro hoc enim ubivis est ἐξολοθρεύειν): tamen ubi paronomasiae efficiendae studio ducuntur, optimi quique scriptores verba rariora ponere haud dubitant, v. supra ad v. 8. Al. *utinam ipsis spes* (vos corrumpendi) *praecidatur* v. *Elsner.* p. 196. et *Wolf.* ad h. l.; sed vix potest ἀποκ. simpl. ita dici.] De fut. med. quod h. l. sensum passivum habet, v. Grammat. N. T. p. 110. add. *Poppon.* ad Thuc. I, p. 192. *Bornemann.* ad Xenoph. Apol. p. 67. *Buttmann.* ad Demosth. Mid. p. 23. — ἀναστ.] i. q. ταράσσοντες v. Act. 17, 6. 21, 38.

SECTIO NONA.

CAP. V. v. 13 — VI. v. 10.

Ostendit, Christianorum libertatem alienam esse ab omni cupiditatum servitio, et in amore mutuo unice contineri. Hunc iis vehementer commendat, virtutisque studium quale esse debeat, copiose exponit.

V. 13. ἐπ' ἐλευθ.] ut libertatis participes redderemini. ἐπὶ enim sq. dat. finem et consilium indicare constat v. 1 Thess. 4, 7. οὐκ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ. add. Xenoph. Anab. 7, 6, 3. καλεῖν ἐπὶ ξενίᾳ, Aelian. V. H. 3, 37. Dion. Hal. de Thuc. 36, 3, 4. rel. — μόν. μὴ] sed cavete ne - v. ad 2, 10. — τὴν ἐλευθ. εἰς ἀφ.] sc. τρέπετε vel τρέψητε, ne vobis inde nascantur peccatorum illecebrae. Eiusmodi ellipsis post μόνον δὲ ne exteris quidem scriptoribus inusitata est v. Arrian. Epict. p. 373. 380. — ἀφορμὴ occasio, causa 2 Cor. 5, 12. 11, 12. 1 Tim. 5, 14. Rom. 7, 8. add. Demosth. p. 16. (*Reisk.*) ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν. Oecumen. bene:

μὴ ἀπαγορήσησθε τῇ ἐλευθερίᾳ εἰς τὸ δουλεύειν ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις cf. 1 Petr. 2, 16. Dion. Hal. ep. 3, 9. et de Thucyd. 10, 2. — τῇ σαρκ.] h. e. vitiositati, proclivitati ad peccandum, quae in vobis, in vestris corporibus, inest v. Excurs. 1. — διὰ τ. ἀγάπ. δουλ.] circumscribenda est ista libertas mutuo amore; hic autem habet aliquam servitutis speciem, siquidem amantes non quod sibi, sed quod his, quos amant, placet, facere solent; facere autem, quae aliis placent, servorum est cf. Chrysost. ad h. l. Usus est P. hoc voc. δουλ., ut esset contrarium τῇ ἐλευθερίᾳ cf. 1 Cor. 9, 19. 1 Petr. 2, 16. 2 Petr. 2, 19.

V. 14. ὁ πᾶς νόμ.] summa legis (verae h. e. christianae), βασιλικὸς νόμος Iac. 2, 8.; λόγ. sententia, praeceptum, Rom. 13, 9. — πληρ.] tota continetur i. q. ἀνακεφαλαιοῦται, Rom. l. c. — ἐν τῷ] Lev. 19, 18. Ceterum cf. interprr. ad Mt. 19, 19. — ἑαυτ.] ut est in optimis libris (pro σεαυτὸν) refertur h. l. ad 2. pers. sing., de qua re v. Grammat. N. T. p. 64 sq. add. Xenoph. Anab. 7, 55. et *Schaefer*. ad Gnom. p. 305. *Buttmann*. Ind. ad Plat. dial. 4. sub h. v. Sed haud pauci codd, ut A B C D E, habent σεαυτὸν. Eandem lectionis varietatem v. Xenoph. l. c. et passim ap. Graecos. V. 15. δάκν.] de iis, qui invidia al. persequuntur, iniuria afficiunt, calumniantur, lacessunt, sexcenties apud exteros quoque scriptores legitur, Xenoph. Cyrop. 1, 4, 13. 4, 3, 2. Arrian. Epict. 2, 22. Liban. IV, p. 513. cf. *Maius* in observatt. sacr. II, p. 87 sqq. *Gatacker*. ad Antonin. p. 333. *Spanhem*. ad Aristoph. Plut. 12. *Barnes*. ad Eurip. Rhes. 596. al. — κατεσθ.] Sim. locus est ap. Plutarch. adv. Colot. Tom. II, p. 1124. 25. Terent. Eunuch. 3, 1, 20. Hebr.: אכל בשר פ׳ Ps. 27, 2. summam hostium atrocitatem significat. — ὑπ' ἀλλ. ἀναλωθ.] *ne invicem absumamini*. Accommodavit hoc voc. illis δάκν. et κατεσθ.: nam, qui se invicem devorant, absumunt, perdunt semetipsos. Sens. igitur est: *ne vobis invicem perniciem afferatis*. Non cogitavit, opinor, de poenis divinis, ut *Grotius* vult, nec de universi coetus pernicie, quemadmodum statuit *Koppius*, sed *generatim* dixit, de omnibus calamitatibus, quae ex istis dissidiis oriri poterant.

V. 16. πνεύμ. περιπατ.] i. q. κατὰ πνεῦμα περιπ. Rom. 8, 4., ἄγεσθαι πνεύματι infra v. 18., στοιχεῖν πνεύματι v.

25. — οὐ μὴ τελέσ.] i. e. *nullo modo obsequium amplius praestabitis cupiditatibus* cet. *Illud* ubi feceritis, cupiditatum imperium sublatum erit. Ita iam vers. Philox. et *Grotius* cf. Rom. 2, 27. Sim. formula ἐπιτελεῖν τὴν ἐπιθυμίαν usus est Achill. Tat. 2. p. 91. ed. Salmas. Alibi dicit Paul. ποιεῖν τὸ θέλημα τῆς σαρκὸς Eph. 2, 3., κατὰ σάρκα περιπατ. Rom. 8, 4., τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖν Rom. 8, 5. cet. Cet. cf. αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ σώματος ap. Plat. in Phaed. §. 30. et Xenoph. in Apol. Socr. §. 16. v. tamen Arrian. Epictet. 2, 22.

V. 17. γὰρ] reddit rationem eius, quod v. 16. monuerat: eum, qui ab ἐπιθ. τῆς σαρκὸς abstinere velit, uni πνεύματι se tradere debere; inde apparet, quod, dum manet aliqua τῆς σαρκὸς vis, perpetua est πνεύματος et σαρκ. lucta, qua fit, ut homo anceps haereat honestum inter et pravum. — ἀντίκ. ἀλλήλ.] Simil. Porphyr. de abstin. 1, 56. τοῖς νόμοις τοῦ σώματος ἕπεσθαι, βιαίοις οὖσι καὶ ἀντικειμένοις τοῖς τοῦ νοῦ νόμοις τλ. Add. Sext. Empir. hypot. 2, 14. — ἵνα μὴ] atque huius luctae hoc est consilium, *ut* cet. v. *Piscator* ad h. l., qui accurate distinguit ab ὥστε μή. Scil. τὸ πν. impedit vos, quo minus perficiatis τὰ τῆς σαρκὸς (ea, quae ἡ σὰρξ perficere cupit), contra ἡ σὰρξ adversatur vobis, ubi τὰ τοῦ πνεύματος peragere studetis. Lucem accipit hic locus ex alio, qui est Rom. 7, 18. cf. etiam Xenophont. Cyrop. 6, 1, 41.: δύο σαφῶς ἔχω ψυχάς — οὐ γὰρ δὴ μία γε οὖσα, ἅμα ἀγαθή τέ ἐστι καὶ κακή, οὐδ᾽ ἅμα καλῶν τε καὶ αἰσχρῶν ἔργων ἐρᾷ καὶ ταῦτα ἅμα βούλεταί τε καὶ οὐ βούλεται πράττειν, ἀλλὰ δῆλον, ὅτι δύο ἐστὸν ψυχαὶ καὶ, ὅταν μὲν ἡ ἀγαθὴ κρατῇ, τὰ καλὰ πράττεται, ὅταν δὲ ἡ πονηρά, τὰ αἰσχρὰ ἐπιχειρεῖται. add. *Ciceron.* Tusc. 2, 21. *Arrian.* Epictet. 2, 26. *Maxim. Tyr.* diss. 28. p. 341 ed. *Markland.* et *Schöttgen.* diss. de lucta carnis et spiritus sec. disciplin. vett. Hebr. in hor. hebr. p. 1178—1205.

V. 18. πν. ἄγεσθε] curate, ut solum τὸ πνεῦμα vestram voluntatem regat; ita σὰρξ non habebit amplius vim atque lucta ista sublata erit. οὐκ ἐστ' ὑπὸ νόμ.] non indigetis lege, quae τὴν σάρκα coerceat eique victoriam praeripiat; ihr seid dem Gesetze entwachsen. Chrysost.: νῦν δὲ τῆς χάριτος διδομένης τῆς οὐ κελευούσης μόνον αὐτῶν (ἐπιθυμιῶν) ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ καὶ παραιτούσης αὐτὰς καὶ πρὸς μείζονα

πολιτείαν ἀναγούσης, τίς χρεία νόμου; τῷ γὰρ οἴκοθεν κατορθοῦντι τὰ μείζω που χρεία παιδαγωγούς.

V. 19. ἅτινά ἐστι] ponit aliquot vitiorum exempla; neque enim totum hunc locum, qui late patet, voluit persequi. Similem flagitiorum, a quibus cavendum est hominibus christianis, indicem v. Rom. 1, 29 sqq. 2 Cor. 12, 20 sq. Eph. 5, 3—5. Redeunt autem, quae hic enarrantur, ad quatuor potissimum genera: unum comprehendit *libidines* μοιχ. — ἀσέλγ., alterum *superstitiones* εἰδωλ. φαρμ., tertium cernitur in *contentionibus* et *inimicitiis* ἔχθρ. — φόν., quartum denique pertinet ad *commessationes* μέθ., κῶμ. — ἐργ. τ. σαρκ.] Theod.: δῆλον, ὡς σάρκα μὲν τὸ σαρκικὸν ἐκάλεσε φρόνημα, τούτεστι τῆς ψυχῆς τὴν ἐπὶ τὰ χείρω ῥοπήν. μοιχ. et πορν.] iunguntur etiam Hos. 2, 2. Mt. 15, 19. Mr. 2, 21. 1 Cor. 5, 1. v. *Grotius* ad h. l.— ἀκαθ.] saepenumero dic. de veneris nefandae flagitiis (ut hebr. טֻמְאָה Lev. 20, 21.). Rom. 1, 24. 2 Cor. 12, 21. Ephes. 4, 19. — ἀσέλγ.] Graecis est, ut Etym. M. explicat, ἑτοιμότης πρὸς πᾶσαν ἡδονήν, inpr. libido effrenata, lascivia venerea, Rom. 13, 13. 2 Cor. 12, 21. Eph. 4, 19. — εἰδωλ.] proprio sensu capiendum, ut 1 Cor. 10, 14. Iungitur autem superioribus, ut recte vidit *Koppius*, quia solenne erat Hebraeis etiam idolorum cultum omnemque a Deo defectionem, quanquam alio sensu, appellare זְנוּת scortationem. — φαρμ.] potest duplici modo explicari; vel est: *veneficium* (Polyb. 6, 13. 10, 3.), quod quidem scelus tum maxime invaluerat (Sueton. Ner. 33. 34. 35. Tib. 73. Claud. 1. Tac. Ann. 12, 66. Val. Max. 2, 5, 3. Plin. ep. 7, 6.), vel sign. *artes magicas*, *praestigias*, *fascinationes* [24]), quas daemonum ope fieri opinati sunt, ut Herod. 7, 114. Apoc. 9, 21. 18, 23. LXX. Ies. 47, 9. 12. ubi pro כְּשָׁפִים ponitur cf. Exod. 7, 11. כְּחֻמִּים φάρμακοι, *Pharmaceutria* Virg. Ecl. 8. in., adde quod Lat. etiam *veneficium* dicunt pro incantationibus Cic. Catil. 2, 1. Ovid. Heroid. 6, 19. Itaque hoc praefero, quod in his libris idololatriae perpetuo iungi artes magicae solent, Deut. 18, 10 sqq. Exod. 22, 17. Conspirat Syr.

---

24) φάρμακα enim dicuntur *potiones*, *unguenta* cet., quibus praestigiae fieri solent.

ܚܪܫܘܬܐ. quod voc. oritur a ܚܪܫ surdum, mutum esse; nam praestigiatores voce usi sunt exigua et tenui (cf. *Gesen.* WB. צפף).

V. 20. ἔχθρ. — φόν.] Haec alibi etiam iunguntur: Phil. 1, 15. 2 Cor. 12, 20. Soph. Oed. Col. 1228. — διχοστασ.] dissidia, factiones Rom. 16, 17. 3, 2. αἱρέσ.] sectae, quae e dissidiis oriuntur 1 Cor. 11, 19. [φόν. deest in Cod. Vat. et quinque aliis, omittitur etiam a Clem. Al., Iren., Cypr., Hieron., Ambros., August. ac facile potuit e praeced. φθόνοι oriri. Neque tamen propterea cum *Millio*, *Semlero* et *Koppio* eiiciendum putaverim; iungitur utrumque voc. φθόν. et φόν. etiam Rom. 1, 29., ubi de vitiis hominum a pietate christ. alienorum exponitur. Tales autem sunt, qui h. l. perstringuntur, σαρκικοί. Etenim quod *Koppius* dicit, non potuisse Paulum h. l. *criminis* mentionem iniicere, quod non tam religione, quam ipsis legibus civilibus coerceri et puniri ubique soleat, id parum placet: nam hoc discrimen in Apostolos non cadit, cf. Eph. 4, 28. 1 Cor. 5, 11. 6, 10. Rom. 2, 21 sqq., quippe qui non e metu poenarum civilium, sed e vera pietate omnem virtutem nasci vellent. Deinde adulteria scortationesque et ipsae legibus erant vetitae; accedit, quod φόν. facile omitti potuit in tanta vocis praecedentis φθόν. similitudine. Denique paronomasia, qualis est in voce. φόν. et φθόν. (v. Eurip. Troad. 763. *d'Orville* ad Charit. 4, 2. p. 66.), Pauli ingenio cum maxime accommodata est (v. *Bött-cher* de paronom. Paul. p. 116 sq.) cf. nostr. Lug u. Trug. — μέθ. καὶ κῶμ.] iunguntur etiam Rom. 13, 13. Dio Cass. 65. p. 734. κῶμοι sunt comessationes, epulae lascivae et luxuriosae, quae quales apud Graecos et Romanos fuerint, e veteribus monumentis docuit *C. G. Schwarz* Diss. de comessationib. Vett. Altorf. 1744. 4. add. *L. Bos.* Observ. p. 117. *Alberti* Observ. p. 330. Isidor. Pelus. 1, 456.: *κῶμός ἐστι μεθυστικὸς ἐγχρονίζοντος οἴνου, ἐρεθίζων τὴν ἡδυπαθείαν καὶ θέατρον ἄσχημον ποιῶν τὸ συμπόσιον, κυμβαλοῖς τισι καὶ ὀργάνοις ἀπάτης καταθέλγων τοὺς δαιτύμονας κτλ.* Syr. ܙܡܪܐ *cantus*. προλέγ.] sc. ante quam res eo deveniat; προεῖπ. sc. tum cum vos coram instituebam.

V. 22. καρπὸς] i. q. supra ἔργα Mt. 7, 16. Eph. 5, 9. al. — χαρ. (voluptas ex aliorum commodis percepta, *Stolz*. Mitfreude) opponitur τῷ φθόνῳ; εἰρ. ταῖς ἔρισι, ἐριθ., διχοστασ., αἱρέσεσι· μακροθυμία [25]) τοῖς ζήλοις· ἐγκράτ. τῇ ἀκαθαρσίᾳ· πρᾳότης τοῖς θύμοις cet.; ἀγαθωσ. et χρηστ. saepe iunguntur, Rom. 15, 14. Eph. 5, 9. 2 Thess. 2, 11.; ἀγαθ. est: benignitas, studium (erga alios) Rom. 15, 14. (quo voc. praeter LXX et patres eccles. nemo Graecorum usus est v. *H. Planck* Observatt. ad histor. verbi gr. N. T. in *Rosenmüll.* Commentatt. theol. I, 1, p. 197.). — πίστ.] veracitas, fides, אֱמוּנָה, אֱמֶת, quae non eloquitur alia, alia sentit. — πρᾳότ.] lenitas, mansuetudo erga alios, quae in iudicandis aliis cernitur (A B C al. πραΰτης ut Iac. 1, 21. 3, 13. 1 Petr. 3, 13.); μακροθ. quae est tarda ad iras et poenas 2 Cor. 10, 1. 1 Cor. 4, 21. al. In fine post ἐγκρ. nonnulli libri addunt: ἁγνεία, Vulg. *castitas*. — V. 23. κ. τ. τοιούτων] contra haec talia, has tales virtutes (male enim *Koppius* pro mascul. accepit, praeeunte, ut videtur, *Theodoreto*). Revertitur P. ad v. 18. Cum τὸ πν. non proferat nisi honesta studia, lex autem data sit ad coercendas *pravas* cupiditates, sponte intelligitur, eum qui τῷ πν. regatur, non opus habere lege. Etenim πνευματικὸς non perpetrat prava facta, quibus solis adversatur lex, sed peragit honesta, quibus non adversatur. Das Gesetz hat nur die negative Bestimmung, die Ausbrüche des sündlichen Willens einzuschränken, beim πν. findet sie aber nichts einzuschränken, also ist das Ges. gar nicht für das πνεῦμα vorhanden. In Bezieh. auf das Gute kann es nichts wirken, herbeiführen kann es dasselbe nicht (das thut blos das πνεῦμα, unterdrücken aber soll es dasselbe nicht, folglich hat seine Wirksamkeit aufgehört.

V. 24. οἱ τοῦ Χριστ.] v. ad 3, 29. Haud pauci libri exhibent: τοῦ Χρ. Ἰησοῦ, quod recte improbavit *Gersdorfius* l. c. p. 276. — ἐσταυρ. τ. σάρκ.] omnem pravae indolis vim fregerunt, exstirparunt. v. infra 6, 14. —

25) Theophyl.: μακροθυμία πρᾳότητος ἐν τούτῳ δοκεῖ παρὰ τῇ γραφῇ διαφέρειν, τῷ τὸν μὲν μακρόθυμον πολὺν ὄντα ἐν φρονήσει, μὴ ὀξέως ἀλλὰ σχολῇ ἐπιτιθέναι τὴν προσήκουσαν δίκην τῷ πταίοντι· τὸν δὲ πρᾷον ἀφιέναι παντάπασιν.

V. 25. ζῶμεν.] oppon. τῷ ζῆν σαρκί. Est autem illud: spiritu divino teneri, agi. — στοιχ.] obsequamur etiam illi πν., quod in nobis inest, factisque exprimamus meliorem mentis indolem. De verbo cf. Rom. 4, 22. Gal. 6, 16. Phil. 3, 16. *Stolzius*: wenn also der Geist uns belebt, so lasst uns auch dem Geiste gemäss verhalten. — V. 26. κενόδ.] qui vanam gloriam captat h. e. ex iis rebus, unde vera gloria peti non potest. Saepe tangit Ap. hunc quorundam hominum fastum, qui se sapientiores aliis putabant, cf. inpr. 1 Cor. 4, 6. 8, 1. et contra 1 Cor. 13, 4. — ἀλλ. προκ.] προκαλεῖσθαί τινα pr. est *ad pugnam provocare, evocare* aliquem Thuc. 7, 8. Aelian. V. H. 1, 24. Iliad. 7, 218. (v. *Wesseling* ad Diod. Sic. 1, 22. et *Bast* epist. crit. p. 56.), hinc generatim *lacessere, irritare* al.

V. 1. ἐὰν καὶ προλ.] i. e. *etiamsi quis* antea *deprehensus fuerit in peccato*, *eum tamen* (iterum peccantem) *corrigito* (cf. καταλαμβάνεσθαι). Sed omnes fere interpretes ut (post Syrum) *Calovius*, *Kypk.*, *Elsner.*, *Cramerus*, *Schleusner.*, *Schottius*, *Stolzius*, *de Weltius* vertunt: si *invitus* et *improviso* abreptus (circumventus quasi) fuerit vitio quodam. Ita legi voc. προλ. dubito, certe loci, ad quos isti provocant, huc non pertinent (nam *Ioseph.* b. iud. 5, 22. 7, 16. προλαμβάνεσθαι est: *praecipi, praeripi*, zuvor weggenommen, ergriffen werden, ap. Strab. vero Geogr. 16. p. 1120. *praeverti*, *praeveniri*), insuper autem pro ἐν τ. παραπτ. scribi debuisse videtur τ. παραπτώματι vel, ut placuit *Ernestio* (neue theol. Bibl. III, p. 512.), ὑπὸ τ. παραπτώματος. — οἱ πνευμ.] i. q. ζῶντες πνεύματι, qui spiritu divino aguntur; δυνατοὶ Rom. 15, 1., quorum virtus iam aliquantum roboris assumsit cf. 1 Cor. 3, 1. — κατ.] reficite quasi eum h. e. ad bonam frugem reducite, ad honestatem revocate; Theodoret.: διορθοῦσθε, στηρίζετε, τὸ ἔλλειπον ἀναπληροῦτε. — ἐν πνεύμ. πρᾳότ.] Sim. 1 Cor. 4, 21. cf. Rom. 8, 15. Argutatur in hac form. *Baumgartenius*. σκοπ.] structura sibi non constat; scribere voluit σκοποῦντες [26]. Sed passim transeunt

---

26) *Calvinus*: „non temere, inquit, numerum mutavit: nam efficacior est admonitio, dum sigillatim unum quemque appellat iubetque in se ipsum descendere." Sed hoc est, si quid video, emphases venari.

scriptores etiam exteri a plurali ad singularem et vicissim cf. *Gatacker.* ad Mc. Anton. 4, 19. *Schwarz* de soloecismis discipulor. Iesu antiquatis p. 106 sq. *Stollberg* de Soloec. N. T. p. 52 sqq. Contrarium habes 1 Cor. 4, 2. Syr. h. l. sing. in plur. mutavit, ut oratio sibi constaret. — πειρ.] ne *ad eadem vitia delabamini.*

V. 2. τὰ βάρ. βαστ.] onera h. e., ut iam *Calvinus* explicuit, vitia quanquam molesta, invicem ferte aequo animo. De verbo βαστάζειν v. Rom. 14, 1. Ad rem vero ipsam cf. loc. egregium Mc. Antonini 11, 18. Theodoret.: τὸ δὲ ἔχεις τὸ ἐλάττωμα σὺ, τόδε οὐκ ἔχεις· ἐκεῖνος τὸ ἐναντίον, ὃ μὲν ἔχεις, οὐκ ἔχει, ἕτερον δὲ, σὺ φέρε τὸ ἐκείνου· κἀκεῖνος τὸ σόν. Non recte intellexit h. l. *Michaelis:* sehet die Schuld, die sich der Irrende aufladet, mit mitleid. Augen an, *als wenn es eure eigne wäre;* neque enim, quam affert, formula arab. *alicuius onus portare* (Coran. 6, 164. 16, 27. cet.) istum sensum habet, sed hoc sibi vult: in poenae pro peccatis luendae societatem venire, quod ab h. l. alienum. — ἀναπλ. τ. νόμ. τ. Χριστ.] Dixit νόμ. Χριστ., ut oppositio esset legis iudaicae, de cuius fracta auctoritate supra exposuerat, cf. Rom. 3, 27. Cet. v. 5, 14. Ioa. 13, 34. 15, 12. cet.

V. 3. δοκ. τις εἶν. τλ.] qui honorificentius de se existimat, quam rei veritas patitur, ita ut opinetur, se ab omni βάρει liberum esse. Sim. Arrian. Epictet. 2, 24. δοκῶν μὲν τὶς εἶναι, ὢν δ' οὐδείς. Plat. Apol. extr.: καὶ ἐὰν δοκῶσι τι εἶναι, μηδὲν ὄντες etc. add. Act. 5, 36. 1 Cor. 3, 7. 13, 2. 2 Cor. 12, 11. et *Wetsten.* et *Kypk.* ad h. l. — φρεν.] cf. φρεναπάται Tit. 1, 10.

V. 4. ἔργον ἑαυτ.] omnem suam sentiendi agendique rationem, studia sua et consilia omnia. — δοκιμ.] frequens apud Paul. de his, qui se ipsos explorant 1 Cor. 11, 28. 2 Cor. 8, 8. Rom. 12, 2. Eph. 5, 10. al. — τότε] hoc ubi fecerit. — καύχ. ἕξ.] καύχημα ἔχειν est Rom. 4, 2. gloriandi materiem habere. εἰς ἑαυτ. μόνον verti potest: sibi soli (utpote recte factorum sibi conscius v. 2 Cor. 1, 12., Theodor. κατὰ σαυτὸν), κ. οὐκ εἰς τ. ἕτ. non aliis (erga alios; i. q. παρ' ἑαυτῷ ut Rom. l. c.). Sens.: non tantas in se ipso reperiet laudes, quibus apud alios quoque glorietur. *Stolz.:* dann wird er nur *gegen* sich selbst und nicht *gegen* Andre sich zu rühmen

haben[27]). Aliis interpretibus καύχ. ἔχ. significat: laudes, gloriam *continere*, conclusam quasi tenere εἰς ἑαυτ., in se ipso etc., ita ut verba: εἰς τ. ἑτ. adiecta sint paullo negligentius pro: καὶ μὴ παρὰ τῷ ἑτέρῳ καυχάσθω, quasi vernacule dicas: er *schränke* sie auf sich *ein* und nicht auf Andere. Ita *Koppius*. Sed illa tamen interpretatio magis placet, ut facilior et consueto loquendi usui accommodata. Theophyl.: εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχ. ἐχέτω, τουτέστιν αὐτὸς ἑαυτῷ συγκρινόμενος τοῦ χθὲς ἔργου τὸ σήμερον κρεῖττον νομιζέτω καὶ ἀναβρυνέσθω τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. — V. 5. ἴδιον φορτ. βαστ.] suorum vitiorum molestiam ipse sentiet, nemo se vitiorum immunem esse intelliget. Alii, praeeunte *Theodoreto*, ad iudicium extremum referunt: suum quisque onus olim portabit h. e. suorum peccatorum poenas luet. — γὰρ dicit, quod haec male factorum conscientia reprimere debet altos spiritus, qui forte ex aliqua nonnullarum virtutum conscientia oriri et in καύχημα εἰς τὸν ἕτερον effundi possint.

V. 6. κοινωνείτω ἐν πᾶσιν ἀγαθ.] i. e. *magistros in communionem adducite bonorum, opum vestrarum omnium*, sublevate eos benefaciendo coll. Rom. 12, 13. ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. Graeci dicerent πάντων ἀγαθῶν pro ἐν πᾶσ. ἀγ. Cet. v. Thom. Mag. sub v. κοινων.. Sed quaeritur, quomodo P. in hanc singularem sententiam repente deductus fuerit. Hoc nemo interpretum, quod equidem sciam, declaravit. Mihi videtur Ap., cum v. 4. 5. ea tetigisset, quae *priva* sibi quisque habere debeat, nunc ad haec descendere, quae cum aliis *communicanda* sunt, in qua opinione me confirmat *praepositum* voc. κοινωνείτω. Ceterum non multum repugnabo, si quis cum *Mynstero* l. c. p. 69 sq. vertat: *cum magistris in societatem eorum omnium, quae honesta sunt, venite* (Ioa. 5, 29.); eo certe sensu form. κοινωνεῖν τινί τινος (ἐν τινὶ) frequentius legitur cf. *Aelian.* V. H. 3, 17, 8. *Lucian.* conscrib. hist. 4. Atque eandem hanc interpretationem praeiverat iam *I. A. Ph. Hennickius* in Progr. de nexu loci ad Gal. 6, 1—10.

---

27) *Calvinus* bene: ea demum est vera laus; non quam aliis detrahendo nobis conciliamus, sed quam habemus sine comparatione.

Lips. 1788. 4. — κατηχ.] perpetuum est in Apostolorum literis de institutione ad doctrinam divinam 1 Cor. 14, 19. Act. 18, 25. Eandem sententiam v. 1 Cor. 9, 6—11. — V. 7. μὴ πλαν.] ne perperam iudicetis: qua formula utitur P., ubi suos de gravi delicto, quod ipsis leve videtur, admonet 1 Cor. 6, 9. 15, 33. add. Iac. 1, 16. — μυκτ.] Hoc voc., quod a μυκτὴρ *nasus* (qui est irrisionis quasi sedes et instrumentum) oritur, translate sign. naribus suspensis aliquem deridere, illudere (Prov. 15, 20. Iob. 22, 19. Ps. 80, 7.); h. l. *non patitur Deus se irrideri* h. e. non impune fert hominum peccata. Etenim, qui peccant, dicuntur Deo illudere, quod omnipotentem quasi impotentem existimant eiusque minas elevant. — ὃ ἐὰν i. q. ὃ ἂν cf. de hoc voc. usu ap. Graec. *Herm.* ad Viger p. 835., in libris apocr. *Thilo* ad acta Thom. p. 8. et in ipso N. T. Grammat. nostr. p. 129. — σπειρ. - - - θερ.] plane ut Cic. de Orat. 2, 65. *ut quis sementem fecerit, ita metet* h. e. ut quis in hac vita sese gesserit, ita olim a Deo reportabit vel praemia vel poenas. Eandem formulam v. Prov. 22, 8. Aristot. Rhetor. 3, 3. (σὺ δὲ ταῦτα αἰσχρῶς μὲν ἔσπειρας, κακῶς δὲ ἐθέρισας) Aeschyl. Pers. 822. Callim. in Cerer. 13, 8. ubi cf. *Spanhem.*

V. 8. ὁ σπείρ. εἰς τ. σάρκα] in carne tanquam agro serere h. e. (pravis) cupiditatibus indulgere atque inde fructum exspectare, θερ. φθ. reportabit tanquam praemium mortem et, quae cum ea coniuncta est, miseriam aeternam. — φθορ.] i. q. θάνατος Rom. 8, 21. — σπ. εἰς πν.] qui virtuti, pietati christianae studet, inde omnem salutem (fructum) proficisci existimat etc. Vid. de hoc loco *Mori* Dissertt. I, p. 150 sqq. adde Coran. 42, 19. — Ceterum puto, v. 7 et 8. non pertinere ad solos doctores honorandos, ut plurimi statuunt; sed transgredi Apostolum ab una virtute ad omnis honestatis studium (quemadmodum v. 11. una interposita sententia statim ad disputationem primariam revertitur). Certe quae v. 9. 10. leguntur, vix possunt ad solos τοὺς κατηχοῦντας trahi.

V. 9. ἐκκακ.] Idem voc. legitur 2 Cor. 4, 1. Ap. Graecos paullo rarius est, v. tamen Polyb. 4, 19. Ceter. in καλ. et ἐκκακ. levis paronomasia inest cf. 2 Thess. 3,

13. μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες. — καιρ. ἰδ.] tempore divinitus constituto. — μὴ ἐκλ.] si non defatigati fuerimus in bene, honeste agendo; non est τὸ καλ. ποιεῖν de liberalitate intellig., ut bene iam vidit *Theodoret.*; ἐκλύεσθαι *languescere* i. q. ἐκκακεῖσθαι (עטף) Iudith 15, 2. Hebr. 12, 3. add. Deut. 20, 3. Ioseph. Antt. 5, 2, 7. al.

V. 10. καιρ.] opportunitas, Eph. 5, 16. καιρὸν ἔχειν Polyb. 40, 10. (Xenoph. Anab. 3, 1, 36.). ὡς] vel *quoniam* (Eurip. Phoen. 848. Iphig. Aul. 173. Xenoph. Anab. 2, 4, 17. 5, 8, 10. cet.) vel *ut, quomodo*. Ita *Knatchbul.* — οἰκ.] Hoc voc. Graecis etiam adiecto genitivo latius patet, ita ut sit: qui aliqua ratione coniunctus est, socius alicuius rei cf. οἰκεῖοι φιλοσοφίας i. e. eidem philosophor. disciplinae addicti, Strabo 1, 1. p. 10. ed. Lips., οἰκεῖοι ὀλιγαρχίας Diod. Sic. 13, 91. Itaque h. l. οἰκ. τῆς πίστ. i. q. πιστεύοντες Christiani. Vulg.: *domestici fidei*, Theodoret.: ὁμόπιστοι, Syr.: ܒܢܝ ܒܝܬܐ ܕܗܝܡܢܘܬܐ.

SECTIO DECIMA.

CAP. VI. v. 11—18.

Iterum hortatur, ut a falsis istis magistris sibi caveant (11—13.) *nec in circumcisione ullam gloriam quaerant* (14), *hanc enim ad felicitatem consequendam nihil pertinere* (15.). *Salutem Galatis dicit* (18.).

V. 11. πηλ. γράμ.] quantas h. e. quam longas literas (quam longam epistolam v. Act. 28, 21. Xenoph. Hell. 1, 1, 15.) vobis scripserim, quam copiose vobis scripserim. Sic *Grotius, Calixtus, Baumgartenius, Koppius, Schottus, Stolzius*. Quid autem sit, quod *longas* dicat has literas (quippe quae sint illis ad Romanos et Corinthios datis aliquanto breviores), id iudicandum est, arbitror, ex eo, quod adiectum legitur τῇ ἐμῇ χ. Scilicet non magnam habebat Paulus scribendi peritiam atque usum; inde factum est, ut plurimas epistolas dictaret Rom. 16, 22. 1 Cor. 16, 21. 2 Thess. 3, 17. 18. Bene

Chrysost.: ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο αἰνίττεται ἀλλ᾽ ὅτι αὐτὸς ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν ἅπασαν, ὃ πολλῆς γνησιότητος σημεῖον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπηγόρευε μὲν αὐτὸς, ἔγραψε δὲ ἕτερος τλ. Sens. igitur est: mirabimini longam hanc epistolam manu mea scriptam, cum alias non facile adducar, ut vel unam literam pingam. Inde vero cognoscetis, quanta in me sit vestrae salutis cura, quantopere laborem, ut praesenti vos periculo eximam. Aliter Theodor., Hieron. [28]), Theophylact. [29]), *Heinsius* al., qui πηλ. referri voluerunt ad *figurarum*, quas P. pinxerit, proceritatem ac deformitatem. Sed videtur hoc, ut leviusculum, a severa Pauli mente abhorrere.

V. 12. εὐπρ.] i. e. γίνεσθαι εὐπρόσωπον formosum, venustum esse Xenoph. Mem. 1, 3, 10. deinde gener. aliis sese commendare, opp. ei, quod sequitur, διώκεσθαι. Verb. εὐπροσωπεῖν vix reperias ap. graecos scriptores, sed consimilia tamen sunt σεμνοπροσωπεῖν Aristoph. Nub. 363. et φαινοπροσωπεῖν Cic. Att. 7, 20. — ἐν σαρκ.] σὰρξ cum complectatur omnia ea, quae non oriuntur ἐκ τοῦ πνεύμ. nec ad τὸ πν. pertinent: εὐπροσωποῦντες ἐν σ. sunt, qui non ea animi indole, quae ἐκ τοῦ πν. proficiscitur, sed alia quadam re, externa specie ac figura, placere (hominibus iud.) student. — σταυρ. διωκ.] ne et ipsi, ut olim Christus, supplicia incurrant, subeant. Simil. παθήματα Χριστοῦ 2 Cor. 1, 5., θλίψεις τοῦ Χριστοῦ Col. 1, 24. [30]). Ita interpretati sunt *Lutherus*, (*Calvinus*), *Semlerus*, *Michaelis*, *de Wettius* cet. Alii, ut *Piscator* et *Calixtus*: *propter crucem Christi* h. e. utpote qui doceant, morte Chr. sublatam esse omnem legis mos. auctoritatem v. *Bauer* Philol. p. 55.

---

28) Hieron.: „Paulus, inquit, Hebraeus erat et graecas literas nesciebat et quia necessitas expetebat, ut manu sua epistolam scriberet contra consuetudinem, *curvos tramites literarum vix magnis apicibus exprimebat.*"

29) τὸ δὲ πηλίκοις οὐ μεγέθους ἐστὶ δηλωτικὸν ἀλλὰ τῆς ἀμορφίας τῶν γραμμάτων, ὡσεὶ ἔλεγε· καίτοι μὴ εἰδὼς ἄριστα γράφειν, ὅμως ἠναγκάσθην ἰδιόχειρον τὴν ἐπιστολὴν γράψαι.

30) De genitivi usu ap. Graecos etiam latissime patente v. *Schaefer* ad Eurip. Orest. p. 48, 51, 68.

V. 13. περιτ.] *qui se circumcidendos curant.* Ex emendatione haud dubie fluxit, quod in nonnullis codd. ap. Griesb. et Matth. est: περιτετμημένοι (1 Cor. 7, 18.). φυλάσσ.] non eo consilio, ut legi obtemperetis h. e. non pia aliqua aut honesta de causa vos circumcidendos esse contendunt; nam ipsi nihil curant legem. Praeclare Chrys.: οὐκ ἐστὶν εὐσεβείας ὑπόθεσις τὸ γινόμενον· ὡς δι᾽ ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ταῦτα πάντα γίνεται ὑπὲρ ἀρεσκείας τῶν ἀπίστων, ὅτι πιστοὶ κατακόπτονται καὶ αἱροῦνται θεῷ προςκροῦσαι, ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσκωσι. — σαρκ.] ut de corpore vestro mutilato, h. e. de sua auctoritate, qua vos ad circumcisionem suscipiendam impulerint, glorientur. — V. 14. ἐμ. μὴ γέν.] חָלִילָה לִּי *absit a me* LXX. Gen. 44, 7. Ios. 24, 16. al. — ἐν τῷ σταυρ.] morte Christi cruenta, non mea aliqua virtute. In cruce enim, inquit *Calvinus*, tota redemtio et eius partes continentur. κόσμ. ἐσταύρ.] i. e. ἀπέθανε, für mich ist die Welt nicht mehr vorhanden, mihi res terrenae nullae sunt, eas equidem non curo amplius. Eadem sententia inest in sqq. κἀγὼ τῷ κ., sed solent nostri ita sententias reciproce exprimere, Ioh. 6, 56. ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. add. 2 Thess. 1, 12. 1 Cor. 6, 13. 2 Cor. 11, 15. Falli videntur, qui κόσμ. de iudaica gente accipiunt, ut nuper etiam *Bauerus* in diss. de regno div. (Commentatt. theol. ed. a *Rosenmüllero* I, 2, p. 155.).

V. 15. ἐν Χρ.] v. 5, 6. Pro ἐστι, quod codd. ABCD EFG et versiones antiquae complures (non item Origen. et Theophyl. ut *Griesbach.* vult) tuentur, in aliis libris est ἰσχύει, fortasse ex 5, 6. sed *Matthaeius* tamen retinuit. καιν. κτ.] 2 Cor. 5, 17. Sumtum hoc voc. est a magistris iudaicis, qui בְּרִיָּה חֲדָשָׁה (Ps. 51, 12.) appellarunt homines, qui ad veri Dei cultum veramque morum sanctitatem rediissent. Consimile est καινὸς ἄνθρωπος Eph. 2, 15. Col. 3, 10. Rom. 6, 4. cf. etiam verba ἀνακαινοῦσθαι, ἀνανεοῦσθαι. v. *Tittmann* Opusc. p. 320 sqq. *Ammon* nov. Opusc. p. 76 sqq. — V. 16. ὅσ. - - στοιχ.] qui ad hanc normam, regulam (διδασκαλίαν Theodor., διδαχὴν Oecum. cf. Ioseph. c. Apion. 2, p. 1072.) se componunt. Eam dicit, quae inest in verbis: ἐν γὰρ Χρ. κτλ. Ineptam *Oederi* interpretationem refutavit *Wolfius* ad h. l. καὶ ἐπ.] καὶ h. l. *id est, quippe* v. *Fritzsch.* ad Matth. p. 52. — Ἰσρ. τ. θ.] oppon. Ἰσρ. κατὰ σάρκα

Rom. 9, 6. Intell. veros Israelitas h. e. veros Abrahami posteros i. e. Christianos τοὺς πιστεύοντας, v. ad 3, 29.

V. 17. τοῦ λοιπ.] plerumque vertunt: quod reliquum est, Vulg.: *de caetero*; verum recte iam docuit *Koppius*, eo sensu dici τὸ λοιπὸν 2 Cor. 13, 11. 1 Thess. 4, 1. Itaque vertendum potius: *posthac*, *porro*, cf. Herod. 3, 15. Xen. Anab. 5, 7, 34. 6, 4, 11. Herodian. 8, 4. Anthol. 2, 46, 2. al. v. *Herm.* ad Viger. p. 706. — ἐγὼ γὰρ etc.] nam nimis iam afflictus sum. — στίγμ.] στίγματα (a στίζειν Xenoph. Anab. 5, 4, 32.) pr. sunt notae, quae servis (Plaut. Casin. 2, 6, 49. Apul. Metam. 9. Herod. 7, 233. Diog. Laert. 3, 46. Val. Max. 6, 8, 7.), hominibus facinorosis (Plato legg. 9. p. 923.), militibus (Veget. de re mil. 2, 5.), aliis inuri solebant vel poenae causa (Senec. ir. 3, 3. Petron. Sat. 103. Val. Max. 6, 8, 7.), vel ut, si fugam capessivissent, eo facilius possent deprehendi, vel denique ut sacris numinis alicuius quasi addicerentur (Philo de monarch. p. 819. C. Prudent. Peristeph. 10, 1076 sqq. psychomach. 360. Lucian. Opp. ed. *Reitz* III, p. 489. Tertull. adv. haer. 40. Hieron. ad Ezech. 9. p. 404. Epiph. haer. 27.) v. *Dresig.* Diss. de usu stigmatum ap. Vett. Lips. 1733. 4. *Groebel* in Miscell. Lips. X, p. 79. *Deyling.* Observv. sacr. III, p. 423 sqq. *Wetsten.* II, p. 237 sq. *Lydius* de re milit. 1, 6. al. Inde volunt nonnulli (ut *Calixtus*), Paulum hoc dicere: *ego totum me consecravi Christo*, ut oppositio esset circumcisionis, tanquam notae Iudaeorum, et horum stigmatum, tanquam signorum hominis christ. v. *Schoettgen* p. 754. Sed satius est h. l. στίγμ. Χρ. interpretari signa et notas, quae in corpore P. remanserant a periculis et calamitatibus propter causam christ. perlatis, ut a vinculis, carceribus, flagellis cet. v. 2 Cor. 11, 23—25. Theodor.: τοὺς μώλωπας καὶ τῶν αἰκισμῶν τὰ σημεῖα, Theophyl.: τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ. Singularis est, sed longius repetita *Oedmanni* explicatio (verm. Samml. z. Naturkunde III, p. 100.).

EXCURSUS I.

Quaeritur, quaenam ratio disciplinam iudaicam inter et christianam e mente Pauli Ap. intercedat.

Quanquam Paulus in literis ad Iudaeos (Christianos e Iudaeis) datis saepenumero disputat de christiana disciplina iudaicae longe anteponenda, illiusque laudes studiose exornat atque illustrat: nondum tamen a viris doctis accurate et subtiliter explicatum esse video [1],

1) Pertinent huc inprimis illi, qui de vocabulis νόμου, ἔργων, πίστεως, δικαιοσύνης, σαρκὸς et πνεύματος eorumque apud Paulum significationibus scripserunt, ut: *Wald* de vera vi vocc. νόμ. et πίστ. in ep. ad Rom. Regiom. 1788. 4. *Iochims* de variis τοῦ νόμου significatt. in epist. Paul. Meldorp. 1788. 8. *Seyffarth* de vi vocc. νόμ. et ἔργ. ex sermone Paul. inpr. in ep. ad Rom. rite constituenda. Viteb. 1785. 4. *Flatt* in s. Untersuch. üb. d. Lehre v. d. Versöhn. II, 223 sqq. *Dresde* de vera potestate vocc. δικαιοῦν et δικαιοῦσθαι etc. Diss. I. II. Viteb. 1784. 4. *Storr* Opusc. Acad. I, p. 188 sqq *Zimmermann* de vi atque sensu δικ. θεοῦ in N. T. Marburg. 1789. 8. *Borger*. p. 144—156. *Röller* de voc. σαρκ. et πν. in P. Ep. ad Gal. Zwickav. 1778. 8. Anon. üb. d. Bedeut. d. Ausdrücke Fleisch u. Geist in *Henke's* Magaz. I, 459 sqq. *Griesbach* de vera notione voc. πνεῦμα in cap. 8. ep. ad. Rom. Ien. 1776 4. 2 Ptt. (rep. in Opuscc. I, 378 sqq.). *Fritzsche* de Spiritu Sancto. Frcf. a. V. 1819. 4. *Koppe* Ex-

quid veri pretii statuat mosaicae disciplinae, quidque illud sibi velit, quod hanc σάρκα, christianam πνεῦμα passim appellet, legisque in procuranda felicitate aeterna vim aliquam fuisse neget. Itaque, cum omnis fere ad Galatas epistola in eodem argumento versetur, totum hunc locum, late patentem, persequi placuit.

1. Summa autem doctrinae paulinae haec est: Iudaei inde a Mosis tempore (Gal. 3, 17.) legi divinitus latae, τῷ νόμῳ, obstricti (συγκεκλεισμένοι Gal. 3, 23.) tenebantur, atque eius rei signum fuit circumcisio (περιτομὴ Gal. 5, 3. cf. Rom. 4, 11.). Huic legi si penitus satisfecissent, δίκαιοι existerent (nacti τὴν δικαιοσύνην ἐκ τοῦ νόμου Rom. 10, 5. Phil. 3, 9.) iudice Deo vitamque aeternam tanquam praemium suo iure acciperent (Rom. 4, 4. cf. 11, 5. 6.). At vero nemo omnia, quae lex postulabat, praestitit, imo tantum aberat, ut legi obtemperarent (νόμον ποιεῖσθαι, νόμῳ δουλεύειν), ut omnis generis flagitiis omnique turpitudini studerent (Rom. 2, 17 sqq.) adeoque νεκροὶ ἐν τοῖς παραπτώμασι (Col. 2, 13.) καὶ ταῖς ἁμαρτίαις (Eph. 2, 1. 5.) essent. Quare omni apud Deum laude carebant (ὑστεροῦντες τῆς δόξης τοῦ θεοῦ Rom. 3, 23.) debebantque poenas divinas metuere (Rom. 2, 12.

---

curss. in ep. ad Gal. IV. VI. IX. Sed hi fere omnes grammatice tantum explicuerunt haec vocc. eorumque significationes ad certa genera revocarunt, integrae vero doctrinae paulinae descriptionem dedit, quantum equidem sciam, eorum nemo. Ad rem ipsam, de qua quaeritur, magis illustrandam faciunt ea, quae a *Tittmanno* (Pr. de notione iustificationis. Viteb. 1784. 4.), *Gablero* (in neuest. theol. Iournal X, p. 613 sqq.), *Knappio* (Com. de dispari formula docendi, qua Chr., Paul. atq. Iacob. de fide et factis disserentes usi sunt etc. Hal. 1803. 4.; rep. in Scriptt. var. arg. II, 411 sqq. ed. 2.), *Bauero* (bibl. Theol. d. N. T. IV, p. 45 sqq.), *de Wettio* (bibl. Theol. §. 258. 266.), *Meyero* (Entwickel. de Paulin. Lehrbegr. pag. 123 seq.) et *Usterio* (Entwickel. d. paul. Lehrb. Zürch 1824. 8.) disputata sunt.

Col. 2, 14., ὑπὸ κατάραν ὄντες Gal. 3, 10. 22.); nam legis haec est natura et indoles, ut poenas minetur (Rom. 4, 15. 2 Cor. 3, 8.); poenae autem illae cernebantur in morte perpetua (Rom. 5, 16. 18. 21. 7, 13. 8, 6.), quippe quae primo Adami peccato orta esset (Rom. 5, 12 sqq.). Sed ex hac tamen atque tanta miseria exemit eos Dei benignitas: is enim misit in has terras Christum, qui, humana indutus natura legique et ipse subiectus (Rom. 8, 3. Gal. 4, 4.), hominum loco mortem cruentam oppeteret, eâque quemadmodum Deum nobis propitium (Rom. 5, 10. 2 Cor. 5, 18. Eph. 2, 16. Col. 1, 20.) nosque ipsos a poenis liberos (Gal. 1, 4. Ephes. 1, 7. Col. 1, 14. 2, 13.) redderet — utrumque inest in vocc. δικαιοσύνης, δικαιώσεως, δικαιοῦσθαι — ita disciplinam etiam mosaicam omnem (τὸν νόμον) tolleret (Gal. 3, 13. 4, 5. Rom. 10, 4.). Unde patet *a*) neminem posse ἐκ τοῦ νόμου δικαιοῦσθαι (Gal. 2, 16. 3, 11. 5, 4.), sed omnem δικαιοσύνην a sola Dei benignitate (δικαιοῦσθαι δωρεὰν τῇ θεοῦ χάριτι Rom. 3, 24., κατὰ χάριν Rom. 4, 16., χάριτι σεσωσμένοι Eph. 2, 5. 8. add. Rom. 9, 12 sqq.) propter Christi mortem contingere hominibus, qui fidem habeant (δικαιοσύνη ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως Rom. 1, 17. Phil. 3, 9., πίστει, ἐκ πίστεως δικαιοῦται ἄνθρ. Rom. 3, 28. Gal. 2, 16., ἐὰν πιστεύσῃς, σωθήσῃ Rom. 10, 9.); — *b*) νόμου atque adeo περιτομῆς non esse amplius vim et auctoritatem (Rom. 7, 4. 1 Cor. 10, 25. Gal. 2, 19. 4, 10 sqq. Col. 2, 16. 21 sqq. Gal. 5, 2. 6, 15.); — *c*) paganos etiam ad aeternam felicitatem posse adspirare: nam Deus omnibus hominibus bene cupit (Rom. 3, 29.), Christus omnium causa mortuus est (Eph. 2, 12 sq. 3, 6.), pagani, qui fidem habent Christo, similes sunt Abrahamo τῷ πιστῷ atque adeo eius veri filii (Rom. 4, 11. Gal. 3, 10.), νόμος denique, qui fuit τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ Iudaeos inter et paganos, cecidit (Ephes. 2, 14.). Ceterum felicitas, quae

manet homines Deo reconciliatos et τῷ Χριστῷ πιστεύοντας, continetur τῇ ζωῇ s. ζωῇ αἰωνίῳ (Rom. 5, 17. 8, 6. 30. Gal. 6, 8. Col. 3, 3. 1 Thess. 5, 10. al.) vocaturque passim ἡ κληρονομία (Gal. 3, 18. Ephes. 1, 14. Col. 3, 24. cf. Gal. 3, 29. 4, 7.) et βασιλεία θεοῦ (Gal. 5, 21.) (cf. tamen de hac voce *Koppius* in Exc. I. ad 1. ep. ad Thess. p. 92 sqq.).

2. Disciplinam iudaicam, quanquam divinitus constitutam (Rom. 7, 12.), passim ita opposuit P. christianae, ut illam σάρκα (Rom. 7, 5. Gal. 3, 3.), στοιχεῖα τοῦ κόσμου (Gal. 3, 4. 9.), γράμμα (2 Cor. 3, 6.), παλαιότητα γράμματος (Rom. 7, 6.), νόμον τῆς ἁμαρτίας (Rom. 8, 2.), δουλείαν denique (Gal. 5, 1.), hanc πνεῦμα [2]) (Gal. 3, 3. 2 Cor. 3, 6.), καινότητα πνεύματος (Rom. 7, 5.), νόμον τοῦ πνεύματος (Rom. 8, 2.), ἐλευθερίαν (Gal. 5, 1. 13.), atque adeo Iudaeos νηπίους (Gal. 4, 3.), δουλεύοντας (Gal. 4, 9. cf. v. 24 sqq.), δεδουλωμένους (Gal. 4, 3.), Christianos υἱοὺς τοῦ θεοῦ (Gal. 4, 6.), ἐλευθέρους (cf. Gal. 4, 26.), appellet: quibus vocabulis mosaicam disciplinam tanquam *rudem* et *imperfectam*, christianam tanquam *nobiliorem* et magis *perfectam* significari patet: sed quaeritur tamen, qua in re inesse putaverit P. religionis christianae nobilitatem, iudaicae humilitatem, et quid sit, quod σαρκὸς potissimum et πνεύματος vocabulis ea in causa uteretur [3]). Scilicet, si quid video, 1) *servitutem* appellavit rem iudaicam, quod lex Mosaica (ut omnes leges civiles) [4]) ita erat comparata, ut poenis propositis

---

2) Nolim huc alia loca trahi; certe in iis, quorum indicem dedit *Schleusnerus*, paene omnibus πνεῦμα esse videtur spiritus divinus, quo homines christiani aguntur, fructus τῆς πίστεως.

3) Ieiuna est Koppii disputatio ad 3, 3. 26.

4) Quae P. de lege mos. disputat, ea ad omnem legem, qua honestatis studium regere quispiam velit, natura sua pertinent;

Iudaeos ad honesti studium cogeret magis quam ad virtutem fingeret; servorum enim est, ad officia peragenda vi adduci, ab iisque, quae non placeant hero, metu poenarum deterreri [5]; contra homines christiani honestum sequuntur sua sponte, suopte ingenio, amore Dei aliorumque hominum ducti (cf. inpr. Rom. 7, 6.); ἐλεύθεροι igitur et sunt et recte vocantur. Atque haec eorum indoles υἱοθεσίας vocabulo significatur Rom. 8, 15. Gal. 4, 5. — 2) σάρκα cur disciplinam mosaicam appellaverit P., ex huius voc. potestate perpetua demonstrandum est. Etenim σάρξ est omnis ad peccandum proclivitas, humanae naturae vitiositas, quae e corpore oritur (Rom. 7.); lex igitur mosaica σάρξ est, quod ad hanc vitiositatem coercendam unice pertinet, utpote data τῶν παραβάσεων χάριν Gal. 3, 19. (der Zweck des mos. Gesetzes war, blos den Ausbruch der Sinnlichkeit und Lasterhaftigkeit [τὰ τῆς σαρκὸς] zu verhindern, also ein rein negativer, untergeordneter); contra religio christiana πνεῦμα vocatur, quod ipsam hominum voluntatem fun-

---

quid quod ipsa lex naturalis, animis inscripta (Rom. 2, 15.), non prorsus aliena est ab hac disputatione; nam 1) ne haec quidem potest salutem aeternam hominibus impertire, propterea quod nemo unquam ei toti satisfecit (n. 1.): 2) obsequium huic legi praestitum non semper oritur e sanctissimi numinis amore ac reverentia, sed saepenumero e poenarum divinarum metu, ita ut hominis a religione christiana alieni virtus vix πνεύματι aut ἐλευθερίᾳ tribui possit (n. 2.). Itaque bene *de Wettius* l. c. p. 295. „ob P. blos gegen das mos. Gesetz als solches spreche? offenbar gegen jedes Gesetz und gegen alle opera operata im gröbern oder feinern Sinne.“ Sed v. inpr. *Knapp.* Progr. in loc. ad Rom. 7, 21. Hal. 1802. 4. (rep. Scriptt. II, 381 sqq.) adde *Semler.* in *Baumgarten* Ausleg. p. 906 sqq. et *Mynster* kleine theol. Schrift. p. 79 sqq.

5) Theodoret. ad 3, 16.: ὁ γὰρ νόμος τὴν ἀρὰν τοῖς ὑποκειμένοις ἐπήγαγε τῇ ἀπειλῇ δεδιττόμενος καὶ πρὸς τὸ δέον ποδηγῆσαι τοὺς ὑποκειμένους βουλόμενος.

ditus emendat, honestique amorem et desiderium perpetuum instillat (der Zweck d. Christenthums ist, den Willen von innen heraus zu bessern, dass der Mensch selbst durch eigne moralische Kraft die bösen Triebe bekämpfe). Ceterum quod P. Rom. 7, 14. νόμον vocat πνευματικὸν, id latius patet: scilicet, quatenus lex hominem prava meditantem ad bonam frugem revocat, honesti effectrix est; sed aliud tamen est, honestum sequi propter legis reverentiam, aliud sua sponte.

3. Legem non amplius habere vim et auctoritatem, variis modis demonstrat Apostolus. *Primum* ac simpliciter e literis sacris docet, ἐν νόμῳ οὐδένα δικαιοῦσθαι παρὰ τῷ θεῷ, ut Gal. 3, 11. cf. Hab. 2, 4.; *deinde* Abrahamum ipsum propter πίστιν, non propter ἔργα, Deo probatum (Rom. 4, 1 sqq. Gal. 3, 6 sqq.) eique ἐπαγγελίαν diu ante legis promulgationem datam esse (Rom. 4, 10 sqq. Gal. 3, 16 sqq.) ostendit; *tum* hoc utitur argumento: εἰ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανε (Gal. 2, 21.); *denique* ad allegorias etiam delabitur Gal. 4, 21 sqq. v. supra p. 81 sqq. *Postremo* addit hoc: dona πνευματικὰ non per νόμον, sed per institutionem christianam hominibus contingunt; itaque ille usu caret et efficacia, Gal. 2, 3—5. Ex his omnibus efficit, a legis mosaicae observatione abstinendum esse Christianis, sive e gente iudaica oriundis, sive e paganis; id tamen rogat, ut hoc fiat amanter h. e. ut rudes homines et imbecilles non offendantur, 1 Cor. 8, 1 sqq. Rom. 14, 13 sqq. — Ceterum, quod disciplina iudaica per Christum sublata est, id non potest gentis israeliticae pristinum splendorem obscurare; manet ipsi suus honos isque triplex: nam *primum* datae sunt *huic* genti (h. e. Abrahamo, eius conditori) promissiones divinae (Rom. 3, 2.); *deinde* ad eam pertinet lex divi-

nitus scripta (Rom. 9, 4.); *denique* prodiit inde κατὰ σάρκα Messias (Rom. 9, 5.).

4. Homines christiani, qui Christo fidem habent et πνεύματι reguntur, non sunt ab omnibus peccatis alieni, immo pravae libidinis vi, quae in corpore humano inest, ad ea, quae voluntati divinae contraria sunt, interdum abripiuntur (Rom. 7, 14 sqq. cf. Rabbinor. loca ap. *Wetsten.* II, p. 233.)[6]: verum his, quae ab imbecillitate (ἀπὸ τῆς σαρκὸς) proficiscuntur, peccatis veniam dat Deus, utpote nunc hominibus per Christum propitius factus; patet tamen inde, 1) quam recte dicatur δικαιοσύνη contingere a sola Dei gratia propter Christi mortem; nam nemo potest Dei voluntati perfecte obsequi adeoque felicitatem aeternam tanquam virtutis praemium *iure suo* postulare; semper confugiendum est ad summi numinis clementiam; deinde 2) intelligitur, πίστιν, quam a suis exigit P., non debere esse νεκρὰν, sed cum honesti studio coniunctam (Rom. 6, 1 sqq. Gal. 5, 13 sq. Eph. 5, 9.); inde est, quod saepenumero hortatur Christianos, ut πνεύματος auxilio usi καινὸν ἄνθρωπον induant (Ephes. 4, 23. 24. 2 Cor. 5, 17. Col. 3, 10.), ut peccatis renuncient (ἀποθανεῖν τῇ ἁμαρτίᾳ Rom. 6, 2. cf. Col. 3, 5.), ut sanctitati studeant (ἐπιτελεῖν ἁγιωσύνην 2 Cor. 7, 1.), ut ἀξίως τῆς κλήσεως vivant (Eph. 4, 1. cf. Col. 1, 10.) ut omne virtutis genus sectentur (1 Cor. 6, 10. Eph. 4, 22 sqq. Phil. 2, 1 sqq. Col. 3, 12. 1 Thess. 4, 1 sqq. 2 Thess. 3, 6 sq.). Quapropter frustra fuerunt, si qui statuerunt, meram πίστιν a Christianis postulari, virtutique non magnam esse vim: totus enim est P. in honestatis studio commendando; nec illi sunt audiendi, qui Iacobum Paulo adversari dicunt, ut docte et subtili-

6) *Bretschneider* Handb. d. Dogmat. II, p. 35 sq.

ter, quemadmodum solet, demonstravit vir in hoc literarum genere facile princeps *Knappius* (v. supra not. 1.).

5. Vidimus ex his, quae supra disputata sunt, Paulum de lege mosaica non admodum honorifice statuisse (cf. §. 3.). In eam vero sententiam quomodo delapsus fuerit, nuperrime *Voigtlaenderus* quidam (v. supra p. 64.) praeeunte *Schulthessio* (Analecten v. *Keil* u. *Tzschirner* II, p. 134 sqq.) inde explicare voluit, quod universam disciplinam mosaicam a Paulo ad angelos tanquam *auctores* referri appareret [7]). Locum primarium deprehendisse sibi videtur Hebr. 2, 5. [8]): ibi enim quae leguntur: *οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε (ὁ θεὸς) τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν*, ita explicat *V.*: „der Verf. des Br. an die Hebräer dachte sich deswegen die Engel als Vorsteher der vormessianischen Welt, weil er sie in demselben Sinne als Urheber der mosaischen Constitution betrachtete, in welchem der Messias Gesetzgeber des messianischen Weltalls geworden ist. Also (?) das mosaische Gesetz ist nach der Meinung unsers Verf. von den Engeln gegeben worden.“ Si quaeris, cur hanc potissimum interpretationem ingressus fuerit vir doctus

7) „Wer mit den paulin. Briefen eine mehr als oberflächliche Bekanntschaft gemacht hat, der wird leicht einsehen, nicht eine Abhandlung, sondern ein Buch würde man schreiben müssen, wenn man alle die Stellen exegetisch beleuchten wollte, welche nur durch die Voraussetzung ganz verständlich werden, Paulus habe die Engel als Urheber (und Beschützer) des Mosaismus, Iesum aber als den Sieger (Besieger) derselben betrachtet.“

9) Nam quod v. 2. contendit, *δι᾽ ἀγγέλων* vertendum esse *ab angelis*, propter oppositionem, quae insit in *διὰ κυρίου* v. 3., id levissimum iudicabis. Neque enim *διὰ κυρίου* h. l. significat *a domino* (sed: *ministerio domini*), et *διὰ* in locis, ubi ambiguitas vitanda sit, de *auctore* dici posse (pro *ὑπὸ*), doceri debebat non ex *Schleusneri* lexico, sed allatis idoneis exemplis.

(nam e verbis graecis eam sponte fluere, recte dubitabis), ipse p. 141. respondet: „Hätte er sich Gott selbst als den Geber der mosaischen Constitution gedacht, wie konnte er dann die vom Messias gegebene Lehre (?) für so viel verpönter halten und behaupten, wenn schon Uebertretung des mosaischen Gesetzes Strafe nach sich gezogen habe (v. 2.), so werde Vernachlässigung der heilbringenden Lehre des Messias noch viel weniger ungeahndet hingehn?“ At enim vero sic existimare potuit Apostolus, si legem mos., licet a Deo ipso datam, tamen disciplina christiana paullo imperfectiorem esse (ut quae ad tempus tantummodo lata esset et *τὸν νόμον τῆς πίστεως* praeparare deberet) iudicaret. Imperfectiorem autem disciplinam antecedere messianae volebat Deus, quod homines nondum caperent perfectiorem [8]), vel, ut P. dicit, *τῶν παραβάσεων χάριν*. Itaque legis mosaicae natura inferior ac vilior non profecta fuit ab auctoris, qui dedit, sed ab hominum, qui acceperunt, imbecillitate; nec est, quod neges, eam a summo numine ipso originem duxisse. Omnino Paulus, ubi de lege mos. disputat, naturam eius, non originem respicit. Sed video, *Voigtländerum* ex aliis etiam locis opinionis suae patrocinium petiisse: etenim 1) in loco nobili Act. 7, 53. verba *εἰς διαταγὰς ἀγγέλων* negat explicari posse nisi de angelis tanquam *νόμου auctoribus*, propterea, quod *διαταγὴ* et *διατάσσειν* semper dicatur de iis, qui leges ferant et constituant. At solenne est Hebraeis, quae in Deum cadunt, ea simpliciter tribuere angelis, eius ministris, quemadmodum ipse *V.* demonstrat infra p. 148. Deinde quidni *διατάσσειν* de iis etiam dici possit, qui alius cuiusdam nomine et auctoritate leges ferunt? Certe nihil inest

---

8) Theodor. ad 3, 21.: *οὕτω τὸ γάλα τῆς θηλῆς τοῖς μὲν τελείοις ἐστὶν ἀηδὲς, τοῖς βρέφεσιν ἐπιτήδειον.*

in hac voce, quod ad eos tantummodo spectet, qui suopte ingenio leges scribunt. 2) Col. 2, 14. verbis ἀρχ.· καὶ ἐξουσ. significari contendit genios coelestes (eosdem, qui Ephes. 3, 10. ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις appellentur), et de sensu loci hoc addit: „die Engel konnten eben darum von Jesu besiegt heissen, weil ihre Constitution, die mosaische nämlich, durch seinen Kreuzestod vernichtet worden war.“ At nemo non intelligit, temere istum locum Col. 2, 14. de angelis explicari: nam alia etiam potest iniri interpretatio, quae cur aliena sit, idoneis argumentis demonstrare debebat *V.*, v. *Baumgarten.* et *Heinrichs.* ad h. l. Scilicet, quod θρησκείαν τῶν ἀγγέλων v. 18. de religione angelorum, h. e. de humili religione iudaica dici putat, id nemini, qui aliquem habeat interpretandi usum, facile probabit. Ceterum de vero horum verborum sensu v. *Heinrichs.* ad h. l. — 3) Provocat ad 1 Tim. 3, 16. ubi ὤφθη ἀγγέλοις vertit: „er hat sich den Engeln glorreich dargestellt.“ Sed *primum*, si P. hoc dicere voluisset, puto, eum vocabulo magis perspicuo usurum fuisse; nam ὤφθη ἀγγ. non est nisi: *conspiciendum se angelis praebuit:* itaque de *victoria* potissimum haec intelligi debere, temere sumitur; deinde in promptu est alia explicatio et loquendi usui et historiae sacrae egregie accommodata, v. *Wegscheider* ad h. l. — 4) In ipso loco nobilissimo Gal. 3, 19. 20. inesse arbitratur *V.*, quod suam commendet sententiam. Scilicet, legis mosaicae auctorem h. l. non ipsum Deum sed angelos dici, tribus argumentis, si Diis placet, efficit: *a*) quod solus Moses appelletur μεσίτης; iam vero, si lex a Deo data est, ἄγγελοι etiam fuerunt μεσῖται! Egregiam vero disputationem! Constat, angelos ab Hebraeis, ubi pro Iova ponantur, non tanquam personas arbitrio suo gaudentes, sed tanquam eius quasi instrumenta spectari, ita ut a Jova non magis distingui

possint, quam manus hominum ab hominibus ipsis. Adde, quod haec a Paulo disputata sunt iudaicis opinionibus accommodate; Iudaei vero Mosen μεσίτην praecipuo sensu vocarunt, v. ad 3, 20.; *b*) alterum argumentum desumsit *V.* e v. 15. Ita enim: „hier heisst es, inquit, schon eines Menschen Versprechen oder Bund macht niemand so leicht ungültig u. s. w. Muss ich nun nicht nothwendig (?) weiter schliessen: viel weniger wird Gottes Bund oder Versprechen irgend jemand ungültig machen wollen? Wird also nicht offenbar der, welcher einen Bund macht, ein Versprechen giebt, von einem andern, der nicht so leicht dieses Versprechen ungültig macht oder demselben etwas hinzufügt, unterschieden? Musste sich also nicht der Apostel den, der die Verheissung gegeben hatte, als verschieden von denen denken, durch die um der Sünde willen das Gesetz war hinzugefügt worden?" etc. Sed hoc est argutari, si quid aliud! v. 15. non habet nisi hunc sensum: hominis διαθήκη semel sancita non facile irrita redditur, sed sua ipsi manet vis et auctoritas. Voc. οὐδεὶς non premendum est, nec necessario habere debet, quod sibi respondeat, in Paulo praesertim, qui a tam putido concinnitatis studio alienus est. Denique *c*) addit *V.*, Paulum, cum doceat 1 Tim. 2, 5. ἕνα esse θεὸν, ἕνα καὶ μεσίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν, non potuisse h. l. Mosen μεσίτην vocare! Hoc quam ridiculum sit, quisque videt; alia enim hoc, alia illo in loco est μεσίτου significatio! Sed egregie taedet huius disputationis; nec vir doctus, arbitror, in eiusmodi commenta deductus fuisset, si, qualem Iudaei (N. etiam T. scriptores) angelorum notionem sibi informaverint, reputasset.

EXCURSUS II.

De itinere Pauli hierosolymitano, cuius mentio fit cap. 2. v. 1.

Cum Paulus Apost. inde ab eo tempore, quo ad sacra christiana transierat, usque ad captivitatis primordia, tria omnino ad urbem Hierosolymorum fecisse narretur itinera (Act. 9, 26. cf. Gal. 1, 18.; Act. 11, 27. 30.; Act. 15.), eo in loco, quem significavimus, duplex nascitur quaestio, una: quodnam horum itinerum verbis πάλιν ἀνέβην declaretur, altera: quid sibi velint illa διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν, i. e. unde haec annorum 14 computatio facta sit. Varie autem hac de re statutum est a viris doctis: *alii* enim iique longe plurimi dici voluerunt *tertium* Apostoli iter (Act. 15.) [1]; *aliis* visum est de

1) Ita post Irenaeum (adv. haer. III, 13.), Chrysostomum, Theodoretum, Hieronymum, Augustinum: *I. F. Gruner* (Miscellanea sacra Fasc. I. Jen. 1750. 4. p. 4 sqq.) *I. Pearson* Annall. Paul. p. 18. (ed. Hal.) *I. M. Lorenz* (Annales Paulini P. II. Sect. I. Argentor. 1769. 4. p. 66.) *Semlerus* (Proleg. in paraphr. ep. ad Gal. p. 66 sqq. et Diss. de tempore, quo scripta fuerit P. ep. ad Gal. Hal. 1768. p. 19 sq.) *Moldenhauer*. (Introd. in librr. can. V. et N. T. p. 382 sqq.) *Koppius* (Ep. ad Gal. p. 21.) *Henkius* (Anm. z. *Paley* Hor. Paulin. p. 421.) *Vogelius* (in *Gablers* Journal f. auserl. theol. Lit. I, p. 249 sqq.) *Haselaar* (de nonnullis Act. Apost. et Ep. Paul. ad hist. Pauli pertinentib. locis 1806.) *Borger* (p. 37. 115.) Anon. (in neuen theol. Annal. 1817. p. 347 sqq.) *Hug* (Einleit. II, p. 274 sqq.) *Schmidt* (in *Keils* Analect.

secundo (Act. 11.)[2]) agi [3]); utrique autem istorum 14. annorum initium vel a Pauli ad disciplinam christianam transitu [4]), vel a primo itinere Hierosol. (Act. 9, 26. Gal. 1, 18.) ducendum [5]) existimant; quanquam fuerunt etiam, qui, ut quaestionis difficultatem praeciderent magis quam tollerent, pro δεκατεσσ., praeeunte chronico paschali [6]), τεσσάρων ἐτ. rescribi iuberent.

Et illi quidem, qui ad secundum P. iter verba, de quibus quaeritur, referunt, tribus potissimum argumen-

---

III, p. 130 sqq.) *Ammon* (krit. Journ. I, p. 234.) *Emmerling* (Comment. in 2 ep. ad Cor. p. XXV).

2) In hac sententia fuerunt *A.* [*Bloch* (Chronotaxis scriptor. Paul. p. 67.) *Keilius* (Diss. de definiendo tempore itin. P. Hieros. Gal. 2, 1. Lips. 1798. 4. [rep. in *Potti* Sylloge Diss. theol. III, p. 68 sq. et in *Keilii* Opusc. ed. *Goldhorn.* p. 160 sqq.] in *Gableri* Journal f. auserl. theol. Liter. III, p. 5 sqq. denique in Analect. f. d. Stud. d. exeg. u. system. Theol. III, p. 148 sqq.) *Gablerus* (n. theol. Journ. XIII, p. 210 sqq.) *Eichhornius* (Einl. ins N. T. III, p. 31.) *Süskindius* (in *Bengels* Archiv I, p. 157 sqq. quem fere sequitur Progr. Tubing. Pentecost. a. 1824.) *Künoelius* (Prolegg. ad Act. Apost. p. XXV.) *Iaspis* (Vers. p 277).

3) De aliis aliorum opinionibus, quae omni probabilitate carent (Epiphan. haer. 28. *Paley* Hor. Paull. p. 167 sq. *Hoffmann* ad *Pritii* Introd. in N. T. p. 250 sqq. *Whiston* in tabb. chronoll.) v. *Gablerum* neues theol. Journ. l. c. p. 216.

4) Sic statuerunt *Wetsten.* ad 2, 1. *Cappellus* (histor. apostol. p. 91.) *Gablerus* (l. c. p. 218 sqq.) *Vogelius* (l. c. p. 351.) *Keilius* (in *Potti* Sylloge III, p. 68 sqq. et in *Gableri* Journal f. auserl. theol. Lit. III, p. 5 sqq.) *Eichhornius* (l. c. p. 31.) *Süskindius* (l. c. p. 174 sq.) *Schmidtius* (l. c. p. 141.) *Iaspis* (l. c. p. 277).

5) v. *Bengel* (Ordo tempor. p. 276.) *Stroth* (in Repertor. f. bibl. u. morgenl. Liter. IV, p. 41.) *Morus* (Acroas. in ep. ad Gal. p. 18.) *Keilius* (Diss. de defin. temp. etc. p. XIII.) *Koppius* (l. c.) et Anon. (in neuen theol. Annal. l. c. p. 357).

6) Chron. pasch. ed. Ven. p. 186. Paris. 233. de quo loco v. *Bertholdtium* (Einleit. V, p. 2737.) disputantem contra *Schmidt.* l. c. p. 138 sq.

tis, quibus sententiam suam commendarent, usi esse deprehenduntur. *Primum* enim dicunt, Apostolum, cum h. l. demonstrare vellet, se neque a ceteris apostolis ad res christianas institutum neque eorum auctoritate confirmatum esse, *omnia* debuisse itinera sua hieros. deinceps enarrare, *secundum* vero praetermittere non potuisse, quod 1, 18. de *primo* exposuisset, adeoque proximum esset, ut 2, 1. de secundo diceret; eo autem pertinere voc. πάλιν, quod a δεύτερον non differat [7]). *Deinde* probabile esse negant, Petrum post ea, quae in synodo hieros. *ipso auctore* decreta essent (Act. 15, 23 — 29.), a Christianis ἐθνικοῖς se denuo seiunxisse, Paulum vero in tota epistola non provocasse ad illius concilii auctoritatem (2, 14 sqq.) [8]). *Denique* addunt [9]), Paulum seriore tempore, h. e. peracto tertio itinere hieros., lenius ac facilius, quam his in literis, de circumcisionis vanitate iudicasse.

Atque haec non carent aliqua veritatis specie; dubitaverim tamen iis aliquid tribuere, nisi, istam virorum doctorum sententiam ad temporum et annorum rationes bene accommodari posse, demonstratum fuerit. Ea autem in re magnam difficultatem inesse, vix erit, qui non intelligat. Sive enim δεκατεσσ. ἔτη, quae numerantur l. c., a primo Pauli itinere, sive ab ipsius baptismo computanda existimas, non poteris alterutram sententiam cum iis conciliare, quae de rebus a Paulo gestis ex veterum monumentis didicimus. Sed hoc quale sit, dicendum est accuratius, cum omnis annos Pauli computandi ratio aliquo interpretum dissidio laboret. Scilicet longe

---

7) v. inpr. *Süskind.* l. c. p. 159 sq.

8) v. *Süskind.* p. 165 sqq. *Keil* in *Gableri* Journ. f. auserl. etc. l. c. p. 23. Analect. III. l. c.

9) *Künoel.* l. c. p. XXV. *Vogel.* l. c. p. 232.

plurimi a fame illa, quae Claudio regnante orta esse narratur (Act. 11, 28. 30.), proficiscentes secundum P. iter in eundem fere hunc annum (quartum alii [10]), alii quintum aut sextum Claudii [11]) fuisse putant) incidisse, sumunt. Iam si in sextum Claudii annum, h. e. (ut *Süskindii* fert opinio) 49. Chr. incidit, efficitur, Paulum a. 35., Tiber. $\frac{18}{19}$. (eo, quo Iesus supplicium passus est e *Süskindii* opinione) vel, quod absonum est, primum iter Hieros. suscepisse, vel certe ad sacra christ. transiisse: id quod non magis ferri posse videtur; nam quis tandem sibi persuadebit, ea omnia, quae Act. 1—8. narrantur, intra breve unius anni spatium gesta esse [12])? Sed aliam quoque si ingredi velis numerandi rationem, inepta manebit temporum dispositio. Scilicet, quod equidem sciam, nemo fuit, qui captivitatis Pauli primordia ultra an. aer. Dion. 60. protruderet; iam, quae a secundo inde Pauli itinere (hierosol.) usque ad hoc tempus, quod diximus, interiecta sunt media, duodecim minimum annos complectuntur: ita habes an. Dion. 48.; sed ad hunc usque annum famem istam durasse, nullo modo demonstrari potest, nec, si possit, verisimile est, Antiochenos Palaestinensibus tam sero opem tulisse.

Quae cum ita sint, in eorum sententiam discedimus, qui de *tertio* P. itinere agi rationemque a primo eius itinere Hierosolyma suscepto [13]) ducendam esse, arbitran-

10) *Michaelis* ad Act. 11, 28. *Vogel* l. c. p. 231. *Schmidt* l. c. p. 129. *Süskind.* l. c. p. 170. add. *Lorenz* l. c. p. 66.

11) v. neue theol. Annal. l. c. p. 348 sq. Eadem difficultas iam torserat *Gablerum* (neues theol. Journ. l. c. p. 221).

12) v. neue theol. Annal. l. c. p. 356 sq. cf. tamen *Ammon.* l. c. p. 233.

13) Assentientem habeo virum doctum in neuen theol. Annal. l. c

tur. Iam si primum illud iter in an. 38. incidisse sumis (quod vel propter ea, quae de bello Arabico 2 Cor. 11, 32 sq. narrantur, verisimile est) [14]) efficitur, Paulum a. 52. tertium Hierosolyma sese contulisse, a. autem 35. ad sacra transiisse christiana: quod tantum abest, ut temporum rationibus [15]) adversetur, ut iis, quae de Iudaeis Roma expulsis (Act. 18, 2.) probabiliter disputata sunt a *Vogelio* [15 b]), confirmari videatur.

Atque haec si recte disputata sunt, sponte concidunt illa, quae, ut supra vidimus, e loco nostro in suae sententiae patrocinium repetunt hi, quibus de secundo Pauli itinere agi placet. Nam quod *primum* argumentum attinet, quidni potuerit Paulus secundum iter h. l. praetermittere, si paucos tantummodo dies Hierosolymis commoraretur et cum diaconis magis (quibus tradendae erant

---

p. 357. Atque ita facile corriget lector ea, quae supra p. 39. e priore libri editione remanserunt. Scilicet quanquam verba 2, 18. μετὰ ἔτη τρία nunc etiam ista qua dixi ratione explicanda censeo, tamen quod 2, 1. legitur πάλιν ἀνέβην, videtur mihi ad 2, 18. ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσ. referendum, ita ut computatio fiat a *primo* itinere Hieros.

14) v. *Hug* Einl. II, p. 276 sqq.

15) Mecum facit *Vogelius*, collega venerabilis, l. c. p. 251. Non multum dissidet *Hugius*, qui a. 36. Paulum Christo nomen dedisse putat; *Schmidtius* adeo in an. 41. et *de Wettius* (Einl. ins N. T. p. 214.) in an. 38. incidisse contendit istam Pauli conversionem. Sed si quis existimat, ita Apostolum iusto serius coetui christiano accessisse videri, is velim reputet non adeo certum esse, Christum a. 30. vel 31. aer. Dion. mortem oppetiisse.

15 b) l. c. p. 232 sqq. Ei adstipulati sunt *Hugius*, *Künoelius* all. Adde *Pearsoni* Annall. p. 21 sq. ed. Hal.

pecuniae), quam Apostolis ageret[16]? Ceterum quod *Süskindius* de Paulo scribit: „*eine lange Reihe von Jahren* nach seinem ersten Besuche sey er gar nicht mehr zu den Aposteln nach Jerusalem gekommen“, et: „*erst* nach 14 Jahren“ etc., id in graecis proprie non inesse, facile apparet. Dicat vero aliquis: debebat certe Apostolus, ne apud Galatas aliquam dubitationem relinqueret, paucis significare, aliud iter post primum v. 19. susceptum hic non in censum venire. Verumtamen quam alienus fuerit Ap. ab hoc suspicionis metu, inde patet, quod v. 18. 19. in solis his: ἱστορ. Πέτρ. etc. et οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον τ. ἀδ. κυρ. acquievit, quanquam, an non eo ipso tempore a Petro et Iacobo privatim institutus aut castigatus esset, quaeri recte poterat ab iis potissimum, qui, quae Act. 9, 26 sqq. narrantur, comperissent. Omnia igitur ea in causa redibant ad ipsius Apostoli fidem, quam iureiurando interposito confirmat v. 20.[17]) —

16) Recte vir doctus in n. theol. Annal. p. 349.: „Wäre seine 2te Reise etwa für diesen Gesichtspunct ganz unbedeutend, so kurz, dass sie kaum ein Aufenthalt in Ierus., wo die Apost. befindlich waren, zu nennen gewesen etc.“ Adde, quae p. 354. et ap. *Hugium* II, p. 275. leguntur. Aliam coniecturam proposuit Ammon. l. c. p. 235.: „Die ganze zweite Reise Pauli Act. 11, 30. 12, 25. beruht entweder auf einem Missverstande des Lucas, der auch sonst Act. 9, 22—30. mit Gal. 1, 15—21. in vielfachem Widerspruche steht; oder Paulus reiste zwar mit Barnabas aus Antiochien, wurde aber verhindert Ierusalem zu erreichen, blieb zu Tyrus oder Caesarea, bis ihn Barnabas und Marcus abholten, und bringt daher diese Reise, weil sie von ihm *persönlich* nicht *ganz* vollendet worden war, wie billig, nicht in Anschlag.“ Contra *Schmidtius* (l. c. p. 133.) primam, quae in Actis narratur, profectionem nihili esse contendit.

17) Scilicet simplici narratione *docere* Galatas vult Ap., se ab aliorum apostolorum institutione alienum fuisse; non hoc agit, ut hominibus suspicione plenis omnes vel minimos eximat scrupulos. Der Apostel sucht Ununterrichtete durch einfache facti-

Sed pergimus ad *secundum* argumentum. Dubitant, Petrum ab ethnicorum usu abstinere sese potuisse, postquam ea, quae Act. 15. leguntur, publice professus esset. At vero non levior est Petri culpa, etiamsi statuas, de secundo P. itinere Gal. 2, 1. exponi; quid enim? Paulus persuaserat apostolis, sibi divina auctoritate concreditam esse paganorum institutionem (2, 7.), conveneratque, Paulus ut ethnicis, ipsi ut Iudaeis doctrinam divinam traderent (2, 9.): et huic tamen apostolorum decreto, quod suo assensu comprobaverat (2, 9.), Petrus paulo post, cum Antiochiam venisset, adversatur, a Christianorum e paganis usu sese abstinens? Quis non videt, sic huic apostolo (cf. Mt. 26, 69 sqq.) haud minorem varietatis inconstantiaeque notam inuri, ac si decreto hieros. Act. 15. repugnasset? Sed accedit, quod gravius etiam est: Petrum iam pridem (antequam Antiochiam veniret) de sublato Iudaeorum et paganorum discrimine *divinitus* admonitum fuisse Iudaeisque Hieros. secus existimantibus fortiter restitisse (Act. 10, 8 sqq. 11, 2 sqq.). An hoc tale potest levitatis inconstantiaeque reprehensione carere ullo modo? — Quod *denique* mirantur, Paulum neque Gal. 2, 14 sqq. neque in tota epistola ad decretum hieros. provocasse, id leve est: nam 1) quod Gal. 2, 14 sqq. attinet, non universum sermonem, quo Paulus Petrum Antiochiae exagitasset, h. l. interpositum esse sponte apparet, nec, quid opus esset, Petro illud decretum, quod oblivioni tradere vix potuerat, in memoriam revocare, satis intelligitur, praesertim cum ne illius quidem divinae admonitionis, quam Petro obvenisse constabat (Act. 10, 8 sqq.), Paulus meminerit. Satius haud dubie fuit, *argumentis* e doctrinae

---

sche Darlegung vom Stande der Dinge zu unterrichten, nicht tief gewurzelten Verdacht mühsam zu bekämpfen.

christianae natura desumtis hominem tam varium ac subtimidum aggredi! [18]) — Deinde vero 2) Galatas ipsos ad decretum hieros. reiiciendi neque necessitas ulla fuit, cum in vulgus istud notum esset Act. 16 4., nec ea re aliquid proficere potuit apostolus propterea, quod Galatas illud decretum nihil adhuc curasse appareret. Maluit igitur ad divinam doctrinae suae auctoritatem provocare in eo potissimum loco, ubi dignitatem suam apost. defendere impense laborat. Accedit, Paulum in aliis quoque epistolis serius scriptis, ubi eandem rem tangit, non provocare ad decretum istud hierosolymitanum [19]).

Sed pergimus ad *tertium* argumentum, quod a *Keilio* potissimum exornatum video [20]). Dicit ille, Paulum apostolum, peracto concilio hieros., longe faciliorem ac leniorem erga Iudaeos fuisse multumque a pristina severitate remisisse v. Act. 16, 3. coll. Gal. 5, 2. 1 Cor. 9, 20 sqq. Act. 21, 20 sqq. coll. Gal. 2, 14. Sed ex perpaucis, quae subiecit, locis nihil sequitur nisi hoc, Paulum ea in causa sibi non prorsus constitisse, quod haud scio annon in laude ducendum sit. Etenim, ubi rei christianae aliquid utilitatis inde nasci videbatur,

18) Haec eadem scripta erant in edit. priore. Unde miror *Niemeyerum*, ita disputantem: *cur tam longa oratione Petrum reprehendisset, cum decretum haberet hieros.? quidni hoc, quo statim atque brevissime eum refutare potuisset* (?), *ob oculos ei posuit?* Sed inde colligere possunt lectores, qua ille in refutandis argumentis meis subtilitate usus fuerit.

19) Id, opinor, in mente habuit *Mayerus* (p. 13. Einleit.) ita scribens: „von Gal. 1, 12. an hat seine Rede eine Wendung genommen, bei der er sich im 2. Cap. nicht wohl auf das Concilium und seinen Schluss berufen konnte."

20) Analect. III, 2, p. 64 sq.

cessit *sponte* imbecillibus hominibus rituum mosaicorum amicis (Act. 16, 3. 21, 20 sqq.); sed, ubi magnam disciplinae iudaicae vim tribui, circumcisionemque ut rem necessariam a doctoribus vel iis, qui sapientiam quandam iactabant, posci intelligebat, fortiter restitit Gal. 2, 14., harumque rerum vanitatem ita demonstravit, ut disputandi fervore, qui in ipso esset maximus, ad asperas adeo et paullo acriores delaberetur formulas (Gal. 5, 2). Id quam verum sit, apparet etiam ex epistola ad Romanos data, quam serius scriptam esse satis constat.

Itaque ex his omnibus effici putamus, sententiam eorum, qui de *secundo* itinere hieros. agi existimant, stare vix posse. Sed accedit, locum nostrum, si de tertio itinere exponatur, melius posse cum iis, quae in Actis App. narrantur, conciliari, quemadmodum vir ille doctus in neuen theol. Annal. p. 350 sqq. probabiliter demonstravit. *Primum* enim illo tempore, de quo est in Act. 11., Paulus nondum multa itinera rei christianae causa susceperat (haec narrantur demum inde a cap. 13.) et videtur comes magis ac socius Barnabae fuisse quam vicissim cf. 11, 25. 30. 14, 12 sq. al. Contra Gal. 1. et 2. Barnabas tanquam Pauli socius sistitur atque *hic* ita cum Apostolis Hieros. agit, ac si aliquantum iam temporis in tradenda doctrina christ. consumsisset. Quanto igitur melius conspirant, quae leguntur Act. 14, 27: *καὶ ὅτι ἤνοιξε (ὁ θεὸς) τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως* et 15, 12: *ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθν. δι' αὐτ.* *Deinde* mira est rerum, quae Act. 15. et Gal. 2. narrantur, similitudo, ut ex hac tabula patet:

Act. 15, 10. *τί πειράζετε τὸν θεὸν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν (περιτομὴν) ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν*	Gal. 2, 3. *οὐδὲ Τίτος, ὁ σὺν ἐμοὶ, Ἕλλην ὢν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.*

μαθητῶν τλ. v. 28. ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος τλ.

Act. 15, 1. καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι, ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μοϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. v. 5. ἐξανέστησάν τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς τλ.

Gal. 2, 4. διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν - - - ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται.

Act. 15, 2. Παυλ. καὶ Βαρν. καί τινας ἄλλους.

Gal. 2, 1. ἀνέβ. μετὰ Βαρν. συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον.

Act. 15, 2. πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους.

Gal. 2, 2. τοῖς δοκοῦσι.

Contra, quae Act. 11. inter et Gal. 2. intercedere dicitur similitudo, omnis fere cernitur in uno voc. κατὰ ἀποκάλ. Gal. 2, 2., de quo iam supra ita disputatum esse arbitror, ut, quam parum auctoritatis in hac quaestione habeat, appareret.

Sed haec iis tantum disputata sunt, qui verba διὰ δεκατ. ἐτῶν a Paulo ipso profecta esse concedunt. At reperiuntur haud pauci, qui, maxime ut Gal. l. c. Paulum de *secundo* itinere hieros. loqui evincant, simul vero, ut locum 2 Cor. 12, 1—7. cum temporum rationibus concilient, pro δεκατεσσάρ. rescribi iubent τεσσάρων [21]),

---

21) Huc pertinent *Cappellus* l. c. *Grotius*, *Heinrichsius* (Prolegg. ad Act. p. 59 sq.) *Bertholdt* (l. c. p. 2711,) *Künoel*,

freti maxime Chronici Eusebiani auctoritate. Etenim l. c. dicit Paulus, se πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων raptum esse ἕως τρίτου οὐρανοῦ καὶ εἰς τὸν παράδεισον. Iam, si haec ἀποκάλυψις eadem est, quae Paulo in itinere damasc. contigit, ut nuper statuit etiam *Emmerlingius* [22]), sponte intelligitur, Pauli conversionem inter et tertium iter hierosol., quod longe ante ipsius in Macedonia (inde enim scripta est 2. ad Cor. epistola) commorationem accidit, non potuisse quatuordecim annos interiectos esse. Verum si τεσσάρων legis, poteris vel cum *Keilio* a prima usque ad secundam Pauli profectionem vel cum *Emmerlingio* a prima usque ad tertiam probabilem computationem instituere. Nam si Paulum a. 38. ad sacra christiana accessisse sumis, primum eius iter hieros. incidit in 40. vel 41. an. aer. D., secundum in 44. vel 45. an., tertium in 48. vel 49. an., epistola vero ad Cor. posterior scripta esse videbitur an. 52. vel 53., id quod ferri quodammodo potest [23]). At nos certe non possumus adduci, ut propter ea quae 2 Cor. 12. leguntur antiquam et ab omnibus testatam loci Gal. 2, 1. scripturam sollicitemus; nam Cor. l. c. ἔκστασις magis quam visum (ut Act. 9.) narratur, certe nihil eorum, quae primae apostoli ἀποκαλύψει propria erant, tangitur. Accedit, quatuor aut quinque annos vix sufficere duobus posterioribus, quae Paulus in Asiam et Graeciam suscepit, itineribus. Itaque magis placet in ista, quam supra proposuimus, sententia persistere.

(l. c. p. XXV.) *Keil* (in Opusc. I, p. 338). Quomodo ista lectio διατεσσ. facile oriri potuerit, probabiliter demonstrant *Kiinoel*, et *Heinrichsius* l. c. Sed v. *Vogel* l. c. p. 250. not. *Ammon* krit. Journ. I, p. 233. *Bengel*. Archiv. IV, p. 41 sqq.

22) Epist. ad Cor. poster. p. XV sqq.

23) *Lorenzius* etiam a tertio Pauli itinere hieros. usque ad tempus scriptae posterioris ad Cor. epistolae *quinque* annos effluxisse contendit l. c. p. 70.

EXCURSUS III.

In locum cap. 3. v. 20.

Nullum facile in omni N. T. locum deprehendi, qui tantam interpretationis diversitatem, quantam hic, expertus sit, ab iis, quorum est harum rerum idonea scientia, facile concedetur. Nobis vero, cum iam alii varias et antiquorum et recentiorum theologorum explicationes (ducentae fere sunt et quinquaginta) diligenter enarraverint et ad certas interpretandi leges probabiliter examinaverint [1]): hoc uno negotio fungi placet, ut, quae

1) Pertinent huc: *C. F. Bonitius* (Plurimorum de loco Gal. 3, 20. sententiae examinatae novaq. eius interpretatio tentata. Lips. 1800. 8. Spicileg. observatt. ad loc. nobil. Gal. 3, 20. ib. 1802. 8.) *C. Th. Anton* (Diss. locus Gal. 3, 20. critice, historice et exegetice tractatus. Viteb. 1800. 4. em. et auct. in *Potti* Sylloge V, p. 141 sqq.) *Ch. Ch. Zäuner* (hist. exeg. homilet. Versuch üb. Gal. 3, 15—21. Nürnb. 1807. 8.) *C. A. G. Keil* (Pr. proponitur exemplum iudicii de diversis singulorum S. S. locor. interpretationibus ferendi examinandis variis interpretum de loco Gal. 3, 20. sententiis. Lips. 1809—13. P. I—VII. 4. repet. in *Keilii* opusc. ed. *Goldhorn* P. I, p. 221 sqq.), denique, qui nuperrime accessit, sed magnam scribendi sive imperitiam sive negligentiam prodidit, *G. H. F. Weigand* (ἑνὸς in nobil. Pauli Gal. 3, 20. effato haud genitivo sed nominativo casu esse positum, examinatis aliorum 243. interpretum explicationibus docere studuit. Erford. 1821. 8.).

post *Keilium* prolatae sunt, sententias persequamur, qualesque illae sint, consideremus.

Fr. Steudel, Theol. Tubingensis (auch ein Versuch die Stelle Gal. 3, 16. zu erklären, nebst einer Anfrage über die Deutung von Gal. 3, 19. 20. in *Bengels* Archiv I, p. 124—143.) [2]) existimat, v. 19. adversarium loqui, sed v. 20. respondere Paulum, ita tamen, ut hic postrema tantummodo istius verba arripuerit. Sensum universi loci hunc esse dicit: „Wofür denn nun das Gesetz? wurde es etwa blos der Uebertretungen wegen (um übertreten zu werden), als Zugabe ertheilt, bis der Same käme, welchem die Verheissung gilt? und doch wurde es durch Engel bekannt gemacht und durch den Dienst eines Vermittlers?" Freilich (antwortet Paulus) durch den Dienst eines Vermittlers. Nur war dieser nicht Vermittler ἑνὸς σπέρματος, Verm. eines vereinigten (v. 16.) Saamens (des σπέρματος τῶν πιστευόντων), Gott aber ist *einer* (nicht ein anderer Gott für die Iuden, ein andrer für die Heiden). — Verum haec interpretatio non una de causa displicet: nam 1) licet negari non possit, similes passim apud nostrum reperiri locos (Rom. 3, 9. 3, 4.): Paulum in tanta disputationis subtilitate, quantam h. l. deprehendimus, ita negligenter versatum esse, ut postrema tantummodo adversarii verba carperet, non admodum probabile est; 2) pro δὲ, si quid video, scribi debebat ἀλλά; 3) ad ἑνὸς non posse intelligi σπέρματος, bene iam docuerunt *Bonizius* p. 45. et *Keilius* I, p. XIII, not. 34. opusc. p. 223.; — 4) ἓν σπέρμα e Pauli sententia est Christus ipse v. 16., non coetus τῶν πιστευόντων e Iudaeis et Pa-

2) In easdem partes discedit vir doct. in neuen theol. Annal. 1817. p. 345.

ganis mixtus, quemadmodum vult St.; neque illa, quae v. 16. leguntur, eam ob causam disputata sunt ab Apostolo, ut ad paganos pariter atque Iudaeos τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ spectare appareret; itaque haec etiam v. 20. ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστίν aliena sunt ab eo, quem St. sibi informavit, sensu.

L. Bertholdt (krit. Iournal der neuesten theol. Literat. V, p. 337—357.) duplicem praeivit explicandi rationem. *Primum* enim ἑνὸς ad Abrahamum pertinere, hunc autem ab Hebraeis הָאֶחָד e loco Ies. 51, 2. honoris causa appellatum esse (Ezech. 32, 24. Malach. 2, 15. ubi v. *Iarchi*) contendit. Iam sensum ita eloquitur: „Dieser Moseh machte aber nicht schon bei Abraham den Vermittler, ohnerachtet der nämliche Gott, welcher das Gesetz gab, auch dem Abr. die Verheissung gegeben hat. Wenn nun Moseh nicht Vermittler bei Abrah. war, so konnte er durch sein Gesetz auch nicht den zwischen Gott u. Abrah. gemachten Bundesvertrag aufheben und es besteht also die göttl. Verheiss. noch immer in ihrer Kraft etc.“ At vero 1) quae in permultas alias explicationes singulae cadunt difficultates grammaticae, eae *omnes* hanc unam premunt: debes enim ὁ μεσίτ. dictum putare pro οὗτος ὁ μεσίτ., ἐστὶν pro ἦν, ἑνὸς pro τοῦ ἑνός· hoc est non interpretari, sed pervertere orationem apostoli; 2) cur voc. εἷς diverso sensu intelligi nequeat, docte explicatum est a *Keilio* I, p. 18.; 3) Abrahamum a Iudaeis vocatum esse simpliciter האחד, argumentis idoneis non demonstravit *Bertholdtus*: nam in loco Sirac. 49, 19. ne legitur quidem voc. εἷς, apud Iarchium autem Iudaeis appellatur Abrahamus האחד propter ea, quae propheta respondisse narratur: שאר רוח לא היתה דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היתה לו, quasi dicant: hic, quem tu tantopere

laudas, cuius aliam atque ceterorum hominum fuisse naturam dictitas; 4) inepta sic nasci videtur sententia: nam quae tandem est haec conclusio: promissio Abrahamo sine Mosis interventu facta est, lex vero data intercedente Mose: itaque lex non potest tollere promissionem! Scilicet, si promissio Abrahamo contigisset Mose et ipso interprete, lex, quae posthac secuta est, necessario tolleret istam ἐπαγγελίαν? cur, obsecro? annon potuit Deus eodem interprete in utraque causa uti, etiamsi non vellet *contraria* proponere? pendetne vis et auctoritas ἐπαγγελίας aut legis ab interprete? Haec fateor me non satis assequi. Sed ipse *B.* haud multum tribuere videtur huic explicationi; nam aliam subiunxit valde diversam [3]). Existimat enim Paulum *aramaice* sic scripsisse: ואמצעי אחד לא הוה ואלה אחד, horum autem sensum non recte percepisse interpretem, quippe quae graece converti deberent ita: ὁ δὲ μεσίτης κληρονομῶν (אָחֵד partic. verbi אחד i. e. אחז) οὐκ ἦν, ὁ δὲ θεὸς (i. e. quanquam Deus) εἷς ἐστίν! Non magnopere miror, interpretem graecum chaldaica haec perperam intellexisse; nam neminem puto recte intellecturum fuisse: tam aliena sunt ab hoc loco, de quo quaerimus. Etenim 1) quomodo Paulum in miram hanc sententiam (ὁ δὲ μεσ. κληρονομῶν οὐκ ἐστί) delapsum esse existimem? illud per se patebat, nec ab ullo aliquo homine, qui saperet, in dubium vocari poterat; — 2) אחד de κληρονομίᾳ τῆς ἐπαγγελίας vix licuit Apostolo *simpliciter* dicere: cum longe seiunctum sit voc. ἐπαγγελίας a v. 20., addere certe debebat יתה *eam*; et voc. אחד, ubi *nanciscendi impetrandive* notio exprimenda, pau lo insolentius, credo, diceretur; — 3) non video, quomodo haec inter se cohaereant: ὁ δὲ μεσ. κληρ. οὐκ ν et ὁ

---

3) v. etiam Einleit. VI, p. 2789.

δὲ θεὸς εἷς ἐστίν; *facilem* certe nemo dixerit transitum. Accedit, hanc omnem viri docti coniecturam a sententia proficisci eorum, qui Paulum literas aramaico sermone scripsisse aut dictasse temere statuunt, v. Prolegg. p. 9.

Ch. G. Wilke, Herrmannsdorfiensium in Saxonia regia Past., singulari libello (Spicilegium observationum ad loc. Galat. 3, 20. Cizae, 1814. 4.) [4]) novam proposuit loci nostri explicationem, ingeniosam illam, neque tamen perspicue satis expressam. Sic autem disputat: „ὁ δὲ μεσ. ἑν. οὐκ ἐστί, h. e. εἷς οὐκ ἐστίν, unius mediator nullus est; duarum potius est partium, quarum ab altera pendet v. c. propositio s. consilii, quod capiatur, manifestatio, ab altera assensus et acceptio, adeoque mediator duplicem quasi personam agit. Sed longe secus se habet in Deo. Hic εἷς ἐστὶ, unus est, ipse proponit, ipse ratum facit et exsequitur." Non possum equidem assentiri *Wilkio* meo: nam alium is sibi finxit μεσίτην, atque Moses fuit; intellexit enim hominem, qui duas partes sibi contrarias conciliet, poscentem alteram alteram negantem (*intercessorem* dicunt Romani Cic. ad Div. 7, 27. nos: *Vermittler*); sed hoc in Mosen non cadit, qui non esset nisi divinae voluntatis interpres, qui legem perferret tantummodo ad populum, non agendo consulendoque componeret (Mittler, Organ der Gottheit). Utrumque et νόμον et ἐπαγγελίαν dedit ipse Deus; itaque legis non minor fuit auctoritas, quam promissionis; quod in lege ferenda μεσίτῃ usus fuerat Deus, id non potuit legis vim infringere aut debilitare.

---

4) v. *Ammon* und *Bertholdt* krit. Journ. der neuesten theol. Liter. III, p. 430 sqq.

Pergimus ad *G. I. L. Reussium* (ap. Crofdorf. prope Gissam Past.), qui de loco nostro paucis exposuit in Animadverss. ad loca sacri cod. difficiliora Gal. 3, 20. 1 Cor. 15, 29. Ioh. 4, 22. Gissae 1817. 4.[5]). „Censeo, inquit, post ἑνὸς supplendum esse e v. 16. σπέρματος et Χριστὸς ibid. positum esse collective pro Christianis s. posteritate christiana. Hac interpretatione admissa sensus ita exprimendus erit: Hic vero mediator (Moses cf. v. 19.) non est mediator unius (unice verae illius) posteritatis Abrahami, Christianorum nempe. Deus itaque, abdicato mediatore olim a se ipso constituto, alium nunc mediatorem sibi elegit; id quod ab immutabilitate eius omnino abhorrere videtur. Verum enim vero, respondet P., et haec obiectio nullius est momenti: Deus enim manet immutabilis, stat promissis, quanquam ad consilia sua perficienda non semper uno eodemque mediatore utitur.“ Sed facile quisque intelligit: 1) hoc si P. dicere vellet, scribendum fuisse τοῦ ἑνὸς (ἐκείνου); 2) σπέρματος aegre suppleri posse v. supra; 3) impeditam esse sententiam: multa enim cogitando adiici debent, ut constet aliquis verborum nexus.

Reussium excipiat *Ios. Gödör*, Hungarus, qui specim. novae interpretationis Gal. 3, 20. Ien. 1818. 8. emisit. Is pro μεσίτης legi iubet σπέρμα. „Paulus enim, inquit, quem forsan multae literae a contextu deduxerant, confusus (?) facile potuit μεσίτης cum σπέρμα commutare. Ordo igitur commatis hic est: τὸ δὲ σπέρμα ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστίν, totumque comma hunc dabit sensum: at proles illa (sc. Christus) non est sola, Deus quippe est alter, h. e. Christus non solus

---

5) Easdem repetiit in Ephemer. exeget. theol. Fasc. II. (Giess. 1824. 8.) p. 72 sq.

abrogavit legem mos., sed cum Deo sociatus eam sustulit." Scilicet hoc est nodum non solvere, sed secare!

Vir quidam doctus *C. F. B.* (*Böhme?*) in neuen theol. Nachrichten 1818. p. 183 sqq. inter locum nostrum et alium, qui est ad Hebr. 3, 4., contentionem instituit, illiusque sensum hunc esse dicit: „Ein Mittler aber muss nicht eben zu einerlei Sache nur gebraucht werden, doch ist dabei Gott (indem er mehrere Mittler in verschiedenen Geschäften gebraucht), immer Einer und derselbe, d. h. ein Mittler war zwar Moses nicht weniger als Iesus Chr., den man sonst vorzugsweise (vgl. 1 Tim. 2, 5.) so nennt, aber darum nicht Mittler für das, was dieser zu vermitteln und auszurichten hatte: sie waren aber beide, so wie auch ihre Geschäfte und Zwecke, von Gott, dem Einen und sich immer Gleichen, von dem Alles kommt." At vero, ut taceam, vocabulo εἷς duplicem tribui sensum, quod h. l. fieri non potest ullo modo (v. *Keil.* I, p. 10.), Christus hic non tanquam μεσίτης, sed tanquam σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται, v. 19., spectatur, illa autem μεσίτου provincia, quae Christi esse alibi dicitur, ab hac Pauli disputatione prorsus aliena est.

Sequitur *I. Schulthessius*, Tigurinus theologus. Is (Analecten v. *Keil* u. *Tzschirner* II, 3, p. 133—152.) hanc proposuit interpretationem: „hic internuncius (Moses) non est internuncius unius i. e. communis illius Dei, qui olim et Abrahamo spopondit, per eum aliquando gentes beatum iri (des allgemeinen Menschengottes), et qui est unus s. communis omnium parens, sed est potius internuncius angelorum, quorum praeter ceteras gentes praecipua et unica Iudaeorum cura erat, archangeli Michaelis et, quod ducere creditur, agminis." Non possum a me impetrare, ut in hanc viri egregie docti

sententiam concedam, his potissimum de causis: 1) pro arbitrio sumitur, omissum esse θεοῦ; certe aspera est haec oratio: ὁ δὲ μεσ. ἑνὸς οὐκ ἐστὶν, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστί, pro: ὁ δὲ μεσ. θεοῦ τοῦ ἑνὸς οὐκ ἐστί etc.; 2) vix potuit abesse articul. τοῦ (ἑνὸς); 3) alibi Deus εἷς vocatur, respectu *naturae* habito, non tanquam communis omnium gentium; id ipsum cadit in locos a *Schulthessio* collatos 1 Tim. 2, 5. Rom. 3, 30. Eph. 4, 6. 1 Cor. 12, 9., quos diligenter persecutus est *Schmiederus* l. c. p. 37.; 4) Paulum legis mos. originem ad *angelos* tanquam *auctores* retulisse, improbabile admodum est, v. Exc. I, p. 110 sqq., neque ille fractam τοῦ νόμου auctoritatem demonstrat nisi inde, quod ad tempus tantummodo scriptus et tanquam paedagogus additus fuerit (v. 19. 23. 24). Quod autem *Sch.* dicit: „die grosse, für Iudenchristen und die mit jüdischen Ideen, als Proselyten des Thors, genährten Heidenchristen, allzustarke Wahrheit überlässt der Apostel den Lesern seines Briefs aus diesem Briefe selbst zu ziehen, wenn sie dieselbe zu fassen und zu vertragen vermöchten:" id, si quid aliud, precario sumtum est [6]).

Novam prorsus viam ingressus est *G. H. F. Weigand* [7]), ap. Beyernaumburgenses in Thuringia nuper sacrorum antistes: is pro ἑνὸς legi vult ἕνος *annuus*; *annuum* autem μεσίτην intelligit summum Iudaeorum pontificem, qui quotannis universum populum expiaret; θεὸν denique ad Christum pertinere arbitratur: unde hic nascitur sensus: „Der jährliche Mittler aber ist nicht mehr;

---

6) Pauca sunt, quae contra hanc interpretationem monuit vir doctus in *Bengels* neuem Archiv II, p. 350 sq.

7) cf. etiam Hildesh. krit. Biblioth. f. Schullehr. v. *Seebode* 1821. I, p. 60 sq.

denn Gott (Christus) ist der einzige Mittler.“ Egregiam sane interpretationem! Concidit omnis vel hanc unam ob causam, quod ἔνος Graecis nunquam est *annuus* (jährlich wiederkehrend), ut docent *Stephanus*, *Schneiderus*, *Riemerus*, *Passovius* omnesque alii, qui graecorum vocabulorum potestates explicuerunt; significat potius: *annotinum*, *hornotinum* (heuerig).

Erudite in hunc difficilem locum commentatus est etiam *Schmiederus*, Portensis (v. p. 64 not.). Hic, disciplinam iudaicam et ipse ad angelos quodam modo referens, *μεσίτην* illum v. 19. 20. esse angelorum, qui Mosi legem tradiderunt, oratorem (מטטרון s. מיטטרון Iudaei i. e. *μεταθρονον* vocant) contendit, sensumque totius loci, dialectica arte in subsidium vocata, ita enarrat: „quivis minister vel multorum est vel unius, atqui mediator non est unius: ergo est multorum minister. Qui multorum est minister, ad quod genus mediator pertinet, non est unius: atqui Deus (absolute) unus est: ergo cum multorum sit, mediator non est Dei minister.“ Ita efficitur, legem iud. quippe non per Deum ipsum aut eius filium, sed per angelos promulgatam, inferiorem esse evangelio (p. 35), atque in his verbis tertium quoddam argumentum, quo P. legis mos. auctoritatem infringat, positum esse arbitratur, *Schmiederus*. Ingeniose omnia ab eo disputata esse, docte vero illa, quae de Metatrone addidit, lubenter concedo; sunt tamen, quae, quo minus in viri praeclari sententiam transeam, vehementer me impediant. *Primum*, non intelligo, cur *μεσίτου* vocabulum de eo duntaxat dictum existimet, qui *complurium* (multorum) nomine aliquam rem gerat; *μεσίτης* significat interpretem quemvis duas inter partes intercedentem, sive hae singulorum sive plurium aut multorum sint; ex uno autem loco 1 Sam. 17, 4. 23.,

ubi Goliathus, singulari certamine integri populi causam agens, אִישׁ הַבֵּנַיִם vocatur, non sequitur ullo modo, pro *usu loquendi* Hebr. *μεσίτην* semper esse debere plurium hominum aut integri coetus, nec id in duali בֵּינַיִם inest [8]), imo, eodem iure inde efficias, *mediatorem* Hebraeis non dici nisi qui *pugna* rem dirimat alius nomine. Iam si haec *μεσίτου* significatio precario sumitur, omnis fere *Schm.* disputatio concidit. *Deinde* quod putat, sua tantum interpretatione admissa *ἐν χειρὶ μεσίτου* recte habere, nostram vero explicationem *εἰς χεῖρα* postulare, id est, si quid video, argutari; etenim בְּיַד פ׳ non significat nisi *per aliquem* h. e. *ministerio*, *opera alicuius*; operam vero praestitit Moses, tanquam internuncius, et angelis, qui tradebant legem, et Israelitis, qui accipiebant. *Διατάσσεσθαι* autem h. l. dicitur lex (a Deo) *per angelos*, non *ab* angelis, et, si vel hoc, tamen *διατάσσειν* non est *tradere*, quod quidem verbum posceret *εἰς χεῖρα μ.* — *Denique*, non persuasit mihi *Schm.*, disciplinam iudaicam ab angelis repeti in literis sacris aut Israelitas subiectos fuisse angelis. In V. certe Test. libris omnia instituta, omnisque cultus sacer ad Deum refertur: sabbata in honorem Iovae, non angelorum celebrare iubentur Israelitae, pascha appellatur *Dei* (Exod. 12, 11), victimae offeruntur Iovae cet. Unde igitur haec talia sumsit *Schm.*: „factum est, ut Israelitae angelis aeque ac Mosi subiicerentur et ad externi cultus religionem ipso Deo volente iis (angelis) obstringerentur, ita ut sabbata et novilunia, lavationes et certos sacrificiorum ritus observare deberent? unde hoc est, quod dicit, Deum angelos huius mundi rectores constituisse? Nimirum ex N. T. haec demonstrare

---

8) Semel in LXX versione legitur *μεσίτου* voc., et de eo quidem, qui unius hominis causam agit Iob. 9, 33.

conatus est. Sed quos attulit ep. ad Gal. locos (3, 24. 4, 8), in his vix quisquam, nisi ista opinione praeoccupatus, talia deprehendet. Itaque omnia redeunt ad locos Col. 2, 14—19. et Hebr. 2, 5. Et in hoc quidem posteriore verba οὐ γὰρ ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, respicere videntur ad ea, quae 1, 14. de πνεύμασι λειτουργικοῖς leguntur, nec est quod in verbo ὑποτάσσειν, quantum ad angelos pertinet, nimiam vim quaeras. De iis autem, quae Col. 2. exponuntur, iam dictum est supra Exc. 1. Postremo non possum non mirari, *Schmiederum* in loco 1 Cor. 8, 5. 6. explicando cum *Clerico* facere. Inanem esse tautologiae metum, quo perculsum se sensit *Clericus*, ostendit nuper *Pottus*, nec λεγόμενοι θεοὶ - - ἐπὶ τῆς γῆς possunt, nisi contorte, homines dici.

Addendus denique est, qui nuper admodum, non indicato nomine suo, Neostadii germanicam nostrae epist. interpretationem emisit [9]). Is verba διαταγ. δι' ἀγγέλων, ἐν χ. μεσ. - - - εἷς· ἐστὶν ita expressit: es ist (das Gesetz) als eine Zwischenreligion (μεσίτης νόμος i. q. μέσος νόμος) aufgestellt worden durch die, welche es anzuordnen beauftragt waren. Was aber blos Mittel (Mittelursache) ist, das ist nicht selbstständig (und einzig); nur Gott ist selbstständig (einzig)! Portentosam sane explicationem, quam nemo dubitabit miraculis exegeticis adnumerare! Sed eodem tamen, si rei summam spectas, tendit *Schwabii* Vimariensis interpretatio, quam proposuit in libro: Vierteljähr. Mittheilungen IV, 1, p. 7 sqq. Ita enim ille: „peccati causa lata est (lex) a diis tutelaribus populi iudaici (δι' ἀγγέ-

9) Paul. Sendschreib. an d. Galat. u. Ioh. I. Brief übers. Neustadt a. d. O. 1827. 8. p. 82.

λων) per Mosen, qui munere μεσίτου fungeretur, i. e. auctoris status interimistici (!!), provisorii (!), qui ἐν μέσῳ stat inter statum minus perfectum, qui adest, et perfectiorem aut absolute perfectum et definitum, qui exspectatur. Status vero talis interimisticus tunc tantum et ibi solum locum habere potest, cum et ubi status definitus nondum perfici potuit. Hoc in Deum non cadit, in Deo enim omnia sunt firma et perfecta, θεὸς εἷς ἐστὶν, semper idem est, consilia non mutat, decreta non reprobat. *Μεσίτης* igitur non status firmi, perfecti (ἑνὸς) auctor est, non effecit dei consilia, quae firma sunt et *ad omne genus humanum pertinent*, sed instrumentum quasi fuit, per quod dii tutelares populi iud. suis prospexerint. — Consilium vero dei per hunc statum provisorium (legislationem mosaicam) nec sublata [10]) nec dilata est cet.“ Sententiam ita oriri Paulo haud indignam, facile concedo. Sed, obsecro, quibus haec machinis et tormentis ex Apostoli verbis expressa est! Et unde *Schwabius* habet populi iud. *deos tutelares?* quomodo demonstrabit, διὰ in tali loco esse i. q. ὑπό? quî potest genit. ἑνὸς seorsum positus *statum firmum* significare? Sed videtur *Schwabius*, si recte eius mentem intellexi, huic voc. duplicem adeo notionem tribuisse, conditionis et *firmae* et *omnibus* (hominibus) *destinatae* (eine für alle M.). Quid multa? Non puto, hac ratione quidquam profici in vexatissimo loco ad simplicem sensum revocando.

---

10) Cedo, quid? num *consilii* vocabulum est muliebris generis?

ADDENDA.

Pag. 5. *Keilii* de tempore scriptae ad Gal. epistolae repetiit nuper *Guil. Niemeyerus* (Com. de tempore, quo epist. ad Gal. conscripta sit, accuratius definiendo, Gott. 1827. 4.) argumentis usus iusto levioribus. Id certe, in quo omnis disputationis cardo versatur, *Galatas* a Paulo dici Lystrae, Derbes aliorumque oppidorum Galatiae propriae adscriptorum incolas, precario admodum sumitur.

— 40. ad 1, 19. ἕτερον τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον, adde loc. Act. 27, 22. ἀποβολὴ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου, ubi ad τοῦ πλ. ex superiore sententia non est repetendum nisi ἀποβολή.

— 61. ad 3, 17. Haud spernenda est in h. l. commentatio *Aeg. Stockmanni* in Miscell. ei. sacris II, p. 135—202.

— 114. not. 1. Iis, qui Gal. 2, 1. *tertium* Pauli iter Hierosol. dici existimant, addendus *I. Iac. Hottingerus* est in Chronotaxi histor. Pauli (quae legitur in ei. Dissertatt. bibl. chronol. Traiect. a. Rh. 1723. 8.) p. 326 sq. Huic videtur Apost. a. 51. Hierosolyma tertium adiisse.

INDEX

vocabulorum et formularum, quae in Annotatione perpetua explicantur.
